

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

Проф. др Драган ЈОВАШЕВИЋ,
Правни факултет у Нишу

КРИВИЧНА ДЕЛА У ВЕЗИ СА ОПОЈНИМ ДРОГАМА У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Резиме: Злоупотреба опојних дрога као и низ недозвољених активности појединаца и група у вези и поводом опојних дрога, предвиђени су као различити облици и видови кривичних дела у савременом кривичном законодавству. Ради се о делима која су у првом реду управљена против живота и здравља људи односно њиховог телесног интегритета, али којима се истовремено угрожава и безбедност земље у целини. Савремени кривични закони тако познају једно и више кривичних дела ове врсте за која су прописане строге кривичне санкције, у првом реду казна затвора у дугом трајању, као и мере безбедности одузимања предмета. У основи свих ових инкриминација налазе се одређени међународно-правни акти донети у оквиру и под окриљем Уједињених нација.

Кључне речи: опојне дроге, злоупотреба, неовлашћена производња, стављање у промет, кривично дело, закон, одговорност, казна.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Различити облици и видови недозвољене производње, прераде и трговине опојним дрогама од земаља произвођача транспортовани свим врстама превозних средстава (преко мора, копна, река и ваздуха) појава је међународног карактера којом се озбиљно угрожавају и поткопавају темељи не само међународне и регионалне већ и националне безбедности. Стога је потпуно разумљиво да се сузбијањем и спречавањем оваквих противправних, друштвено-опасних појава посебно занимају надлежни државни органи у свакој од појединих држава¹.

Тако правни системи свих земаља садрже низ одредби којима се прописује одговорност и кажњавање за недозвољене активности појединаца и група (из иностранства или унутар државе) које се предузимају у вези и поводом опојних дрога и психотропних суспензија као и организују посебни органи,

¹ Љ. Јовановић, В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Кривично право, Посебни део, Београд, 2004. године, стр. 248 и даље.

БЕЗБЕДНОСТ

надлежност и поступак за њихово поступање. Наравно да у основи свих ових појединачних напора појединих држава стоје специфичности сваке поједине земље, правци и циљеви криминалне политике односно обим, структура и динамика криминалитета уопште, а посебно оног криминалитета који је везан за опојне дроге.

Но, све те поједине земље морају да своје индивидуалне програме и стратегије делатности конципирају ипак на основима и темељима релевантних међународно правних аката (у првом реду конвенција и резолуција донетих у оквиру и под окриљем Организације уједињених нација и њених органа) или пак регионалних организација чије су чланице².

У циљу потпунијег и свестранијег сагледавања кривичноправне и безбедносне проблематике везане за недозвољену производњу и трговину опојним дрогама није довољно да се посветимо само правно - теоријској, међународно правној, безбедносној, криминолошкој, криминалистичкој и социјално-патолошкој димензији посматрања ове појаве, већ је нужно потребно одређену пажњу, време и место посветити и упоредно-правној (компаративној) анализи правног уређивања недозвољене (илегалне) производње и трговине опојним дрогама у другим земљама³.

Ту ћемо користити релевантне правне (у првом реду кривичноправне акте у виду закона или законика) у првом реду земаља у Европи. Користићемо законе оних држава који су донети у последње време, или пак законе оних земаља које се налазе у нашем окружењу (са сличним или истоветним проблемима и ситуацијом у овој материји) или пак оне законе који су у већој мери утицали на кривично законодавство наше земље⁴.

При томе треба рећи да један број савремених европских кривичних законика уопште не садржи одредбе о деликтима најтеже врсте - кривичним делима везаним за илегалне делатности у вези опојних дрога. Разлог за то може бити да се одредбе ове врсте налазе у одговарајућим законима из области здравствене, медицинске или фармацеутске делатности, у тзв. споредном или помоћном кривичном законодавству. Такав је случај нпр. са законодавством Аустрије⁵ и СР Немачке⁶.

У том смислу ћемо на овом месту размотрити следећа кривично-правна решења и то у законима или законцима следећих земаља:

- Белорусија,
- Босна и Херцеговина,
- Бугарска,

² В. Кушевић, Злоупотреба дрога, Загреб, 1987. године, стр. 87-134.

³ Д. Јовашевић, Стање и проблеми савременог кривичног законодавства, Зборник радова Полицијске академије, Београд, број 1/1995. године, стр. 21-34.

⁴ М. Бошковић, Криминогени значај дрога, Зборник Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, број 2002. године, стр. 39-43.

⁵ Е. Forreger, Е. Serrini, Strafgesetzbuch, Wien, 1984. године; D. Kienapfel, Strafrecht, Besonderer teil, Wien, 1994. године; О. Triffterer, Osterreichisches Strafrecht, Wien-New York, 1994. године.

⁶ М. Ebert, Strafrecht, Heidelberg, 1993. године; W. Gropp, Strafrecht, Berlin-Heidelberg-New York, 1998. године; H.H. Jescheck, T. Weigend, Lehrbuch des Strafrecht, Berlin, 1996. године.

- Хрватска,
- Италија,
- Македонија,
- Република Српска,
- Руска Федерација,
- Словенија,
- Таџикистан,
- Украјина,
- Шпанија.

БЕЛОРУСИЈА

Република Белорусија је донела Кривични законик⁷ 1960. године који је после тога више пута мењан и допуњаван (последњи пут 1994. године). Овај законик у глави петнаест, у групи кривичних дела против јавне сигурности, јавног реда и здравља људи предвиђа три кривична дела у вези са опојним дрогама. То су:

- 1) илегална производња, прерада, држање, превоз, слање или продаја опојних супстанци,
- 2) крађа опојних супстанци и
- 3) организовање и давање просторија за употребу опојних супстанци.

Прво кривично дело ове врсте носи назив: "Илегална производња, прерада, држање, превоз, слање или продаја опојних супстанци". Оно је предвиђено у чл. 219 ст. 1 Дело се састоји у илегалној (противзаконитој) производњи, преради, доради, држању, превозу, слању, примању, продаји опојних дрога и других наркотичних супстанци. За ово је дело прописана казна затвора до десет година са или без конфискације имовине.

Тежи облик овог дела постоји ако је радњу извршења предузела група људи или је дело извршено од стране повратника, или у погледу нарочито опасних опојних дрога и других супстанција. За тежи облик дела је прописана од шест до петнаест година са конфискацијом имовине.

У чл. 219 ст. 2 Кривичног законика Белорусије предвиђено је кривично дело: "Крађа опојних супстанци". За ово је дело прописана казна затвора до пет година са или без конфискације имовине. Дело чини лице које украде (противправно одузме) опојне дроге или наркотичне супстанције.

Ако је дело учињено од стране групе лица или на опасан начин (применом насиља) или од стране лица које има службени положај или утицај па га злоупотреби, прописана је казна затвора од три до десет година.

⁷ Criminal Code of the Republic of Belars, Official text, Minsk, 2000. godine.

БЕЗБЕДНОСТ

Најтеже дело постоји када је крађа опојних дрога учињена разбојништвом или од стране опасног повратника (рецидивисте), или ако је дело учињено у погледу опојних дрога у великом обиму. За ово дело је прописана казна затвора од седам до петнаест година.

Треће кривично дело предвиђено у чл. 219 ст. 3. носи назив: "Организовање или давање просторија за употребу опојних супстанци".

Дело за које је прописана казна затвора од пет до десет година са или без конфискације имовине чини лице које организује или ставља на располагање другом лицу просторије ради употребе опојних дрога и наркотичних супстанци.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Федерација Босне и Херцеговине као један од ентитета у међународно признатој Босни и Херцеговини је 1998. године донела Кривични законик⁸ који у глави двадесет три, у групи кривичних дела против здравља људи познаје два кривична дела везана за злоупотребу опојних дрога.

У члану 252 је предвиђено кривично дело: "Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога". Ово дело има више облика испољавања.

Основно дело за које је прописана казна затвора од једне до десет година чини лице које неовлашћено (дакле противно постојећим прописима из ове области) производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ради продаје купује, држи или преноси или посредује у куповини или продаји или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанције или препарате који су проглашени за опојне дроге.

Тежи облик дела постоји ако је нека од напред наведених алтернативних радњи извршења предузета од стране више лица која су се удружила за вршење тих дела, или је учинилац организовао мрежу препродаваца или посредника. За ово је дело прописана казна затвора најмање три године.

Посебан облик овог дела чини лице које неовлашћено прави, набавља, поседује или даје другоме лицу на употребу опрему, материјал или супстанције за које зна да су намењене за производњу опојних дрога. У овом случају учинилац је кажњава затвором од шест месеци до пет година.

За било који облик овог дела закон је прописао и обавезу изрицања мере безбедности која се састоји у одузимању опојних дрога и средстава за њихово справљање од учиниоца дела.

Друго кривично дело предвиђено у чл. 253 Кривичног законика Федерације Босне и Херцеговине⁹ носи назив: "Омогућавање уживања опојних дрога".

⁸ Збирка кривичних (казнених) прописа Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево, 1998. године.

⁹ М. Томић, Кривично право, Посебни дио, Сарајево, 2003. године, стр. 356.

Дело чини лице које предузме неку од следећих делатности:

- 1) наводи другога на уживање опојних дрога,
- 2) даје другоме опојне дроге да је он или неко треће лице ужива,
- 3) ставља на располагање просторије ради уживања опојних дрога,
- 4) на други начин омогућава другоме да ужива опојне дроге.

За ово је дело прописана казна затвора од три месеца до пет година.

Тежи облик овог кривичног дела за који је прописана казна затвора од једне до десет година постоји у следећим случајевима: 1) ако је дело учињено према малолетнику, 2) ако је дело учињено према више лица и 3) ако је услед уживања опојних дрога лицу коме је то на овај начин омогућено дошло до наступања нарочито тешких последица.

БУГАРСКА

Кривични законик Републике Бугарске¹⁰ из 1968. године са више измена и допуна (од којих су последње извршене 1997. године) у трећем делу, под насловом: "Кривична дела против здравља" познаје више кривичних дела у вези са опојним дрогама.

Прво кривично дело ове врсте предвиђено је у чл. 354а. Дело се састоји у неовлашћеној (без одобрења надлежног државног органа) производњи, набављању, држању, превозу или продаји или стављању у промет на други начин опојних средстава. За ово је дело прописана казна затвора од две до десет година и новчана казна¹¹.

Тежи облик овог дела за који је прописана казна затвора од пет до петнаест година и новчана казна постоји ако је нека од наведених радњи предузета у односу на опојна средства великог обима, или је дело извршено договорно од стране два или више лица.

Посебан облик овог кривичног дела чини лице које наруши правила установљена за производњу, прераду, добијање, чување, превоз или преношење опојних средстава. За ово је дело прописана казна затвора до пет година и новчана казна, а учинилац се може лишити права на обављање ове делатности или занимања које је на овај начин извршењем кривичног дела злоупотребио.

У чл. 354б. бугарског кривичног законика¹² предвиђено је кривично дело за које је прописана казна затвора од једне до осам година и новчана казна. Ово дело чини лице које ставља на располагање просторије другоме лицу ради употребе опојних средстава. Ако је пак ово дело учињено према малолетнику или у одону на више од једног лица или у поврату (рецидиву) закон је прописао казну затвора од две до десет година и новчану казну.

¹⁰ Сборник наказателни закони, Наказателен кодекс, Софија, 1995. године.

¹¹ Ненов И, Стојнов А., Наказателно право, Софија, 1995. године.

¹² Наказателен кодекс с посочени стари текстове на изменените членове, Софија, 1998. године.

БЕЗБЕДНОСТ

Посебан облик овог кривичног дела постоји када учинилац систематски наводи различита друга лица, континуирано у дужем временском периоду на употребу опојних средстава или организује употребу таквих средстава. За ово је дело прописана казна затвора од пет до дванаест година и новчана казна.

Лекар који без медицинских разлога препише другоме опојно средство или супстанције које садрже такве препарате, казниће се за кривично дело казном затвора до пет година и новчаном казном, а може се лишити права на обављање свога занимања.

ХРВАТСКА

Казнени закон Републике Хрватске¹³ донет 1997. године, у глави тринаест, у групи кривичних дела против вредности заштићених међународним правом, међу међународним кривичним делима предвиђа и једно кривично дело од значаја за тему нашега рада. То је кривично дело под називом: "Злоупотреба опојних дрога" које је предвиђено у чл. 173. Ово кривично дело има више појавних облика испољавања.

Основни облик овог кривичног дела за који је прописана новчана казна или казна затвора до једне године чини лице које неовлашћено (дакле противно постојећим здравственим прописима) поседује материје или препарате који су прописима (законским или подзаконским) проглашени за опојне дроге.

Други основни облик овог дела за који је прописана казна затвора од три месеца до пет година чини лице које неовлашћено (дакле противправно, противно постојећим прописима) прави, набавља, поседује или даје на употребу другоме лицу материјал или супстанције за које зна да су намењене за производњу опојних дрога. Ово није ништа друго него утврђивање одговорности и прописивање казне за припремне радње, припремање неке од недозвољених, илегалних активности везаних, скопчаних за неовлашћену производњу и фабрикацију односно прераду опојних дрога, будући да се на овај начин стварају услови и претпоставке за овакве делатности.

Од значаја за нашу тему су следећа кривична дела предвиђена овом члану. То је прво кривично дело које се састоји у неовлашћеној (дакле илегалној) производњи, преради, продаји или нуђењу на продају или ради продаје - куповини, држању или преношењу или посредовању у куповини или продаји или на други начин неовлашћеном стављању у промет материја и препарата који су прописом проглашени за опојне дроге. Овде се ради о различитим облицима и видовима испољавања илегалне производње, прераде и трговине (стављања у промет) опојних дрога. За ово је кривично дело по слову закона прописана казна затвора од једне до десет година или казна дуготрајног затвора.

Ако је пак ово кривично дело илегалне проиозводње, прераде и трговине учинило више лица која су се удружила (у било који облик криминалне ор-

¹³ Народне новине Републике Хрватске, Загреб, број 110/97.

ганизације) за вршење делатности истих или различитих у вези или поводом опојних дрога), тада се ради о кривичном делу за које је прописана казна затвора најмање три године или казна дуготрајног затвора¹⁴.

Посебни облици овог кривичног дела састоје се у навођењу другог лица на употребу (трошење) опојних дрога или давању таквом лицу опојних дрога како би је оно или пак неко треће лице употребило или у стављању на располагање просторија, како би друго или друга лица уживала (употребљавала) опојне дроге или на други начин омогућавање другом лицу да ужива опојне дроге. За ово је пак кривично дело које се може предузети са више различитих алтернативно предвиђених делатности подстрекавања или помагања - закон је прописао казну затвора од три месеца до пет година¹⁵.

У случају да је радња помагања или подстрекавања у смислу омогућавања употребе другом лицу да започне или настави за употребом опојних дрога учињена према детету, малолетном, душевно болесном или привремено душевно поремећеном лицу или лицу недовољно душевно развијеном или пак према већем броју лица, или су наступиле особито тешке последице, тада се ради о тешком кривичном делу за које је закон прописао казну затвора од једне до десет година.

За било који од наведених више облика испољавања овог кривичног дела из чл. 173 Казненог закона Републике Хрватске поред затворске казне прописано је и обавезно изрицање мере безбедности - одузимања опојних дрога и средстава за њихово прављење.

У случају да је било које лице у својству учиниоца наведених кривичних дела добровољно на било који начин допринело откривању извршених дела или њихових учинилаца, суд је овлашћен да такво лице у потпуности или делимично ослободи од у закону прописане казне¹⁶.

ИТАЛИЈА

Кривични законик Италије¹⁷ донет још пре Првог светског рата са више измена и допуна познаје кривична дела која се састоје у злоупотреби опојних дрога или психотропних супстанција.

Тако је у чл. 728 у одељку другом, предвиђено кривично дело које се састоји у умишљајном довођењу другог лица у стање опијености употребом опојних дрога, или психотропних супстанција, или у довођењу у стање уништења свести или воље. За ово је дело прописана казна затвора до три године и новчана казна.

Друго кривично дело¹⁸ ове врсте предвиђено је у чл. 729. Оно се састоји у злоупотреби опојних средстава. Дело чини лице које на јавном месту или

¹⁴ Више: Сингер М., Криминологија, Загреб, 1998. године, стр. 286-287.

¹⁵ Ж. Хорватић, Ново хрватско казнено право, Загреб, 1997. године, стр. 322-324.

¹⁶ Б. Павишић, Коментар казненог закона, Загреб, 1999. године, стр. 198-201.

¹⁷ Codice penale, Note richiami e indisi a curadi Sofo Borghese, Giudici del Tribunale di Milano, Milano, 1952. godine; Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale, Milano, 2004. godine.

¹⁸ Marino R., Gatti G., Codice penale e leggi complementari, Napoli, 1992. godine.

БЕЗБЕДНОСТ

простору које је изложено јавности или у приватном клубу било које врсте буде ухваћено у озбиљном промењеном психичком стању услед употребе опојних средстава. За такво је дело прописана казна затвора до три године и новчана казна.

У чл. 730 предвиђено је дело које се састоји у давању малолетницима опојних дрога или других омамљујућих средстава. За ово је дело прописана казна затвора и новчана казна.

МАКЕДОНИЈА

Кривични законик Републике Македоније¹⁹ из 1996. године у глави двадесет првој, у групи кривичних дела против здравља људи познаје два кривична дела у вези са злоупотребом опојних дрога и психотропних супстанција. То су:

- 1) неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, психотропних супстанција и препарата предвиђено у чл. 215 КЗ РМ и
- 2) омогућавање употребе опојних дрога, психотропних супстанција и препарата предвиђено у чл. 216 КЗ РМ²⁰.

Прво кривично дело ове врсте је предвиђено у чл. 215. Оно носи назив: "Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, психотропних супстанција и препарата". Дело има више облика испољавања.

Први основни облик за који је прописана казна затвора од једне до десет година чини лице које неовлашћено производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ради продаје купује, држи, преноси или посредује у куповини или продаји или на други начин неовлашћено ставља у промет опојне (наркотичне) дроге, психотропне супстанције или препарате. За постојање кривичне одговорности и кажњивости у овом случају је битно да се ове различите делатности предузимају неовлашћено, недозвољено, противправно, дакле противно постојећим прописима или илегално.

То је посебно важно из простог разлога што је Македонија и раније (док је била у саставу СФР Југославије и данас после осамостаљења) једна од ретких европских држава у којој се производи квалитетна природна опојна дрога - опијумски мак. Велики произвођач медикамента произведених на бази ове сировине јесте скопска фабрика "Алкалоид", тако да због ове чињенице Република Македонија представља великог произвођача природних опојних дрога у овом делу света, што указује на повећани степен безбедносне пажње и опреза, при предузимању различитих активности везаних за производњу и прераду опојних дрога и препарата сачињених на основу тих супстанција, а које су дозвољене и на закону засноване.

Ако је ове делатности неовлашћене производње, прераде и стављања у промет опојних дрога и других супстанција наркотичних својстава предузело

¹⁹ Службен весник на Република Македонија, Скопље, број 37/96.

²⁰ Камбовски В., Кривичен законик со краток коментар, Скопље, 1996. године, стр. 368.

више лица која су се удружила, или пак ако је за вршење ових радњи организована мрежа препродаваца или посредника, закон је прописао поштрену кривичну одговорност и казну затвора од најмање пет година.

Посебан облик овог кривичног дела чини лице које неовлашћено (дакле опет противзаконито, илегално) прави, набавља, поседује или даје другоме на употребу опреме, материјала или супстанција за које зна да су намењене за производњу опојних дрога, психотропних супстанција или препарата. За ово је дело прописана казна затвора од једне до пет година.

Но, за свако од појединих кривичних дела ове врсте закон је поред казне прописао обавезу суду да учиниоцима кривичних дела изрекне и посебну меру - одузимања опојних дрога, психотропних супстанција и препарата односно средстава и опреме за њихово прављење, прераду и растурање²¹.

Друго кривично дело у вези са илегалним активностима у вези са опојним дрогама и сличним психотропним и наркотичним супстанцијама предвиђено је у чл. 216 Кривичног законика Републике Македоније под називом: "Омогућавање употребе опојних дрога, психотропних супстанција и препарата". Дело има такође више облика испољавања - основно и квалификовано дело.

Основни облик овог кривичног дела за који је прописана казна затвора од три месеца до пет година постоји у више случајева и то код:

- 1) навођења другог лица на уживање опојних дрога, психотропних супстанција или препарата,
- 2) давању другоме ових супстанција или препарата да их оно лично или неко треће лице ужива,
- 3) стављање на располагање просторија (стамбених или пословних, отворених или затворених простора) ради уживања ових супстанција или препарата неком (једном или више лица),
- 4) на други начин омогућавање уживања другоме лицу опојних дрога, психотропних супстанција или препарата.

Тежи облик ове инкриминације за коју је закон прописао казну затвора од једне до десет година постоји у следећа три случаја:

- 1) ако је дело на било који начин и било којом делатношћу учињено према малолетном лицу,
- 2) ако је дело у било ком облику учињено према већем броју лица (најмање пет или више лица без обзира да ли је иста делатност предузета према више лица одједном или су више различитих делатности предузимане према лицима у дужем временском периоду - сукцесивно или периодично),
- 3) ако су наступиле особито тешке последице за лице које је на овај начин дошло до опојне дроге или сличних супстанција па је исту употребиле (унело у свој организам).

²¹ Камбовски В., Кривично право, Посебен дел, Скопје, 1997. године, стр. 324.

БЕЗБЕДНОСТ

РЕПУБЛИКА СРПСКА

Република Српска као један од ентитета у међународно признатој Републици Босни и Херцеговини је 2000. година донела свој Кривични законик²². Тако су данас на снази у овој републици четири кривичноправна акта и то: Кривични законик Босне и Херцеговине који је прогласио јануара 2003. године високи представник УН за ову земљу Педи Ешдаун, Кривични законик Федерације Босне и Херцеговине (донет 1998. године) и Кривични законик за Дистрикт Брчко из 1997. године, те Кривични законик Републике Српске.

Овај последњи законик у глави двадесет првој, у групи кривичних дела против здравља људи предвиђа два кривична дела у вези са злоупотребом опојних дрога. То су:

- 1) неовлашћена производња и промет опојних дрога из чл. 214 и
- 2) омогућавање уживања опојних дрога из чл. 215.

Неовлашћена производња и промет опојних дрога - као кривично дело из чл. 214 КЗ РС састоји се у неовлашћеној производњи, преради, продаји или нуђењу на продају или ради продаје куповини, држању или преношењу, посредовању у продаји или куповини или на други начин неовлашћеном стављању у промет супстанција или препарата који су проглашени за опојне дроге. За ово је дело прописана казна затвора од једне до десет година.

Теже дело за које је прописана казна затвора од три до петнаест година постоји у следећим случајевима:

- 1) ако је дело учињено од стране више лица,
- 2) ако је учинилац организовао мрежу посредника или препродаваца.

Трећи облик овог кривичног дела чини лице које неовлашћено прави, набавља, поседује или даје на употребу опрему, материјал или супстанције за које се зна да су намењене за производњу опојних дрога. За ово је дело прописана казна затвора од једне до пет година.

Поред казне затвора, закон је за ово кривично дело у било ком облику прописао и меру одузимања опојних дрога и средстава за њихово справљање.

Учинилац овог кривичног дела који пријави од кога је набавио опојне дроге, може се блаже казнити или чак ослободити до у закону прописане казне²³.

Друго кривично дело предвиђено у чл. 215 Кривичног законика Републике Српске носи назив: "Омогућавање уживања опојних дрога". Ово дело има два облика испољавања: основни и тежи облик.

Основно дело ове врсте за које је прописана казна затвора од шест месеци до пет година постоји у следећим случајевима:

- 1) навођењу другог лица на уживање опојних дрога,
- 2) давању другог опојних дрога у циљу уживања тог или неког другог лица,

²² Службени гласник Републике Српске, Бања Лука, број 22/2000.

²³ Бабић М., Коментар Кривичног законика Републике Српске, Бања Лука, 2002. године.

- 3) стављању на располагање просторија у циљу уживања опојних дрога и
- 4) омогућавање на други начин другоме лицу да ужива опојне дроге.

Тежи облик овог кривичног дела јавља се у следећа три случаја:

- 1) ако је дело учињено према малолетном лицу,
- 2) ако је дело учињено према већем броју лица,
- 3) ако је уживање опојних дрога које је на овај начин омогућено изазвало нарочито тешке последице.

За ово је дело прописана казна затвора од једне до десет година с тим што се за било коју од предузетих делатности од стране суда учиниоцу изриче и мера безбедности одузимања опојних дрога којима је или у вези којих је ово кривично дело и извршено.

РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА

Руска Федерација је 1996. године донела потпуно нови Кривични законик²⁴ који у глави 25, у групи кривичних дела против здравља становништва и друштвеног морала познаје више кривичних дела у вези са злоупотребом опојних дрога. То су следећа кривична дела:

- 1) незаконита израда, набавка, чување, превоз, слање и стављање у промет опојних средстава или психотропних супстанција у чл. 228,
- 2) одузимање или изнуда опојних средстава или психотропних супстанција у чл. 229,
- 3) навођење на употребу опојних средстава или психотропних супстанција у чл. 230,
- 4) незаконито узгајање биљака забрањених за гајење које садрже опојне супстанце у чл. 231,
- 5) организовање или држање скровишта ради употребе опојних средстава или психотропних супстанција у чл. 232,
- 6) незаконито издавање или фалсификовање рецепата или других докумената који дају право на добијање опојних средстава или психотропних супстанција у чл. 233.

Прво кривично дело под називом: "Незаконита израда, набавка, чување, превоз, слање или стављање у промет опојних средстава или психотропних супстанци" предвиђено у чл. 228 састоји се у незаконитом набављању или чувању опојних средстава или психотропних супстанција. За ово је дело прописана казна затвора до три године. Ако се пак ове радње као и израда, прерада и превоз предузму у циљу стављања у промет опојних средстава или психотропних супстанција, тада се ради о облику дела за који је прописана казна затвора од три до седам година и конфискација имовине.

²⁴ Скуратов Ј. И., Лебедев В.М., Коментари к Уголовному кодексу в Российской Федерации, Москва, 1996. године.

БЕЗБЕДНОСТ

Уколико је неко од наведених кривичних дела извршено од стране групе лица уз претходни договор или вишеструко (у поврату) или у погледу опојних средстава, или психотропних супстанција у великом обиму, тада се ради о тежем, квалификованом облику дела за који је прописана казна затвора од пет до десет година и конфискација имовине.

Најтежи облик овог дела постоји у случају када је неко од наведених кривичних дела извршено од стране организоване групе. За ово најтеже дело прописана је казна затвора од седам до петнаест година и конфискација имовине.

Као посебан облик овог кривичног дела руски кривични законик је прописао повреду правила о производњи, изради, преради, чувању, евидентирању, реализацији, продаји, дистрибуцији, превозу, слању, набављању, коришћењу, увозу, извозу, уништењу опојних средстава или психотропних супстанција као и супстанција, опреме и материјала који се користе у изради опојних средстава или психотропних супстанција које се налазе под специјалном контролом. Дакле, овде се ради о посебним, специјалним, специфичним делатностима илегалне, недозвољене противправне активности појединаца и група у вези и поводом опојних средстава или психотропних супстанција за које је законик прописао новчану казну или казну затвора до три године као и обавезно лишење бављења одређеном дужношћу, занимањем или делатношћу у трајању до три године.

Друго кривично дело у вези са злоупотребом опојних дрога предвиђено је у чл. 229 под називом: "Одузимање или изнуда опојних средстава или психотропних супстанција".

Ово дело има више облика испољавања. Први облик за који је прописана казна затвора од три до седам година постоји у случају противправног одузимања или изнуде опојних средстава или психотропних супстанција.

Ако је ово дело учињено од стране групе лица уз претходни договор или вишеструко или од стране лица злоупотребом службеног положаја или насиљем, ради се о тежем облику кривичног дела за које је прописана казна затвора од шест до десет година и конфискација имовине.

Ако је неко од претходна два облика кривичног дела извршено од стране организоване групе или у погледу опојних средстава или психотропних супстанција у великом обиму или насиљем опасним по живот или здравље људи, или од стране лица које је више пута осуђивано за ова и слична насилна кривична дела, ради се о најтежем облику овог кривичног дела за које је прописана казна затвора од осам до петнаест година и конфискација имовине.

Навођење на употребу опојних дрога или психотропних супстанција је кривично дело предвиђено у чл. 230. Дело се састоји у навођењу на употребу опојних дрога или психотропних супстанција. За ово је дело прописана казна затвора од две до пет година.

Ако је пак ово дело учињено од стране групе лица уз претходни договор, или у према малолетном лицу или према већем броју лица или вишеструко

или уз употребу насиља или претњом употребе насиља, тада је закон прописао строжу казну и то - казну затвора од три до осам година.

У случају да је услед предузете радње навођења за једно или више лица наступила смрт или друге тешке последице, закон је прописао казну затвора од шест до дванаест година.

Четврто кривично дело предвиђено у чл. 231 руског кривичног законика²⁵ јесте: "Незаконито узгајање биљака забрањених за гајење које садрже опојне дроге".

Дело се састоји у сејању или узгајању биљака које су забрањене за гајење (прописима законског или подзаконског карактера из области здравствене или фармаколошке делатности) као и узгајању сорти конопље, мака или других биљака које садрже опојне дроге. Дакле, овде се ради о различитим илегалним делатностима проиводње и прераде (опојних дрога природног порекла). За ово је дело прописана казна затвора до две године.

Ако је ово кривично дело извршено од стране групе лица или вишеструко или у великом обиму, законик је прописао поштено кажњавање - казну затвора од три до осам година.

"Организовање или држање скровишта ради употребе опојних дрога или психотропних супстанција" - је кривично дело предвиђено у чл. 232 руског кривичног законика.

Дело за које је прописана казна затвора до четири године чини лице које организује или држи скровишта ради употребе опојних дрога или психотропних супстанција природног или синтетичког порекла. Ако је пак ова делатност предузета од стране организоване групе, постоји теже кривично дело за које је прописана казна затвора од три до седам година.

Последње кривично дело у вези са злоупотребом опојних дрога предвиђено у Руском кривичном законнику јесте: "Незаконито издавање или фалсификовање рецепата или других докумената који дају право на добијање опојних средстава или психотропних супстанција".

Ово се кривично дело за које је прописана казна затвора до две године и лишење права на бављење одређеном делатношћу, занимањем или дужношћу до три године састоји у незаконитом (дакле противправном, илегалном) издавању или фалсификовању (кривотворењу, преиначењу) рецепата или других докумената који дају право на добијање опојних дрога или других психотропних супстанција.

СЛОВЕНИЈА

Кривични законик Републике Словеније²⁶ из 1999. године у глави двадесет, у групи кривичних дела против човековог здравља предвиђа два кривична дела у вези са опојним дрогама. То су:

²⁵ Наумов А.В., Российское уголовное право, Москва, 1996. године.

²⁶ Пенко Б., Стрлиг К., Казенски законик Републике Словеније, Љубљана, 1999. године.

БЕЗБЕДНОСТ

- 1) неовлашћена производња и промет опојних дрога у чл. 196,
- 2) омогућавање уживања опојних дрога у чл. 197.

Неовлашћена производња и промет опојних дрога као кривично дело предвиђено у чл. 196 има више појавних облика испољавања.

Основно дело за које је прописана казна затвора од једне до десет година чини лице које противправно производи, прерађује, продаје или нуди на продају или ради продаје купује, чува, преноси или посредује при куповини или продаји, или на други начин неовлашћено ставља у промет супстанце и препарате који су проглашени за опојне дроге.

Тежи облик овог дела за који је прописана казна затвора најмање три године постоји у два случаја: 1) ако је дело извршено од стране лица која су се удружила за вршење овакве неовлашћене производње и промета опојних дрога и 2) ако је учинилац дела организовао мрежу препродаваца или посредника.

Посебан облик овог дела чини лице које без одобрења надлежног органа производи, набавља, поседује или даје на употребу опрему, материјал или супстанце за које зна да су намењене за производњу опојних дрога. Учинилац овог дела се може казнити затвором од шест месеци до пет година.

Опојне дроге, средства за њихово справљање као и превозна средства која имају посебно преправљене просторе за илегални транспорт и кријумачерење опојних дрога се обавезно одузимају према изричитом слову кривичног законика.

"Омогућавање уживања опојних дрога" је друго кривично дело предвиђено у чл. 197 Кривичног законика Републике Словеније.

Основно дело за које је прописана казна затвора од три месеца до пет година постоји у следећим случајевима: 1) наговарања другог на уживање опојних дрога, 2) давања другог опојних дрога да их ужива он или неко треће лице, 3) стављања на располагање просторија другог ради уживања опојних дрога и 4) на други начин омогућавање другог да ужива опојне дроге.

Тежи облик овог кривичног дела за који је прописана казна затвора од једне до десет година постоји у два случаја: 1) ако је дело учињено према малолетнику и 2) ако је дело учињено према већем броју лица.

И у овом случају опојне дроге и средства за њихово уживање се обавезно одузимају применом мере безбедности.

ТАЏИКИСТАН

Кривични законик Таџикистана²⁷ у глави двадесет два, у групи кривичних дела против здравља људи предвиђа кривична дела везана за злоупотребу опојних дрога.

²⁷ Criminal Code of the Republic of the Tajikistan, Dusanbe, 2000. godine.

Прво кривично дело ове врсте је предвиђено у чл. 200 под називом: "Илегална трговина опојним дрогама".

Дело се састоји у илегалној производњи, преради, куповини, држању, превозу у намери продаје или продаји опојних дрога или психотропних супстанција. За ово је дело прописана казна затвора од пет до десет година и конфискација имовине.

Ако је радња извршења основног дела предузета у односу на опојне дроге или психотропне супстанције у великом обиму, закон је прописао тежу казну - затвор од 12 до 15 година и конфискацију имовине.

У случају да је неко од претходних облика овог кривичног дела извршено под отежавајућим околностима као што су: 1) у поврату, 2) од стране групе лица, 3) од стране нарочито опасног повратника - прописана је казна затвора од 15 до 20 година и конфискација имовине.

У чл. 201 Кривични законик Републике Таџикистан предвиђа дело под називом: "Илегално поседовање опојних дрога".

Ово кривично дело за које је прописана казна затвора до пет година чини лице које илегално производи, прерађује, купује, држи, превози или шаље опојне дроге или психотропне супстанције без намере продаје.

Ако је ово дело учињено од стране организоване групе или од стране повратника или злоупотребом службеног положаја или у погледу опојних дрога великог обима, закон је прописао казну затвора од десет до двадесет година и конфискацију имовине.

Следеће кривично дело предвиђено одредбама овог законика је "Крађа опојних дрога " из чл. 202. Дело чини лице које противправно одузме опојне дроге, психотропне супстанције или препарате. За ово је дело прописана казна затвора од пет до осам година. И ово дело има тежи, квалификовани облик за који је прописана казна затвора од осам до дванаест година, ако је дело учињено у поврату или од стране организоване групе лица или у погледу опојних дрога великог обима или злоупотребом службеног положаја.

У чл. 204 је предвиђено кривично дело: "Навођење на употребу опојних дрога". То је последње кривично дело ове врсте предвиђено у Кривичном законнику Републике Таџикистан. Ово дело за које је прописана казна затвора до пет година чини лице које наводи другога на употребу опојних дрога, психотропних супстанција или препарата.

Ако је дело учињено од стране организоване групе или у поврату или употребом насиља или претњом употребе насиља или преваром, или у односу на два или више лица, или према малолетнику - постоји тежи облик дела за који је прописана казна затвора од три до седам година У случају да је лице које је на овај начин употребило опојну дрогу лишено живота, закон је прописао казну затвора од осам до дванаест година.

У чл. 204 предвиђено је кривично дело: "Илегално узгајање забрањених биљака". Ово дело за које је прописана казна затвора од пет до десет

БЕЗБЕДНОСТ

година постоји у случају илегално (дакле недозвољеног) засађивања и узгајања забрањених биљака са наркотичним супстанцијама.

Ако је ово дело учињено у тајности или у поврату или на просторима већег обима, прописана је казна затвора од десет до петнаест година и конфискација имовине.

УКРАЈИНА

Кривични законик Републике Украјине²⁸ у глави десет, у групи кривичних дела против јавне безбедности, јавног реда и народног здравља, познаје шест кривичних дела у вези са злоупотребом опојних дрога.

Прво кривично дело ове врсте је предвиђено у чл. 229 ст. 1 под називом: "Незаконита производња, прибављање, прерада, превоз и продаја опојних дрога и психотропних супстанција". Дело има више облика испољавања.

Први основни облик за који је прописана казна затвора од три до десет година постоји ако неко лице незаконито производи, прерађује, прибавља, преноси, превози или продаје опојне дроге и психотропне супстанције.

Ако је пак нека од наведених делатности учињена у поврату или договорно до стране групе лица, из користољубља или у погледу опојних дрога или психотропних супстанција у великом обиму (великим размерама), постоји тежи облик овог дела за који је прописана казна затвора од пет до двадесет година и конфискација имовине.

Друго кривично дело под називом: "Растурање опојних дрога и психотропних супстанција" предвиђено је у чл. 229 ст. 2. За ово је дело прописана казна од три до шест година лицу које растура, чини доступним опојне дроге или психотропне супстанције неограниченом и неодређеном броју лица.

Ако је и ово дело учињено у поврату или од стране групе лица по претходном договору или уз употребу насиља или претњом напада на живот или здравље или у погледу опојних дрога или психотропних супстанција у великом обиму, прописана је казна за теже дело и то затвор у трајању од пет до двадесет година и конфискација имовине.

Следеће дело у вези са опојним дрогама предвиђено је у чл. 229 ст. 3 Кривичног законика Украјине²⁹. Дело носи назив: "Сађење и узгајање мака и конопље". Састоји се у противзаконитом сађењу и узгајању биљака мака и конопље (као сировина за производњу опојних дрога) без административног одобрења надлежног државног органа. За ово је дело прописана казна затвора до пет година и новчана казна. Ако се ради о посебном облику недозвољене, илегалне производње природних дрога ове врсте у већем обиму, тада постоји теже кривично дело за које је закон прописао казну затвора од пет до двадесет година и конфискацију имовине.

²⁸ Криминални кодекс Украјине, Официјне виданија, Киев, 1997. године.

²⁹ М. И. Коржанский, Популарни коментар Криминологи кодексу, Киев, 1997. године.

У чл. 229 ст. 4 Кривичног законика је прописано дело под називом: "Стављање на располагање просторија за уживање опојних дрога и психотропних супстанција". Ово дело чини лице које организује или стави на располагање просторије другим лицима ради уживања (употребе) природних или синтетичких опојних дрога или психотропних супстанција. За ово је дело прописана казна затвора од пет до двадесет година и конфискација имовине.

"Позивање на уживање опојних дрога или психотропних супстанција" је следеће кривично дело предвиђено у чл. 229 ст. 5 за које је прописана казна затвора од две до пет година. Дело се састоји у подстрекавању, навођењу, мамљењу других лица да започну или наставе са употребом неке од опојних дрога или психотропних супстанција.

Последње кривично дело ове врсте је предвиђено у чл. 229 ст. 6. под називом: "Незаконита производња, прерада, прибављање, пренос и превоз опојних дрога и психотропних супстанција". За ово је дело прописана казна затвора од једне до три године и чини га лице које без намере продаје, производи, прерађује, држи или прибавља опојне дроге или психотропне супстанције за своје потребе.

ШПАНИЈА

Кривични законик Шпаније³⁰ познаје три кривична дела у вези са злоупотребом опојних дрога у члановима 368-370. Овим је законским одредбама инкриминисано давање другом лицу опојних дрога или наркотичних средстава за које је дело прописана казна затвора до три године, с тим што је поштрено кажњавање предвиђено у следећим случајевима:

1) ако су опојне дроге даване малолетним лицима, психички болесним лицима или лицима која су се лечила од болести зависности, 2) ако је давање опојне дроге извршено од стране службеног или одговорног лица злоупотребом свог положаја или овлашћење, 3) ако су опојне дроге омогућаване за употребу трећим лицима на јавном месту, 4) ако је радња извршења предузета у односу на нарочито опасне опојне дроге или наркотична средства или 5) ако се у давање дакле ширење, омогућавање уживања опојних дрога предузето од стране организоване групе лица. У овим тежим случајевима закон је прописао казну затвора до десет година.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Из нама доступних законских текстова о кривичним делима и санкцијама за њихове учиниоце појединих европских држава можемо указати на неке заједничке карактеристике правног положаја илегалне, недозвољене производње, прераде и трговине опојним дрогама.

Сви посматрани кривични закони или законици³¹ без обзира на део закона у коме предвиђа кривична одговорност за злоупотребу опојних дрога, познају

³⁰ Н.Ф. Кузнецова, Ф.М. Решетников, Уголовний кодекс Испании, Москва, 1998. године.

³¹ В. Кушевић, Злоупотреба дрога, Загреб, 1987. године, стр. 12-29.

БЕЗБЕДНОСТ

једно или више кривичних дела. Најчешће су то два кривична дела, али поједини законици познају чак до шест кривичних дела ове врсте. Ова дела имају различите називе, али се јасно може уочити да највећи број закона предвиђају следећа кривична дела: 1) недозвољена или неовлашћена или илегална производња и стављање у промет (дакле трговина) опојних дрога и 2) помагање и подстрекавање у виду омогућавања употребе или уживања опојних дрога.

У првом случају инкриминисане су различите делатности противправног карактера које се састоје у поступању противно законским или подзаконским прописима приликом производње, прераде и трговине опојним дрогама, психотропним супстанцијама или другим препаратима оваквог састава и фармаколошког дејства. За ове радње су прописане казне вишегодишњег затвора.

Уколико су ове делатности илегалне производње и прераде односно трговине као и стављања у промет опојних дрога на различите начине учињене од стране више лица (која су се удружила у неки облик криминалне организације или у виду мреже препродаваца или посредника) - тада постоји тежи, квалификовани облик овог кривичног дела за који је закон прописао строжије кажњавање. Поред казне затвора, сви посматрани кривични закони прописују обавезно изрицање и мере одузимања опојних дрога, препарата и друге опреме која је намењена или употребљена за предузимање неке од недозвољених активности у вези са опојним дрогама.

Посебан облик овог кривичног дела у највећем броју законодавстава представља инкриминисање припремних радњи у виду набављања, прављења, прераде и давања другоме или продаји другоме опреме, материјала или супстанција које не представљају опојне дроге или сличне супстанце, већ такве опреме (апаратуре, епрувете, мензуре, спојени судови, течности за разлагање као што је сирћетна киселина и сл) која је намењена за производњу, прераду или припремање опојне дроге.

Друго кривично дело за које готово сви кривични закони предвиђају одговорност и кажњивост, представља заправо инкриминисање различитих делатности којима се одређена лица доводе у контакт, у додир са опојним дрогама са циљем да започну њихово уживање или употребу или да наставе за њиховим уношењем у организам. То је дело које носи назив: "Омогућавање уживања опојних дрога" којим је предвиђено кажњавање за различите делатности подстрекавања (наговарања) или помагања (стварања услова и претпоставки да друго или друга лица дођу у додир са опојним дрогама и сличним супстанцијама и препаратима).

Уколико је нека од ових делатности предузета према деци, малолетницима или лицима која нису у потпуности или делимично душевно способна да одлучују о својим поступцима, или према већем броју лица (чиме се ствара већа опасност од ширења наркоманске зависности) или је пак услед употребљене опојне дроге од стране лица коме је то омогућено дошло до наступања нарочито тешких последица - тада постоји тежи, квалификовани облик овог кривичног дела за који је законом прописано поштено кажњавање.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бабић М., (2002), Коментар Кривичног законика Републике Српске, Бања Лука.
2. (1952), Codice penale, Note richiami e indisi a curadi Sofo Borghese, Giudici del Tribunale di Milano, Milano.
3. (2004), Compendio di Diritto penale, Parte generale e speciale, Napoli.
4. (2000), Criminal code of the Republic of Belarus, Official text, Minsk.
5. (2000), Criminal code of the Republic of Tajikistan, Dusanbe.
6. Ebert U., (1993), Strafrecht, Heidelberg.
7. Forreger E., Serini E., (1984), Strafgesetzbuch, Wien.
8. Gropp W., (1998), Strafrecht, Berlin-Heidelberg-New York.
9. Хорватић Ж., (1997), Ново хрватско казнено право, Загреб.
10. Jescheck H.H., Weigend T., (1996), Lehrbuch des Strafrecht, Berlin.
11. Јовановић Љ., Ђурђић В., Јовашевић Д., (2004), Кривично право, Посебни део, Београд.
12. Јовашевић Д., (2002), Коментар Кривичног законика СР Југославије, Београд.
13. Јовашевић Д., (2002), Лексикон кривичног права, Београд.
14. Камбовски В., (1996), Кривичен законик со краток коментар, Скопље.
15. Камбовски В., (1997), Кривично право, Посебни део, Скопље.
16. Киенапфел Д., (1994), Strafrecht, Besondere teil, Wien.
17. Коржанский М.И., (1997), Популярний коментар Криминалног кодексу, Киев.
18. (1997), Криминални кодекс в Украјини, Официјне виданија, Киев.
19. Кузњецова Н.Ф., Решетников Ф.М., (1998), Уголовни кодекс Испанији, Москва.
20. Кушевић В., (1987), Злоупотреба дрога, Загреб.
21. Marino G., Gatti G., (1992), Codice penale e leggi complementarii, Napoli.
22. Наумов А.В. (1996), Российское уголовное право, Москва.
23. Ненов И., Стојнов А., (1995), Наказателно право, Софија.
24. Павишић Б., (1999), Коментар Казненог законика, Загреб.
25. Пенко Б., Стролиг К., (1999), Казенски законик с уводним објашњењима, Љубљана.
26. (1995), Сборник наказателни закони, Наказателен кодекс, Софија.
27. Сингер М., (1998), Криминологија, Загреб.
28. Скуратов Ј.И., Лебедев В.М., (1996), Коментар к Уголовному кодексу в Российской федерацији, Москва.
29. Томић М., (2003), Кривично право, Посебни дио, Сарајево.
30. Triffterer O., (1994), Osterreiches Strafrecht, Wien-New York.
31. (1998), Збирка кривичних (казнених) прописа Федерације Босне и Херцеговине, Сарајево.

DRUG ABUSE OFFENCES IN COMPARATIVE CRIMINAL LAW

Abstract: In this paper the author has analysed theoretical characteristic about criminal offences of drug abuse in european criminal law and criminal law in other countries in this moment. These criminal codes are prescribing responsibility and strictly sanctions for one and more criminal offences of drug abuse.

Key words: drug abuse, ilegal production, sale, criminal offence, law, responsibility, penalty.

Др Слободан НЕШКОВИЋ,
Удружење стручњака за контратероризам и борбу против
организованог криминала

ИНТЕРПОЛ И САВРЕМЕНИ ТЕРОРИЗАМ

Резиме: У раду се након указивања на историјат стварања Интерпола презентирају у главним цртама његова структура и мандат. Након тога, аутор даје одређење појма тероризма и осврт на стратегију Интерпола у вези овог безбедносног феномена.

Кључне речи: Интерпол, тероризам, међународна сарадња, безбедност, криминал.

НАСТАНАК, РАЗВОЈ И СТРУКТУРА ИНТЕРПОЛА

Потреба за успостављањем сарадње између држава у борби против криминала, представљала је у првим деценијама двадесетог века значајну интенцију релевантних фактора међународне заједнице. Неопходност да се осујети настојање прекршиоца закона да преласком границе избегне кривични прогон за учињено дело, мотивисала је одговорне чиниоце да се формира међународна организација за спречавање и сузбијање криминала, сарадњу држава и њихових полицијских институција. Организације које су егзистирале и обављале поједине послове из домена међународне полицијске сарадње, имале су обележја приватних удружења, тако да нису биле оспособљене за деловање на глобалном нивоу.

Конкретни кораци за стварање међународне полицијске организације учињени су на Првом конгресу судске полиције, који је одржан 1914. године у Монаку, уз учешће еминентних стручњака из 14 земаља (између осталих и Арчибалд Рајс). Предложено је стварање једног међународног органа за централизацију безбедносних и полицијских података. Наредни конгрес планиран за две године у Букурешту није одржан, јер само три месеца након заседања у Монаку почео је I светски рат.

По завршетку I светског рата, 1919. године Холанђанин Van Houten ре-афирмише идеју о формирању међународне организације за полицијску сарадњу, што није успело. Разлози неуспеха су у последицама ратних разарања и бременитим односима између држава.

БЕЗБЕДНОСТ

На Другом конгресу судске полиције, ипак је створена међународна полицијска организација. Тај конгрес који је одржан од 03. 09 - 07. 09. 1923. године у Бечу, завршен је као оснивачки конгрес нове организације. Настала је у престоници бивше Аустро-Угарске која је имала добру полицијску структуру и систематизоване податке о лицима криминалне прошлости. Такође, битна је била тежња Аустрије да задржи изванредан утицај у Европи после краха у I светском рату. За одржавање конгреса најзаслужнији је директор бечке полиције Јохан Шобер, који се сматра оснивачем Интерпола. На конгресу у Бечу учествовали су представници 20 држава и представник Кине, укупно 138 делегата.

У "Међународној комисији криминалистичке полиције" која је тада основана били су представници 17 земаља и територија, међу којима и Југославије. Усвојено је 12 резолуција и Статут организације као највиши правни акт, изабран Административни одбор од 6 чланова и промовисана идеја о оснивању бироа Међународне комисије криминалистичке полиције (МККП).¹ У наредном периоду одржано је више заседања МККП и извршено неколико ревизија статутарних одредби. Од значајнијих издвајамо IX заседање у Риму 1932. године на којем су установљене категорије чланства: ефективни (бирају их владе држава чланица), ванредни (бира их МККП на редовним заседањима) и оснивачи (чланови од оснивачког конгреса 1923. године). На заседању МККП у Лондону 1937. године, донекле је модификован статус оснивача и усвојено да остају у МККП као личности, изузев ако се томе неprotиве њихове владе.

Период између два светска рата обележава доминација Немачке у међународним односима и њено настојање да МККП потчини и удаљи од Друштва народа. Након победе Хитлера 1933. године почиње притисак да председник МККП буде директор бечке полиције, ставом да је Беч седиште организације. То је резултирало променама статута, па је МККП постала *de facto* орган аустријске полиције и под контролом Немачке. После иступања Немачке из Друштва народа, идентично је наступила и МККП, која је под њеним утицајем прекинула све везе са Друштвом народа. Под утицајем Немачке, који је био одлучујући, седиште је измештено у Берлин, а за председника је изабран Хајрадин, а касније је постављен Калтен Брунер, касније у Нирнбергу осуђен као ратни злочинац. Делатности организације у овом периоду су биле неспојиве са изворним идејама, принципима и циљевима, са великим злоупотребима документације, нарочито у смислу прогона Јевреја. Дакле, за време II светског рата делатност МККП је практично замрла, јер државе антихитлеровске коалиције нису учествовале у њеном раду. Након победе над фашизмом 1945. године, почела је обнова разрушених земаља, у међународној заједници је створен нови поредак, а Немачка стављена под међународну контролу.

Тада се јавила иницијатива за обнављањем рада МККП на новим основама.

¹ Детаљније: Бабовић, Б., Интерпол и Југославија, Београд: МТС Гајић, 1994, стр. 5-7.

На то је утицао талас криминала, који се јавио у потпуно новим формама и знатно опаснијим појавним облицима. Група активиста МККП на челу са Флорентом Луважом из Белгије, ранијим специјалним известиоцем организације, покренула је питање реорганизације институције.

У Бриселу је од 03. 06-05. 06. 1946. године одржана прва послератна конференција МККП, на којој су учесници обновили чланство и постављени темељи будуће организације. Донета је посебна резолуција о финансирању рада, котизацији чланица и учешћу Француске као земље домаћина. Афирмисани су данас познати принципи равноправности, универзалности и аполитизма.

Усвајањем новог Статута 1956. године МККП је преименована у Међународну организацију криминалистичке полиције, односно Интерпол. Статус међународне организације потврђен је 1984. године Уговором о седишту са Француском, што је претходно, 1982. године признато од стране ОУН. То је дало нови импулс међународној сарадњи држава у борби против криминала, а са друге стране постављен је институционални оквир међународне полицијске сарадње земаља.²

Интерпол је успоставио конкретније везе са ОУН и њеним агенцијама, као и са другим институцијама, после чега су га међународне организације признале као специјализовану организацију за борбу против криминала. Тако је Интерпол постао стожер међународних полицијских односа. Потврда томе су одржани међународни конгреси ОУН о криминалу уз учешће Интерпола у њиховом раду.

Циљеви Интерпола, наговештени на оснивачком конгресу, дефинисани су у члану 2 Статута у којем се наводи да треба:

- а) осигурати и развијати најшире узајамно помагање држава и њихових органа криминалистичке полиције, у оквиру постојећих закона и у духу Опште декларације о правима човека;
- б) установити и развити све установе способне да успешно допринесу спречавању и кажњавању деликата из домена општег права."³

Презентирани циљеви Интерпола одражавају главну карактеристику међународне полицијске сарадње, њену релативну аутономију у односу на органе за спољнополитичке односе, стављајући у први план управо сарадњу криминалистичких полиција.

Структура Интерпола је утврђена чланом 5 Статута у којем се између осталог, наводи да Интерпол обухвата:

- а) Генералну скупштину,
- б) Извршни комитет,

² Седиште Интерпола од 1966. године је било у Француској, у месту Сент Клауд до 1989. године, а од 1989. године у Лиону.

³ Статут Интерпола.

БЕЗБЕДНОСТ

в) Националне централне бирое (НЦБ),

г) Саветнике.⁴

Функционално, структуру међународне организације чине сви органи који могу да допринесу остварењу постављених циљева. То је, дакле случај и са НЦБ који су издвојени и под јурисдикцијом држава, али обезбеђују координацију деловања и сталну везу са државама чланицама.

Ужу структуру чине органи који за своју делатност одговарају Интерполу и они су према схватањима званичних чинилаца изворни органи.

У теорији постоји више критеријума за поделу међународних организација и њихових органа (према саставу органа, извршним и другим функцијама). Најприкладија је типологија која органе разврстава у главне и помоћне, како се сусреће у Повељи ОУН, члан 7 и неким другим организацијама. Главни органи Интерпола су они чије конституисање је прописао Статут, и то су:

а) Генерална скупштина,

б) Извршни комитет и

в) Генерални секретаријат.

Помоћни органи су остали органи, који обезбеђују функционисање главних органа:

а) Комисија за интерну контролу евиденција,

б) Стални комитет за технологију информатике и

в) Саветници.

Генерална скупштина, као највиша институција Интерпола окупља делегате свих земаља чланица организације и утврђује најважније послове и задатке. Извршни комитет је политички орган са претежно контролним функцијама, док су извршне функције углавном у надлежности Генералног секретаријата.⁵

Своје циљеве и задатке Интерпол остварује преко различитих облика рада и деловања као што су: мултилатерални контакти чланица и њихових НЦБ, затим специјализовани међународни скупови (регионалне конференције, континентални састанци, конгреси, симпозијуми, семинари) и на друге начине. Регионалне конференције се одржавају под покровитељством Генералног секретаријата који их заказује периодично. Оне су уведене 1962. године и још увек егзистирају.

Континентални састанци су уведени у праксу Интерпола 1963. године и у надлежности су Генералне скупштине, и представљају припреме за одржавање исте.

Састанци, конгреси, симпозијуми и семинари су специјализовани скупови чија је тематика ужа и подељена по областима. На њима поред представника

⁴ Исто.

⁵ Детаљније: Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 153-162.

НЦБ учествују и експерти за поједина питања (опојне дроге, насиље, фалсификати, тероризам, малолетничка деликвенција и друга).

Интерпол је финансијски самостална организација, независна у односу на било коју земљу или институцију. Главни извор прихода, око три четвртине, представљају годишњи доприноси (котизације) земаља чланица. У приходе спадају накнаде које плаћа Keesing због уступања права објављивања публикација које се односе на фалсификовање новца, затим од претплата за часопис, од камата за уложена средства, као и од поклона, легата, награда или субвенција за чије прихватање или одбијање је надлежан Извршни комитет. Систем котизације је установљен 1957. године, према посебним решењима за сваку земљу и заснива се на буџетској јединици.⁶

Интерпол одржава везе са многим међувладиним и невладиним организацијама, а посебно са: ОУН, Међународном унијом за телекомуникације (ИТ), Светском здравственом организацијом (ВНО), Саветом за царинску сарадњу, Европском Унијом, Саветом Европе, Организацијом афричког јединства (ОАЈ), Панапарском организацијом друштвене одбране, Међународним удружењем ваздушних превозника, Међународним удружењем за криминологију, Међународним удружењем за кривично право, Међународним удружењем за друштвену одбрану, Секретаријатом Конвенције о међународној трговини примерцима дивље фауне и флоре којима прети уништење и другим.

МЕЂУНАРОДНОПРАВНИ СТАТУС ИНТЕРПОЛА

Питање међународноправног статуса Интерпола је веома присутно у широј светској јавности. Оно је важно због положаја Интерпола у систему међународних организација, а такође и због ставова јавности о организацији као "светској полицији". Од оснивања статус Интерпола је био предмет различитих тумачења и становишта. Годинама, чак и деценијама, владала је извесна конфузија у погледу статуса Интерпола у међународној заједници. Тој ситуацији је допринео и ранији Статут који није децидирано регулисао положај организације.

При одређењу међународноправног статуса организације поћи ћемо од међународних релација у којима функционише Интерпол, као и актуелног Статута. Наиме, питање правног статуса субјекта међународног права и међународних односа је темељно питање, јер је услов постојања и деловања Интерпола као међународне организације. Одговарајући правни статус обезбеђује аутономност и самосталност организације, као и њен утицај на глобалном нивоу. Међународноправни статус Интерпола изложићемо са становишта поделе међународних организација, чланства, Статута као међународног уговора и других параметара.

Међународне организације дефинишу се као "вишестраним уговорима основани трајни облици институционализованог општења три или више држава,

⁶ Приходи у 1994. години износили су преко 38 милиони швајцарских франака. У тој години је било близу 1700 буџетских јединица, а вредност једне износила је 17300 швајцарских франака. (Бабовић, Б., исто, стр. 163).

БЕЗБЕДНОСТ

са посебним статусом и сталним органима, у оквиру којих се, на начин предвиђен статутима и другим основним документима организације, одвијају процеси мултилатералног преговарања и заједничког одлучивања држава чланица у одговарајућим областима међународне сарадње.⁷ Међународне невладине организације ("приватне") дефинисане су као "удружења група и појединаца из различитих држава чији циљеви нису лукративни, тј. не састоје се у стицању добити (делатности као што су банкарство, трговина и сл.)."⁸ У међународној пракси невладиним организацијама сматрају се оне које нису формиране одлукама држава или њених органа на правно регулисан начин.

Ова стандардна подела према оснивачу, указује да је Интерпол међудржавна организација и да су његови оснивачи и чланови државе, а тај став се потврђује конститутивним елементима међународних организација. Други атрибут статуса је чланство организације.

Јасно је да је Интерпол (тада МККП) настао као невадина ("приватна") организација, чији су чланови били појединци као што су то били шефови националних полиција, односно делегирана лица. Тада су постојале различите категорије чланства: оснивачи, представници држава и лица која је МККП примила у чланство. Дакле, у почетку Интерпол је био невадина организација и удружење стручних лица.

После II светског рата почео је процес преображаја Интерпола ка међудржавној организацији. На конгресу обнове 1946. године, званични делегати су били представници својих влада и једини имали право одлучивања и право гласа. Такође, Интерпол је 1949. године признат саветодавни и консултативни статус при Економско-социјалном савету ОУН.

Одредбе Статута Интерпола потврђују став да је Интерпол међудржавна организација, посебно члан 7 који наводи да "надлежни орган државе одређује шефа делегације на заседањима"⁹, затим молбу за пријем у Интерпол подноси влада као орган државе, која одлучује о неприхватању одређених статутарних решења итд.

Конститутивни акт међународних организација је Статут, јер одређује питања оснивања, циљева, начина одлучивања и друго, тако да представља основни акт међународне организације. Без обзира на чињеницу да је Интерпол прихватио термин "статут", остаје дилема због тога што приликом оснивања и усвајања Статута МККП 1923. године у Бечу, акт није имао статус међународног уговора, јер га нису усвојиле државе, већ појединци. Статут из 1956. године, усвојен је гласовима представника држава, после две године проучавања радног текста и усвојених примедби. Донет је резолуцијом Генералне скупштине и за његово усвајање гласале су делегације држава, а државама је остављен рок од шест месеци да извести Интерпол уколико не прихватају Статут. Све то потврђује тезу да је то међудржавни уговор, што доказује и обавеза држава у виду котизације.

⁷ Димитријевић, В., Рачић, О., Међународне организације, Београд: Савремена администрација, 1988, стр. 16-36.

⁸ Димитријевић, В., Стојановић, Р., Међународни односи, стр. 127-153.

⁹ Статут Интерпола, исто.

Сталност органа је један од конститутивних елемената који предвиђа да они буду утврђени статутом организације и да функционишу у пракси. Тај елемент је у случају Интерпола задовољен, јер Статут предвиђа више органа који су стални и делују као елементи организације. Неки органи заседају повремено (Генерална скупштина), неки стално (Извршни комитет), док административни органи (генерални секретар и Генерални секретаријат) непрекидно функционишу.

Кроз различите делатности и посебан статус као конститутивни елементи, доказује се позиција међународних организација. Обављање послова у борби против криминала кроз међународну сарадњу и статус правног лица (Интерпол ступа у правне односе са осталим субјектима међународног права и међународних односа) доказују наведене чињенице.

Сматрамо на основу изложеног, да Интерпол поседује правну способност на територији сваке државе чланице, која му је неопходна за рад. У области међународног права, Интерпол је међународна организација која је део међународног поретка, па је правно лице са посебним међународноправним статусом.

Функционисање Интерпола је битна категорија код сагледавања статуса организације, посебно у области прикупљања података који су од посебног значаја за сваку земљу, посебно са безбедносног аспекта. "Архивирање, обрада и коришћење тих података може се повјерити само међудржавној организацији."¹⁰ Дакле, ове послове државе не могу поверити невладиним организацијама, што употпуњује став о Интерполу као међудржавној организацији која има међународноправни статус.

Значајно је, што се Француске тиче, она је још у првом Уговору о седишту, 1972. године, изричито прихватила Интерпол као међудржавну организацију, што је поновила и новим Уговором о седишту, 1982. године. "Тако је афирмисан међународноправни статус који Интерполу фактички припада, иако противурјечне одредбе Статута још нису измијењене."¹¹

ПОЈАМ, ДЕФИНИЦИЈА И САДРЖИНА ТЕРОРИЗМА

Семантички, тероризам потиче од латинске речи "terror", што значи страх, и представља "сваковрсно насиље (атентати, саботаже, отмице, уморства, уцјене, итд.), најчешће једне мањине над већином, с политичким циљем да се дестабилизира поредак и преузме власт".¹² Теоретичари су сагласни да је тероризам прастари феномен, старији од античких цивилизација Грчке и Рима и да је пратилац целокупне историје. Међутим, при разматрању порекла тероризма, неки аутори сматрају да су његови корени и исходиште у нешто каснијем периоду, у времену непосредно након грађанске револуције у Француској, тј. јакобинске диктатуре и методама Робеспјера, односно у периоду

¹⁰ Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 202.

¹¹ Бабовић, Б., Међународноправни статус Интерпола, Београд: ЈРМП, бр. 2-3, 1986, стр. 329.

¹² Иблер, В., Рјечник међународног јавног права, Загреб: Информатор, 1987, стр. 317.

БЕЗБЕДНОСТ

студентских немира у многим државама света током раних 60-их година двадесетог века.

Основна сврха тероризма је изазивање страха и личне несигурности код грађана једне земље. Да би се то постигло користе се разорна средства, радње и поступци којима се доводи у опасност живот људи, као и имовина већег квантитета неограниченог броја лица. Видови тероризма и облици његовог испољавања могу бити различити. Али, свима им је заједничко што их одликује окупност, безосећајност и изазивање катастрофалних последица.

Као насилан политички акт, тероризам је у ранијим периодима углавном вршен у виду атентата на појединце (индивидуални терор), док данас има масовни карактер. Постао је напознатије средство за политички обрачун између појединих политичких секти, група, илегалних организација или између њих и државе, при чему највише страда недужно становништво. Као кривично дело, тероризам "обухвата врло различите модалитете радње извршења које обједињује субјективни елеменат".¹³ Из наведеног произилази да тероризам спада у групу организованог криминала, изузетно високог степена друштвене опасности са тешким последицама. Ту се ради о организованим акцијама појединаца и група, у земљи или иностранству, с циљем да путем терора дођу на власт, изнуде политичке уступке или остваре неке друге намере. Сваки акт тероризма је значи одређен односом према власти неке земље, па је "према томе политички".¹⁴

Модерни тероризам као појава, нагло се развија са научно-техничким напретком. Несумњиво је, да је технолошки прогрес последњих деценија омогућио терористима знатно већи степен мобилности и избор најсавременијег оружја. Такође, најновија средства јавних комуникација створила се услове за огроман публицитет њиховим активностима. Према томе, научно-технолошки развој је омогућио неопходне услове за настанак и деловање савремених терористичких организација. Новостворени услови обезбеђују да терористи могу извршити дело у једној земљи, против интереса и на штету друге земље, а затим избећи у сасвим трећу земљу. То означава један од елемената међународног тероризма, за разлику од унутрашњег тероризма, који представља "терористичке акције појединих група усмерених против постојећег друштвеног поретка или за остварење неких ужих интереса и релокацију власти или за акције државе уперене против одређених друштвених група и појединаца".¹⁵

Најважнији елементи који дефинишу феномен тероризма су: насиље, страх, циљ и терористички мотив.

Насиље представља најрелевантнију дефиницијску компоненту тероризма, тако да се "појављује као метод, начин за демонстрацију и спровођење моћи, када субјекат моћи свој утицај посредује силом у комуникацији са објектом

¹³ Тај субјективни елеменат обично представља политички мотив или политичку намеру, која је мање или више повезана са коначним циљем терористичког акта. (Детаљније: Стојановић, З, Тероризам и сродна кривична дела, Београд: Зборник радова, 1998, стр. 10)

¹⁴ Димитријевић, В., Тероризам, Београд: Радничка штампа, 1982, стр. 122.

¹⁵ Политичка енциклопедија, одредница "Тероризам", Београд: Савремена администрација, 1975, стр. 1080.

моћи".¹⁶ Сврха се постиже претњом или употребом физичке снаге, што су битна обележја насиља као елемента садржине појма тероризма.

Страх је психолошка категорија која може имати крупне социолошке импликације. Суштина ове појаве "је у томе да вршењем насиља над жртвом изазове страх у ширем кругу људи, како би их учинила неспособним да се успротиве, не само постојању власти и поретка који она намеће и осигурава, него и свим будућим налозима".¹⁷ Страх изазива осећање опште несигурности, ремети јавни поредак и тако посредно или директно утиче на одлучиоце. Дисперзија страха треба да одређену структуру или читав колективитет (државу) одврати од жељеног или натера на одређено, иначе ненамеравано понашање. То се постиже непосредно (путем жртве са којом се та структура идентификује), или посредно (кроз изазивање хаоса у друштву и несигурности код шире популације).

Трећи елемент тероризма је циљ терористичког акта. Ту долазимо и до четвртог елемента - мотив, који нам говори о намери, односно терористичком циљу. Мотив означава подстицај воље, есенцијалне енергије појединца и држава и важна је компонента овог феномена. Већина мотива је политичке природе и произилази из жеље за доминацијом која је у суштини политике, мада постоје и одређена одступања. Циљ терориста је увек неморалан и састоји се у настојању терориста да задовоље своје потребе и прохтеве експлоатацијом и угњетавањем пасивног субјекта или изнуђивањем конкретних уступака. Он има политичку конотацију и уско је везан са мотивима.¹⁸ Сагледавајући све напред изложено, тероризам дефинишемо као систематско и организовано насиље над политичким противником и другим грађанима којим се код њих ствара осећање несигурности и производи стање страха, са циљем да се задржи или освоји државна власт, односно утиче на државну власт да би се помоћу ње спроводила експлоатација, угњетавање и остварили одређени уступци.

Тероризам обухвата претњу силом у оквиру интензивне психолошко-пропагандне активности, отмице, уцене, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, појединачна и масовна политичка убиства, и интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним политичким противницима, а чешће над представницима система и невиним жртвама. Тероризам као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног и неинституционалног насиља, увек је усмерен против институција неког система, односно против неке државе.

Разматрајући проблематику тероризма, професор др Живојин Алексић прави разлику између носилаца терористичких аката (терориста) и терористичких организација. Тако, терористе одређује као "специјализоване и оспособљене извршиоце изузетно борбено спремне, технички опремљене, максимално

¹⁶ Симеуновић, Д., Политичко насиље, Београд: Радничка штампа, 1980, стр. 9.

¹⁷ Димитријевић, В., Страховлада: оглед о људским правима и државном терору, Београд: Досије, 1977, стр. 184.

¹⁸ "Циљ сваког терора јесте, одржавање што ширег круга људи у стању пасивности и помирности са стањем и поретком, било да се то постиже и другим средствима, која личе и на добровољни пристанак." (Детаљније: Димитријевић, В., Страховлада, стр. 183.)

БЕЗБЕДНОСТ

увезбане, психички стабилне, интелигентне, агресивне и одане до фанатизма", док терористичке организације дефинише као "групе које окупљају више особа сједињених заједничким циљем и одлучношћу да за остварење тог циља искористе насилна средства".¹⁹ Основне карактеристике терористичких организација су добра унутрашња организација, односи хијерархијског типа, организовање у виду тзв. борбених група (ћелија), одговарајућа подела задужења и начело конспирације у деловању. Терористичке организације се деле по различитим критеријумима, међу којима је најзаступљенија класификација према циљевима, начинима и методама деловања, на:

а) анархистичке (Црвене бригаде - Италија, Фракција црвене армије - РАФ у Немачкој, Директна акција - Француска, Монтенероси - Аргентина и друге) и

б) националсепаратистичке (ЕТА - Шпанија, ИРА - Северна Ирска, Хамас - Либан, Хезболах - Либан, Абу Нидал - Либан, Демократски фронт за ослобођење Палестине - Либан, Тамилски тигрови - Шри Ланка, Курдистанска радничка партија - Турска, Сендеро Луминосо - Перу и друге).

Најраспрострањенији облици терористичких аката су: атентати, отмице, изазивање пожара и изазивање експлозија, са различитим модалитетима извођења. Посматрајући и разврставајући појавне манифестације, професор др Војин Димитријевић одређује видове међународног тероризма по следећем: транснационални тероризам, напад на сопствену владу, напад на страну државу, напад на међународног противника, транснационално повезивање терориста, међудржавни тероризам, влада против опозиције, држава против националних организација и покрета и држава против државе.²⁰

Професор Симеуновић даље наглашава да је "непотребно користити предметак међународни, будући да је то нешто што се подразумева као његова одредница" изузев "у оним случајевима када се жели нагласити његова међународна организациона димензија, или напосто то да се тиче више држава".²¹ Други аутори, као професор др Војин Димитријевић уважавају тезу о постојању међународног тероризма као реалне категорије, што је по нама сувишно.

Један од разлога због којих се у међународној заједници није могла постићи потпуна сагласност о дефиницији тероризма и о мерама које треба предузимати у циљу његовог обуздавања, је у пракси да се тероризмом као средством спољне политике користе и државе. "У овом случају држава може примењивати терористичке методе против друге државе на прикривен или отворен начин."²² Због објективне опасности од тероризма која се проширила на многе земље, овај феномен је привукао пажњу међународне заједнице. Проблеми борбе против ове појаве присутни су у дугом временском периоду

¹⁹ Алексић, Ж. Криминалистика, Београд: Привредна штампа, 1991, стр. 212.

²⁰ Детаљније: Димитријевић, В., Тероризам, стр. 202-228.

²¹ Симеуновић, Д., исто.

²² Неке државе или представници највише државне власти у име државе, дају недвосмислену подршку терористичким акцијама, или се користе владине институције, конзуларна и дипломатска представништва за пружање уточишта терористима. Савић, А.: Од традиционалног ка постмодерном тероризму, Безбедност бр 5, 2004, стр.662.

у бројним научним и политичким расправама. Велики значај посвећен је нормативној и практичној заштити од терористичких активности.

Тако је 1937. године донета Женевска конвенција о спречавању и кажњавању тероризма. Но, ова Конвенција није ступила на снагу јер није ратификована од довољног броја земаља.²³ После Другог светског рата проблему тероризма, његовог сузбијања и спречавања посвећена је већа пажња. Усвојено је низ међународноправних аката, међу којима се посебно издваја Резолуција Генералне скупштине УН о међународном тероризму из 1972. године, која обавезује све чланице ОУН да откривају и гоне терористе. Резолуција је предвидела оснивање *ad hoc* комитета за међународни тероризам, који је имао задатак да припреми предлог правних инструмената заштите од међународног тероризма. И поред одређених активности у овој области правни оквир заштите није формулисан. Кратак преглед међународноправне регулативе у овој материји указује да до сада није усвојена универзална међународна конвенција, односно декларација о међународном тероризму. Усвојено је више специјализованих међународних аката посвећених кривичним делима која имају елементе међународног тероризма и одговарајуће конвенције за поједине регионе у свету.

Важни нормативни документи донети у овој сфери су: Нацрт кодекса злочина против мира и безбедности (1954), који је тероризам прогласио међународним злочином. Прва Конвенција о кривичним делима и осталим актима на ваздухоплову потписана у Токију 1963. године и Конвенција о сузбијању незаконите отмице ваздухоплова, донета 1970. године у Хагу.²⁴ Поред њих значајни су: Европска конвенција о сузбијању тероризма (1977), Декларација Генералне скупштине УН о мерама за елиминисање међународног тероризма (1994), завршне декларације Покрета несврстаних земаља (Београд 1989, Џакарта 1992, Картагена 1995, Дурбан 1998. године), те Декларација о тероризму Групе 7 (1996). Основна слабост свих наведених међународноправних аката је недостатак ефикасних мера, начина и поступака за спречавање и сузбијање тероризма, као и механизма сарадње између држава у гоњењу и кажњавању починилаца овако тешких кривичних дела. Због тога је " акценат у борби против тероризма и даље у националним оквирима".²⁵

Са ером глобализације тероризам се шири на све веће просторе, све је више неселективан и разоран, са много већим последицама чије границе не могу бити прецизно одређене. Терористички напади на САД 11. септембра 2001. године, били су несумњиво акције против саме идеје цивилизованог друштва, тако да су снажно утицали на бујање торијских промишљања тероризма као глобалног светског феномена. Подстакнут наведеним догађајем, амерички теоретичар Ричард Фолк афирмише појам мегатероризма, који се разликује од ранијих манифестација глобалног тероризма по својој снази, опсегу и

²³ Конвенцију је донело Друштво народа након већег броја атентата, а конкретно поводом убиства краља Александра у Марсеју 1934. године.

²⁴ Сличне одредбе има и Монреалска конвенција о незаконитим актима против безбедности цивилног ваздухопловства из 1971. године. (Исто).

²⁵ Јовашевић, Д., Тероризам на Косову и Метохији, Београд: Међународна политика број 1085-86, 1999, стр. 24.

БЕЗБЕДНОСТ

идеологији. Као озбиљан напор да се преобрази светски поредак као целина, меѓатероризам представља "насилје умерено против цивилних циљева којим се постижу значајни нивои материјалне и симболичне штете. Реч је о толикој штети каква се некада могла изазвати само широким војним нападима."²⁶ Полазна основа у борби против тероризма је сарадња држава у међународној заједници, која се остварује на основу унутрашњих и међународних нормативних оквира. Унутрашњи оквир сарадње представљају закони држава и одлуке званичних органа. Најчешће су то уставни (највиши правни акт), закони, подзаконски акти и одлуке. У Србији су то: Устав Републике Србије, Закон о унутрашњим пословима РС, Закон о кривичном поступку и други.

Међународни оквир сарадње одређују међународноправни документи, пре свих Повеља ОУН, затим општа правна начела народа, морална и етичка схватања. Најважнији правни основ сарадње су међународни уговори са посебно прописаним садржајем (уговори о екстрадицији, уговори из области права и слобода човека и други). Посебну категорију чине - једностранни правни акти држава, којима земље манифестују своје ставове о одређеним питањима у духу постојеће законодавне теорије и праксе. Посебан оквир сарадње представља међународно кривично право, које се афирмисало након Нирнбершких процеса и означава универзалне људске вредности и интересе. Међународно кривично право се допуњује кроз одредбе националних правних прописа појединих држава.

Обим међународне сарадње земаља је у распону од билатералне, регионалне до мултилатералне, која се одвија углавном преко ОУН и њених специјализованих институција. Сарадња се одвија по утврђеној службеној процедури, одговарајућим инструментима и модалитетима. То се односи на све активности, од утврђивања и отклањања узрока криминала, преко починилаца криминалних дела, њиховог хапшења, екстрадиције, извођења пред суд и изрицања казне. Најважнија је сарадња са најразвијенијим. Треба имати у виду, да савремени трендови у овој области представљају познате константе, двоструки стандарди, које креирају најутицајније државе у свету. Двострукост стандарда и морала се овде огледа у чињеници да све земље нарочито велике силе тероризам бескомпромисно искорењују, међутим када је у питању тероризам у "туђем дворишту, немали број земаља се понаша интересно и супротно међународном праву идући до граница отворене подршке нечијем тероризму".²⁷

СТРАТЕГИЈА ИНТЕРПОЛА У ОДНОСУ НА ТЕРОРИЗАМ

У последњих неколико деценија уочљив је велики пораст броја терористичких аката у свету, са разноврсним видовима у којима се манифестују и разорним последицама, обзиром да је развој комуникација допринео простирању једног инцидента терориста на више држава. Та сазнања и свест о опасности за свако друштво, допринели су интензивирању напора свих релевантних фактора и институција у међународној заједници, усмерених на раз-

²⁶ Фолк, Р.; Велики терористички рат, Београд: Филип Вишњић, 2003, стр 48.

²⁷ Симеуновић, Д., Теоријско одређење тероризма, исто.

вијање сарадње у борби против тероризма. Дуго времена Интерпол је задржавао амбивалентан став према кривичним делима из области тероризма, ратних злочина и повреда норми међународног хуманитарног права. У свом историјату, организација је прошла пут од почетног негаторског односа и одбијања ангажовања у овој сфери, преко делимичног укључивања у процесе до садашњег концепта. Због оштрих критика у земљама изложеним тероризму "Интерпол је 1983. године одлучио да се детаљно размотри став који та међународна организација треба да има према међународном тероризму".²⁸ Следеће године је у Луксембургу на заседању Генералне скупштине усвојена резолуција "О насилном криминалитету општепознатом под називом тероризам". Резолуција из 1984. године и "Водич за борбу против међународног тероризма", представљају основу модерне оријентације Интерпола према наведеној проблематици.

Полазећи од становишта да Интерпол може и треба да се активно укључи у напоре за спречавање и сузбијање тероризма, нова стратегија почива на следећим поставкама: "а) нема рестрикције у фази превенције; б) став Интерпола опредељују кривични аспекти, а политичке аспекте одмеравају власти појединих држава; в) у доктрину Интерпола инкорпорирају се тековине међународног права; г) место извршења значајно утиче на став Интерпола".²⁹

Опредељење међународне заједнице према тероризму данас је углавном формулисано и јасно, јер је то глобални светски проблем чије негативне последице мотивишу државе на заједничку борбу и узајамну сарадњу. Предузете су бројне организационе мере, усвојено више нормативних докумената који регулишу најважнија питања из овог домена и државе званично позване да се заједно боре. Савремену стратегију Интерпола карактерише измењени приступ и напуштање термина који су раније били у експлоатацији. Уместо еуфемизама "насилје организованих група", "насилје међународног значаја" и "насилни злочини" употребљава се само једна реч - тероризам. У документима се потенцира значајна улога Интерпола у превенцији, кривичним аспектима злочина, суверенитету чланица организације, придржавању одредби међународног права и важности места извршења терористичког акта.

Безрезервно учешће у фази превенције, подразумева опредељење да у периоду када је могуће спречити неку терористичку акцију, не треба примењивати политичку клаузулу предвиђену чланом 3 Статута Интерпола.³⁰ У хијерархији ставова и принципа Интерпола везано за ову област, поставка о нерестриktivном ангажовању у фази превентиве заузима најважнију позицију. Превентивно деловање не ограничава се искључиво на конкретну акцију, него има шире схватање и може се реализовати и разменом информација о потенцијалним извршиоцима илегалних дела (радње против цивилног ваздухопловства, узимање талаца и друго), затим о терористичким органи-

²⁸ Бабовић, Б., Интерпол: мит и стварност, Загреб: Глобус, 1986, стр. 143.

²⁹ Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, Београд: Неа, 1997, стр. 223.

³⁰ Политичка клаузула установљена чланом 3 Статута гласи: "У организацији је строго забрањена било каква активност или интервенција у питањима и случајевима који имају политичку, војну, верску или расну позадину". (Види Статут Интерпола, Београд: ССУП, 1956.)

БЕЗБЕДНОСТ

зацијама, о њиховим стратешким циљевима, повезаности са другим организацијама па чак и државама. По неким својим елементима, такве преокупације поклапају се са делатностима служби државне безбедности појединих земаља које по питању прикупљања и анализе података о тероризму имају веће могућности.

Неопходност сарадње држава и превентивног деловања садрже следећа документа:

- Конвенција о узимању талаца
- Конвенција о спречавању аката против међународно заштићених категорија
- Конвенција о сузбијању аката против безбедности цивилног ваздухопловства и
- Конвенција о сузбијању отмица ваздухоплова.³¹

Кривични аспекти терористичко дела су опредељујући за рад и деловање Интерпола. Организација не улази у политичка и идеолошка становишта злочина који су под јурисдикцијом сувераних држава и њихових националних законодавства, већ разматра кривичне елементе конкретног акта. Нова стратегија Интерпола не уважава политичке околности неког деликта, већ тероризам верификује као криминални акт, сврставајући га у кривично правно подручје. То је јасно дефинисано у Резолуцији Генералне скупштине Интерпола бр. 6/1984, која потврђује да је тероризам као међународни феномен повезан и са другим облицима криминала. На тај начин је озваничено ангажовање Интерпола у борби против тероризма, уз задржавање члана 3 Статута са политичком клаузулом.

Принцип поштовања државног суверенитета представља један од темељних постулата међународних односа у овој сфери. Важећи нормативни акти регулишу ову проблематику тако што се сарадња земаља у борби против тероризма спроводи у оквирима националних законодавстава кроз посебно утврђене поступке и правну процедуру.

У доктрини Интерпола посебно место заузима поштовање норми међународног права у свету, на који начин се инкриминишу дела тероризма у многим конвенцијама. Интерпол је у потпуности прихватио већину конвенција и позвао чланице да их прихвате, приступе им и ратификују их. Када су у питању деликти које инкриминишу међународне конвенције, политичка припадност учесника не представља сметњу за учешће Интерпола, уз услов да нападање лица некој политичкој организацији није искључиви разлог достављања информација или захтева. Дакле, сачињен је веома широк спектар кривичних дела преко којих се тероризам манифестује, а у вези којих се може остварити сарадња држава у оквиру Интерпола.

Место извршења терористичког акта, односно зона конфликта представља значајан елемент за учешће Интерпола у одређеној ситуацији. Под зоном

³¹ Детаљније, Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 224.

конфликта подразумевају се земље или региони где постоје сукоби који могу довести до покушаја да се решење конфликта изнуди терористичким акцијама изван зоне сукоба. У случајевима "скретања пажње", професор др Будимир Бабовић сматра да ће се Интерпол ангажовати обзиром на последице, јер "жртве немају ништа заједничко са циљевима извршилаца или земљама из зоне конфликта".³² Оваквим приступом деполитизације на територијалном принципу афирмисан је став да у терористичким акцијама изван зоне конфликта (места извршења) по правилу страдају невини. Повезан са местом извршења је и проблем односа између тероризма и ослободилачке борбе, тј. ставова Интерпола према националним и регионалним ослободилачким покретима. Тако је, поводом мароканских потерница за лидерима Фронта Полисарио 1976. године, Интерпол принципијелно указао на тумачења у ОУН којима се прави разлика између тероризма и ослободилачке борбе, што је изражено у Резолуцији Генералне скупштине Интерпола бр. 7/1984. Члан 3 Статута се примењује "да би се спријечило ангажовање Интерпола када су у питању акције које су извршене из политичких побуда",³³ на који начин се спроводи концепција немешања у одређеним ситуацијама према важећим нормативним документима.

ЗАКЉУЧАК

На основу изложеног може се констатовати да Интерпол дуги низ година није имао јасно формулисан став према борби за спречавање и сузбијање тероризма. То је последица различитих схватања, супротстављених интереса појединих држава чланица и неусаглашених законодавних концепција правосудних система интегрисаних земаља. Са овим противречностима нису се сусретале само државе различитих друштвено-политичких уређења и спољнополитичких опредељења, него и оне које су међусобно блиске, о чему има бројних примера. Тако је постојао дугогодишњи спор између САД и Велике Британије у вези деловања терористичке организације ИРА која егзистира у Северној Ирској, затим перманентни неспоразуми Шпаније и Италије са Француском у вези њених ставова према активностима терористичких организација (ЕТА, "Црвене бригаде") из наведених суседних земаља. Прекретницу у односу према питањима тероризма, представља усвајање Резолуције Генералне скупштине Интерпола 1984. године, која је наредних година употпуњена новим детаљима, што се у теорији тумачи као почетак функционисања савремене стратегије организације у односу на тероризам. Дефинисан као кривично дело, тероризам има специфичан третман у суочавању са политичким мотивима, што је ограничавајући фактор деловања и у случајевима шверца дроге, фалсификовања новца и друго. Све то условљава необориву чињеницу да организација још увек није у потпуности оправдала очекивања грађанства и светске јавности у остваривању својих основних задатака и функција.

³² Бабовић, Б., Интерпол против тероризма, Београд: Научна књига, 1989, стр. 228.

³³ Бабовић, Б., Полиција у свјетском поретку, стр. 228.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексић, Ж., *Криминалистика*, Београд: Привредна штампа, 1991, стр. 212.
2. Бабовић, Б., "Међународноправни статус Интерпола", ЈРМП, бр. 2-3, 1986.
3. Бабовић, Б., *Интерпол против тероризма*, Београд: Научна књига, 1989.
4. Бабовић, Б., *Интерпол и Југославија*, Београд: МТС Гајић, 1994
5. Бабовић, Б., *Полиција у свјетском поретку*, Београд:НЕА, 1997
6. Димитријевић, В., *Страховлада: оглед о људским правима и државном терору*, Београд: Досије, 1977
7. Димитријевић, В., *Тероризам*, Београд: Радничка штампа, 1982, стр. 122.
8. Димитријевић, В., Рачић, О., *Међународне организације*, Београд: Савремена администрација, 1988
9. Иблер, В., *Рјечник међународног јавног права*, Загреб: Информатор, 1987.
10. Јовашевић, Д., "Тероризам на Косову и Метохији", *Међународна политика* број 1085-86, 1999.
11. *Политичка енциклопедија*, Београд: Савремена администрација, 1975.
12. Савић, А.; "Од традиционалног ка постмодерном тероризму", *Безбедност* бр 5, 2004
13. Симеуновић, Д., *Политичко насиље*, Београд: Радничка штампа, 1980.
14. *Статут Интерпола*, Београд: ССУП, 1956.
15. Фолк, Р.; *Велики терористички рат*, Београд:Филип Вишњић, 2003.

INTERPOL AND MODERN TERRORISM

Abstract: After a brief survey of the history of Interpol, the paper deals with the structure and mandate of the organization. Afterwards it defines the concept of terrorism and focuses on the strategy of Interpol concerning the issues of security and antiterrorist combat.

Key words: Interpol, terrorism, international cooperation, security, crime

Мр Дарко МАРИНКОВИЋ,
Полицијска академија

ТЕОРИЈСКИ И ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Резиме: Захтев за успешно супротстављање савременом криминалитету наметнуо је примену бројних истражних техника, које су до пре пола века у теорији и пракси сматране недопустивим. Међу њима свакако посебно место заузима институт агента провокатора, односно провокације на кривично дело, која се и данас у великом броју правних система, а лимине одбацује као недопустива и, у крајњем случају, кажњива делатност. Сматрамо да се то чини без дубљег улажења у суштину овог института, чији се одређени модалитети већ дуги низ година ипак користе у криминалистичкој пракси неких земаља, нарочито када је реч о ислеђивању сложених форми криминалитета, посебно тзв. консенсуалних деликата.

Циљ овог рада је да теоријски обради проблематику провокације на кривично дело, узимајући у обзир и њене кривичноправне аспекте, а затим и да укаже на могућности њене практичне примене, под одређеним условима и околностима које делатности провокације квалификују као легитимне, а увођењем у законске оквире и легалне истражне, односно доказне технике.

Кључне речи: подстрекавање на кривично дело, провокација на кривично дело, агент провокатор, активна провокација, пасивна провокација, sting operation.

О ПРЕДМЕТУ И ЦИЉУ РАДА

Велики је број научних и стручних радова из области кривичних наука који су као полазну тачку за даљу разраду свог предмета рада узели чињеницу да је криминалитет као друштвено негативан феномен у непрекидној динамици, како квантитативној тако и квалитативној. Та његова променљивост и еволуција иду у правцу достизања све опаснијих, сложенијих и перфиднијих форми манифестовања, намећући и неопходност еволуције, прилагођавања и унапређивања и самих метода супротстављања криминалитету, уколико пледирају да се окарактеришу као ефикасне и сврсисходне. Такође, наука је указала а пракса потврдила и нужност усклађивања и прилагођавања таквих метода особеностима појединих врста криминалних аката, на чему своје учење заснива криминалистичка методика као грана криминалистике.

БЕЗБЕДНОСТ

И овај рад ћемо почети уз уважавање ових двају чињеница, из простог разлога што он за свој предмет има једно прилично дубиозно и контраверзно питање - питање провокације на кривично дело и могућност њене примене у борби против криминалитета. Можда ће неко рећи да то и нема неке везе са претходно наведеним констатацијама? Ипак веза и те како постоји и садржана је у неспорној тврдњи да степен опасности и сложености криминалитета последњих деценија доводи до евалуације постојећих метода и техника његовог ислеђивања, али и прихватања као легитимних и легалних и оних метода које су донедавно сматране непримереним правној, демократски уређеној држави и њеним органима. Захтеви за успешним супротстављањем савременом, нарочито организованом криминалитету, као и криминалистичка пракса, наметнули су примену бројних истражних техника које су до пре педесетак година, и у теорији и у пракси, сматране недопустивим. Као пример, навешћемо тајну аудио и видео опсервацију, прикривене операције ангажовања тајних агената, контролисане испоруке предмета кривичних дела и сл. Међу њима свакако посебно место заузима институт агента провокатора, односно провокација на кривично дело, која се и данас у највећем броју правних система, а *limine* одбацује као недопустива и, у крајњем случају, кажњива делатност. Сматрамо да се то чини без дубљег улажења у суштину овог института, који се, на крају крајева, у одређеним модалитетима, у криминалистичкој пракси многих земаља ипак користи већ дуги низ година, нарочито када је реч о ислеђивању сложених форми криминалитета. Такође, данас бројна национална законодавства, па и наше, предвиђајући посебан поступак и технике ислеђивања организованог криминала, садрже у себи и својеврсну контрадикторност, нелогичност, лицемерство или како већ назвати решење којим се, на једној страни као истражна техника предвиђа склапање симулованих правних послова, а истовремено са друге стране експлицитно забрањује провокација на кривично дело у било ком облику. Шта је у ствари садржина симулованих послова, на који се начин они реализују и да ли су уопште могући ако се искључи одређени облик провокације ?!?

Циљ нам је да у раду теоријски обрадимо проблематику провокације на кривично дело, узимајући у обзир и њене кривичноправне аспекте, а затим укажемо на могућности њене примене у борби против одређених врста криминалитета, под одређеним условима и околностима које саму провокацију, односно навођења на кривично дело квалификују као легитимне, а увођењем у законске оквире и легалне истражне - доказне технике.

ПОДСТРЕКАВАЊЕ И ПРОВОКАЦИЈА НА КРИВИЧНО ДЕЛО - КРИВИЧНА ДЕЛА ПОДЛОЖНА ПРОВОКАЦИЈИ

Како то истичу поједини аутори, провокација на кривично дело стара је колико и сама полиција, с обзиром да се традиционално везује за полицијске органе и њихове методе сузбијања криминала, нарочито оног који се тешко доказује.¹ Суштина провокације садржана је у навођењу на злочин, чије ће

¹ De Nauw, A.: Провокација на кривично дело коју врши полицијски службеник.- У: Избор чланака из страних часописа, Загреб, број 4, 1980, стр. 367.

остварење бити разлог санкционисања његовог извршиоца. У том контексту она представља делатност лица које се уобичајено назива агентом провокатором (фр. *agent provocateur*), а о чијој дефиницији у литератури нема теоријских спорова. Реч је о особи која одређено лице наводи на кажњиву радњу или му помаже у њеном остварењу делом или саветом, с намером да га у току извршењу ухвати *in flagranti*, а потом и кривично гони, односно казни.² Уобичајено, агент провокатор се сматра криминалистичко - тактичким институтом полицијске државе, у којој је највећим делом кориштен за обрачун власти са политичким неистомишљеницима, "намештајући" им кривична дела и кажњавајући их драконским казнама.

Посматрано са становишта кривичног права, провокација на кривично дело, односно делатност агента провокатора, третира се у светлу подстрекавања као посебног облика саучесништва. У ствари, провокација се изједначава са подстрекавањем, које се у нашој теорији дефинише као умишљајно изазивање или учвршћивање одлуке код подстрекнутог да изврши кривично дело, односно умишљајно навођење на извршење дела.³ Сматра се да подстрекавање неће постојати ако је код подстрекаваног већ постојала чврста одлука за извршење кривичног дела, па се делатност подстрекача у том случају третира као психичко помагање. Са гледишта узрочног односа, подстрекавање се јавља као узрок одлуке одређеног лица да изврши кривично дело и садржински се може састојати од веома разноврсних делатности, које се крећу у распону од благог наговарања па до одређених форми принуде (молба, обећање поклона или услуге, наговарање, претња и сл.).

Међутим, и поред тога што се у кривичном праву, па и свакодневном говору, изрази подстрекавање и провокација на кривично дело међусобно изједначају, односно третирају као синоними, за потребе овог рада (сматрамо и за изучавање ове проблематике уопште), третираћемо их као појмове који означавају две различите врсте делатности. При томе подстрекавање нећемо, нити можемо, издвајати из амбијента саучесништва у остварењу кривичног дела и за њега важи све оно што је у теорији кривичног права и речено. Када је, пак, реч о провокацији на кривично дело, посматраћемо је искључиво као делатност агента провокатора, чију смо дефиницију претходно истакли. Подстрекавање је *ex definitio*, законом кажњива делатност, али када је реч о провокацији заузећемо став да она може бити кажњива и недопустива, али исто тако и дозвољена као легитиман метод ислеђивања кривичних дела, зависно од њених својстава.

Истакнута теза да је могуће и потребно подвући разлику између подстрекавања и провокације на кривично дело није механичка и неоснована. Круцијални елемент који диференцира класично подстрекавање од провокације јесте умишљај (*dolus*), односно свест и воља са којом подстрекач, односно провокатор предузимају своје делатности. У првом случају подстрекач жели остварење кривичног дела из различитих мотива, не ретко он је његов идејни творац, а у случају да између самог извршиоца и остварене

² Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Agent_provocateur

³ Тако код нас: Стојановић, З.: *Кривично право - општи део*, Београд, 2000, стр. 235.; Чејовић, Б.: *Кривично право - општи део*, Београд, 1985, стр. 332.

БЕЗБЕДНОСТ

инкриминације не постоји никакав субјективни однос, ово лице се третира и као посредни извршилац. Умишљај агента провокатора је, међутим, дијаметрално различит, он не жели извршење кривичног дела (остварење његове последице) из било ког разлога који је присутан код подстрекача, већ своју делатност предузима искључиво с циљем започињања радње извршења од стране провоцираног и уласка у кажњиву зону, а затим његовог хватања на делу и кажњавања.

На претходно истакнуто надовезује се и питање мотива делатности провокатора, односно због чега он неког наводи на злочин, да би га током његовог остварења лишио слободе и привео надлежном органу који ће га санкционисати? Генерално, мотив у овом случају може бити најразличитији - чисто патолошки, да би се наудило другом лицу из освете, мржње или зависти, у циљу елиминисања и дискредитације политичког или неког другог противника и тсл. Али, ако агента провокатора посматрамо као полицијског или неког другог државног службеника задуженог за сузбијање криминалитета, а самог провоцираног као лице за које се основано сумња да је учинилац одређених деликата који се тешко откривају и доказују, мотив делатности провокатора у том случају, са највећим процентом вероватноће, може бити само један - конкретизација и материјализација криминалне предиспонираности и воље тог лица, с циљем да се лиши слободе и казни. При томе се не сме дозволити да степен "умешаности" провокатора у оствареном деликту буде неконтролисан и садржински неодређен, исто као што и личност и карактер самог провоцираног морају задовољавати одређене критеријуме, о чему ће више речи бити касније.

У погледу правне квалификације провокације на кривично дело, и њеног односа са подстрекавањем као обликом саучесништва, у теорији постоје два различита схватања.⁴ По једном од њих, делатност агента провокатора не представља кажњиво подстрекавање, управо из разлога што његов умишљај не обухвата извршење дела, већ само улазак у покушајну фазу у којој учинилац треба бити затечен и спречен у довршењу дела. По другом схватању, агент провокатор је подстрекач и као такав подлеже кривичној одговорности кад год је провоцирани зашао у криминалну зону, тј. починио кажњиви покушај или кажњиву припремну радњу, с обзиром да побуде подстрекача нису одлучујуће за његову кажњивост. Чињеница да мотив агента провокатора није криминалан не искључује његову кривичну одговорност, већ се само може узети у обзир при одмеравању казне.⁵ Ипак, сматрамо да у овом случају не треба бити апсолутно искључив већ заузети став који смо и претходно истакли, а то је да провокацију треба третирати као делатност амбивалентног карактера, која зависно од њене садржине може бити кажњива и забрањена, али исто тако и легитимна, односно правно допуштена. То потврђује и чињеница да су одређени модалитети провокације као истражне технике законом и код нас предвиђени (симуловани правни послови или услуге), а и саставни су део криминалистичке праксе других земаља већ дуги низ година, пре свега у САД.

⁴ Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1978, стр. 350.

⁵ Стојановић, З., оп. цит., стр. 237.

Провокација на кривично дело као криминалистички метод није сама себи циљ. Она се не предузима да би се извршила казни искључиво и само због дела извршеног поводом провокације, већ је њен смисао да докаже предиспонираност и криминалну склоност одређеног лица вршењу кривичних дела, која он и чини али их је, на други начин, тешко открити и доказати. Реч је пре свега о деликтима који се предузимају у тајности и код којих изостаје пријава оштећеног односно жртве, с обзиром да су њихови актери стране које делују сагласношћу воља (тзв. консенсуални криминалитет), због чега је и њихово ислеђивање отежано и намеће посебно осмишљен систем мера, радњи и поступака. Најчешће је реч о делатностима илегалне трговине одређеним производима или услугама које се неретко реализују и од стране добро организованих, хомогених и компактних криминалних група.

Генерално посматрано, постоје бројне методе којима се могу обезбедити докази у области консенсуалног криминала или "деликта без жртве" (делатности илегалне трговине, пре свега наркотика, али и оружја, златног накита, нуклеарног материјала, аутомобила, кредитних картица, затим проституције, дечје порнографије и сл.). Свима њима се ипак може изрећи генерална замерка у погледу њихове ефикасности и примењивости у овим кривичним стварима. Разлог је једноставан - основна феноменолошка карактеристика ове врсте криминала јесте његова прикривеност испољавања, која у великој мери неутралише бројне доказне технике, па се као најпримеренији метод ислеђивања користи онај који је способен да обезбеди доказе управо у оним сегментима његовог манифестовања у којима је та прикривеност сведена на најмању меру. То је сам тренутак реализације купопродаје, односно успостављања инкриминисаног контакта. Све илегалне делатности које се одвијају пре и после овог момента обавијене су велом тајне и обезбеђене строгим професионализмом и високом организацијом извршења. Ипак, с обзиром на чињеницу да стварни учесници процеса купопродаје забрањених добара и услуга делују сагласношћу воља, илузорно је и у овој фази остварења дела очекивати пријаву његовог извршења и друге чињенице од значаја за истрагу. Међутим, делатности појединаца и криминалних организације које се баве овим пословима су по свом карактеру много више проактивне него реактивне. То значи да се у њиховој реализацији не чека да се заинтересовани купци сами јаве, већ се непрекидно траже нова "тржишта" и нове муштерије за пласман своје робе. Тако нпр., у једном ланцу илегалне трговине наркотицима немогуће је пословати искључиво са познатим и провереним партнерима, већ се неретко траже и нова лица, која са свежим новцем кријумчарима и дилерима обећавају добру зараду. Тиме се пружа шанса припадницима државних органа задужених за сузбијање криминала, да издајући се за особе са друге стране закона заинтересоване за куповину или продају забрањених супстанци, реализују технике псеудо куповине, односно продаје предмета кривичних дела (*producta sceleris*). Оне представљају проверено ефикасан метод обезбеђивања доказа у овим кривичним стварима, који због своје природе садржи и опасност остварења недозвољене провокације, о чему треба водити рачуна при њиховој реализацији.

ПРОВОКАЦИЈА НА КРИВИЧНО ДЕЛО КАО ИСТРАЖНА ТЕХНИКА И НЕДОЗВОЉЕНА ПРОВОКАЦИЈА - КРИТЕРИЈУМИ РАЗЛИКОВАЊА

Као што смо рекли, ислеђивање одређених врста криминала често се састоји у организовању полицијских операција у којима један од њених агената ступа у контакт са одређеном особом ("Н") и доводи је у искушење да почини злочин. Ако ова то и учини, да ли би се особа "Н", у тим поводом покренутом поступку, могла позвати на околност да је подстакнута на извршење деликта у циљу избегавања кривичне одговорности? По овом питању нема јединственог решења - многа правосуђа узимају у обзир ову чињеницу и не кажњавају учиниоце таквих прекршаја, али има и оних са супротним решењима. Тако се у једној земљи прецедентног права (САД) окривљени у поступку може позвати на околност да је увучен у "клопку" (*entrap*) и наведен на извршење кривичног дела, што га може ослободити одговорности (у правосуђу САД одбрана заснована на овим околностима назива се "*defense of entrapment*"), док у другој (Енглеска) закон такву одбрану одбацује, не узимајући је у обзир.⁶

С обзиром на чињеницу да су САД земља у којој се већ дуги низ година у ислеђивању тешких злочина примењују тзв "тајне операције" (*Undercover operations*) и "тајни (прикривени) агенти",⁷ у вези чијег ангажовања је у криминалистичкој, а потом и судској пракси, и постављено питање "навођења на клопку" лица чије су "претпостављене" криминалне делатности биле предмет њиховог интересовања, то ћемо у даљем излагању настојати да укажемо на основне елементе института *entrapment*-а у овој земљи. Правосуђе САД у својим прецедентима засигурно је најпотпуније и најдетаљније обрадило ову проблематику и указало на критеријуме разграничења дозвољене и недозвољене "клопке", односно провокације.

Одбрана заснована на навођењу у "клопку" пред америчким федералним судовима први пут је призната у случају *Woo Wai* против САД из 1915. године (23 F. 412, *Woo Wai et. al. v. United States*)⁸, да би њено и формално признање

⁶ Ashwort, A.: *Principles of Criminal Law*, New York, 1999, p. 248.

⁷ У овој земљи је 1972. године Федерални Истражни Биро (FBI) први почео са применом тајних агената и тајних операција у борби против криминалитета. Током 1973. и 1974. године тајни агенти су ангажовани у око 30 истражних предмета, да би са 53 операције у 1977. години у 1985. години били ангажовани у 350 операција. Први службени захтев FBI за потребним финансијским средствима у реализацији тајних операција поднет је 1977. године на износ од милион долара, да би после седам година, 1984. године, тај износ порастао на 12,5 милиона долара. Наведено према: Marx, T. G.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, University of California Press, 1988, p. 4.

⁸ У случају *Woo Wai v. United States*, владини агенти Комисије за имиграције били су убеђени да осумњичени *Wai* има информације у вези са претходним илегалним уласком кинеских држављана у Сан Франциско, уз саучесништво одређених службеника поменуте Комисије. Владин информатор из Комисије направио је план да се дође до *Woo Wai*-а с циљем да се натера да саопшти информације са којим је располагао у вези поменутог деликта. Осумњичени је одведен до Сан Дијега, који се налази око 1000 миља од Сан Франциска, с циљем да буде укључен у ланац илегалног уласка Кинескиња у САД преко мексичке границе, за шта су *Woo Wai* и прикривени (легендирани) владини агенти, који су били "учесници" кријумчарског ланца требали добити 50 долара по пребаченој особи. На такав предлог *Woo Wai* је невољно одговорио да такве делатности представљају кршење закона, због чега их не би требало чинити. Одговор владиних агената био је да "уколико те ми не ухапсимо, ко други то може учинити? Ни ми не желимо да одемо у затвор, а ако одеш ти отићи ћемо и ми." Ипак, *Wai* овом приликом није био наговорен да учествује у прекршају и сви су се вратили за Сан Франциско. Током наредних месеци агенти су наставили са притиском на осумњиченог у циљу његовог пристања на сарадњу, све док се овај коначно није сагласио са понуђеним планом. Након тога је ухапшен и осуђен. Девети Округни суд, као другостепени, преиначио је првостепену пресуду, уваживши одбрану окривљеног, уз образложење да је противно јавном интересу донети пресуду засновану на доказима до којих се дошло подстицањем лица на извршење дела. Наведено према: Фарел, Џ: Статусот на одбраната од наведување во стапица во Соединетите Американски Држави.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993, стр. 77.

било дато одлуком Врховног Суда (Supreme Court) у случају *Sorrells* против Сједињених Држава (*Sorrells v. United States*, 287 US 435).⁹ Врховни суд је, признавши валидност одбране у овом случају, изнео став да влада може употребити лукавство и сличне методе у циљу хватања учиниоца кривичног дела, али не сме "у свест невиног лица усадити спремност да изврши одређени злочин и подстакне његово остварење, с циљем да га због тога касније кривично гони".

За разматрање ове проблематике у судству САД од великог значаја је и пресуда у случају *Jacobson*.¹⁰ Главни предмет дебате у овом случају био је да ли је код оптуженог постојала криминална предиспозиција за извршење односног деликта и пре него што су владини агенти ступили у контакт са њим и започели договарање за његово остварење. Да би се делатност истражитеља сматрала валидном са становишта утврђивања кривице одређеног лица, чиме се елиминише и могућност одбране позивањем на "увођење у клопку", код осумњиченог мора постојати криминална предиспозиција и пре самог отпочињања истраге. Али, то није и довољно. Такође је веома важан и начин на који владини (полицијски) агенти ступају у контакт са осумњиченим и покушавају каналисати његове претпостављене криминалне намере. У случају да такве делатности садрже елементе убеђивања, претње, принуде или уцене, које су усмерене на извршење злочина, тада према ставу суда на страни владе постоји "мотив", који учиниоца дела ослобађа кривичне одговорности. Ако је оптуженима, пак, потребно мало охрабрења за извршење или учествовање у злочину, давање предлога и сл., мотив неће постојати, једнако као и у случају када агенти обезбеде само неке могућности или средства за извршење дела.

Суд је, дакле, у оваквим случајевима дужан дати одговоре на следећа два питања: прво, да ли је извршено дело резултат подстицања од стране агента провокатора - владиног службеника, и друго, да ли је оптужени већ био предиспониран за његово извршење, и пре контакта са провокатором? Уважиће се одбрана заснована на "клопци" а окривљени ослободити оптужбе у случају да се утврди да су средства и начин која је користио агент провокатор такви да је искључиво та околност створила одлуку о извршењу кривичног дела, које иначе овај не би био спреман остварити без подстицаја

⁹ *Ibid*, стр. 76.

¹⁰ У фебруару 1984. године, Јакобсон, педесетшестогодишњи годишњи фармер из Небраске, без ранијих кршења закона, легално је поручио и примио из књижаре за одрасле два часописа са фотографијама нагих тинејџера. Убрзо затим Конгрес је донео одлуку о заштити детета, ставивши ван закона овакву врсту материјала и његово добављање путем поште. Касније те године (1984), поштанска служба САД добила је *Jacobson* име са поштанске листе заплене у књижари за одрасле, и у јануару 1985. године почела је тајна операција против њега. Током следеће 2,5 године владини иследници су путем пет измишљених организација и дописивањем "љубитеља деце порнографије" - измишљене особе са осумњиченим, контактирали са њим и испитивали његове ставове о предмету истраге. 26 месеци пошто је почело такво дописивање путем поште, послали су му и извесне брошуре које су рекламирале сексуалне чинове дечака, чиме је оптужени добио нешто што није тражио нити поручио. Истражитељи су и даље наставили да подстичу *Jacobson* на уживање деце порнографије, осуђујући уведену цензуру и предлажући метод којим би му набавили материјал илегалним каналима. Послали су му и каталог, након чега је овај и наручио часописе. Послије контролисане испоруке фотокопије часописа оптужени је ухапшен. Претресом његове куће пронађен је само материјал који је добио од истражитеља и два, претходно легално поручена часописа. *Jacobson* се бранио тврдећи да је понашање владе срамно, те да је таквим поступцима ухапшен у "замку". Окружни суд одбио је такву његову одбрану и донео осуђујућу пресуду, али је Врховни суд такву осуду променио и уважио његову одбрану засновану на елементима подстрекавања. Наведено према: *Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога* - Drug Enforcement Administration USA - DEA (Приручник се користи за обуку и едукацију на међународним полицијским курсевима и прихваћен је од стране великог броја полиција широм света).

БЕЗБЕДНОСТ

провокатора. У том случају задатак владе је да докаже да је код окривљеног и пре контакта са њеним истражитељима постојала предиспозиција за вршење тих и сличних злочина, те да би они свакако били и извршени на другом месту и у друго време. Након случаја *Skarie v. US*,¹¹ Врховни суд је идентификовао пет фактора као важних у одређивању предиспозиције на страни окривљеног. То су: 1) карактер окривљеног, 2) ко је први предложио криминалну активност, 3) да ли је окривљени у криминалну активност укључен због стицања профита или брзе зараде, 4) да ли је испољавао противљење извршењу злочина, и 5) природу владиних контаката, утицаја, предлога ("мотива") према окривљеном.¹² Тако би нпр. суд требао узети у обзир постојање предиспозиције у случају да је окривљени раније већ осуђиван за истоврсне или сличне деликте, ако се одмах сложи са предлогом за извршење деликта, у илегалној активности учествује да би направио "брзу зараду", као и када не испољава противљење учешћу у криминалном акту.

Ипак, сматрамо да треба указати на оправдану констатацију аутора који истиче да се утврђивањем постојања предиспозиције у овим случајевима истрага великим делом усмерава у опасне воде ретроспективе, тј. уназад, на испитивање карактера и ранијег понашања подстакнуте особе.¹³ При томе треба истаћи да је једно расправљати о томе да ли је окривљени раније осуђиван за вршење одређених деликата, што може охрабрити полицију да "покупи" уобичајене осумњичене и стрпа их у затвор, док је сасвим друга ситуација прихватити као довољну и тачну тврдњу да је он одраније "познат полицији" или "осумњичен" за умешаност у вршење одређених инкриминација.¹⁴

Врховни Суд САД је такође заузео став да се и понашање владиног агента има сматрати кажњивим у случају да захвата предалеко и са радњом оптуженог чини јединство у извршењу дела, али се и поред тога не може прихватити одбрана заснована на навођењу на "клопку" која би окривљеног ослободила одговорности, због његове опште спремности (предиспозиције) на извршење кривичних дела.¹⁵

Иако је Кућа лордова у Енглеској (случај *Sang*, 1980) прогласила да одбрана окривљеног заснована на чињеници да је био подстакнут на извршење дела (одбрана заснована на "клопци") не може бити правно релевантна и осло-

¹¹ У овом случају владин агент, који је био даљи рођак окривљене, уселио се код ње и тражио да га повеже са људима који би њему и његовим пријатељима могли продавати дрогу. Она је то одбила али је истражитељ наставио да врши притисак на њу и да јој прети. Једног од њених пилића набио је на колац и ставио на задња врата куће, касније изјавивши да се тако нешто може десити и људима. Након таквог и сличних притисака, окривљена је уговорила састанак истражитеља са продавцем дроге, који је касније и донео 1,5 кг метамфетамина у њену кућу, где је полиција ухапсила и дилера дроге и окривљену. Суд је у овом случају нашао да је влада подстакла оптужену да прекрши закон, јер је њен службеник покренуо идеју о продаји дроге и стално вршио притисак на њу не би ли је убедио да то уради. Зато што је суд пронашао "мотив" на страни владе, терет доказивања се померио на утврђивање предиспозиције за извршење таквог злочина на страни окривљене, и пре него што су јој се приближили агенти владе. Наведено према: *Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога*.

¹² Фарел, Џ., оп. цит., стр. 85.

¹³ Ashwort, A., оп. цит., стр. 250.

¹⁴ Ibid., стр. 250.

¹⁵ *Russell v United States*, 1973. Наведено према: Сачић, Ж.: *Организовани криминал - методе сузбијања*, Загреб, 2001, стр. 79.

бодити га одговорности, одељак 78 Закона о полицијским и кривичним доказима из 1984. године препоручује да се у поступку не узимају у обзир ни одређени докази до којих се дошло "клопком", из разлога што би њихово признање имало супротан ефекат по правичност поступка.¹⁶ У случају *Smurthwaite and Gill* (1994) Апелациони суд је поставио смернице о релевантним факторима важним за искључење таквих доказа, а пре свега да ли је само извршење деликта већ било започето пре него је дошло до подстицаја, да ли би окривљени такав деликт починио и без делатности полицијског агента, и да ли код њега већ постоји склоност за вршење сличних злочина.¹⁷ У другим случајевима Апелациони суд је подвукао разлику између пасивне "клопке", у којој се окривљени позивају на "трик" (намештаљку) постављену од стране полиције, и активне "клопке". Такође, став овог суда је и да елементи "замке" окривљеном треба да омогуће изрицање блаже пресуде у случајевима када је то прикладно, као нпр. када он претходно није донео одлуку да изврши ту врсту прекршаја, пре него је ступио у контакт са тајним агентом.

Када је реч о теоријским промишљањима у вези са институтом провокације на кривично дело, односно делатношћу агента провокатора, већина аутора који се баве овом проблематиком сматра да његова примена може доћи у обзир, зависно од услова који се тичу следећих питања: 1) ко се провоцира, 2) у погледу којих кривичних дела се врши провокација, и 3) начина на који се то чини.

Тако нпр., ако против неког лица постоји основана сумња у погледу вршења кривичних дела, одређени облик провокације је допуштен јер се њоме спречава вршење будућих, планираних кривичних дела. У том случају врши се одмеравање између два добра: слободе личности провоцираног и његове аутономности воље у погледу донетих одлука, с једне стране, и спречавања извршења будућих кривичних дела тог лица, у погледу чијег остварења постоји основана сумња, с друге стране. Провокација се може сматрати оправданом и дозвољеном у случају да је особа која се провоцира пре провокације донела општу, генералну одлуку да врши кривична дела, а државни службеник у улози провокатора ту одлуку само конкретизује. Писци овог опредељења позивају се на једну пресуду немачког суда из 1975. године (BgH GA; 1975)¹⁸, којом се одређује да делатност агента провокатора није кажњива ако код провоцираног не буди нововрсну одлуку о извршењу дела, већ само конкретизује постојећу, општу одлуку.¹⁹ Овакав став подржава и Савезни криминалистички уред Немачке, који допушта примену агента про-

¹⁶ Ashwort, A., оп. цит., стр. 249.

¹⁷ У поменутом случају полицијски агент се окривљеном представио као плаћени убица, те га је овај на основу тога ангажовао да лиши живота своју супругу. Суд је заузео став да код таквог стања ствари полицијски агент није прешао "Рубикон" када је реч о аутономности доношења одлуке окривљеног да изврши злочин, односно да га овај у том циљу није подстицао нити охрабривао. Наведено према: Ashwort, A, оп. цит., п. 249.

¹⁸ Наведено према: Водинелић, В., Проблематика криминалистичко тактичког института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави.- У: *Безбедност*, број 1, 2, 3, и 4, 1994, стр. 296.

¹⁹ Тако нпр., како то истиче В. Водинелић, у случају да агент провокатор делује на трговца дрогом, који има свој уигран систем куповања и продаје наркотика, сасвим је јасно да он одавно пре захвата провокатора има у свом бићу чврсто усмерену (у односу на агента провокатора аутентичну) општу одлуку да врши кривична дела илегалне трговине наркотицима. Ову генералну одлуку имају углавном сви кривци из навике.

БЕЗБЕДНОСТ

вокатора, уз ограничење на сузбијање тешког криминалитета, у ком случају провокација на дело за полицију представља *ultima ratio*.²⁰

О применљивости овог института у борби против криминалитета интересантно је мишљење Wieszorek-а, који сматра да агент провокатор може бити ангажован у раду на откривању и разјашњавању неких кривичних дела, у случају постојања јаке сумње о њиховом вршењу од стране одређеног лица, коју треба испитати. При томе се не сме десити да сумњиво лице буде одређено на вршење тих дела управо упорним утицајем од стране провокатора. Критерији допуштености примене овог института су, по овом аутору, следећи: 1) основ и размера постојеће сумње у погледу претпостављеног учиниоца; 2) врста, интензитет и сврха утицања на претпостављеног учиниоца од стране агента провокатора, и 3) да се ради о нарочито опасном и тешко доказивом криминалитету.²¹

Размере постојеће почетне сумње у погледу вршења кривичних дела од стране осумњиченог треба да су такве да постоји основана верзија да је то лице већ извршило одређени број кривичних дела, а вероватноћа да ће их и убудуће вршити снажно је нарасла. При томе криминалистичка обрада тог лица није на таквом нивоу да би пружила довољно основа (доказа) за успешно вођење и окончање поступка, па се делатност агента провокатора јавља као *ultima ratio*.

Врста, интензитет и сврха утицања агента провокатора на осумњиченог морају бити дозирани. То значи да он у оквиру своје делатности не сме користити принуду, уцену, не сме се служити забрањеним методама саслушавања, телесном злоставом, дуготрајним упорним наговарањем, багателисањем злочина на који се наговара и сл. Спремност провоцираног на вршење кривичног дела испољава се тиме што се он одмах нуди да изврши сугерисано дело, показује спремност за то, тражи рок за размишљање или чека повољније време и прилике, и сл. Може се десити да је он и пре подстицања провокатора предузео одређене припремне радње за извршење дела, сачинио план или тражио евентуалне саучеснике.²²

Анализирајући делатности агента провокатора и његов утицај на извршено кривично дело од стране подстрекаваног, Е. Родунер је изградио учење о "конститутивном" и "констатујућем" захвату.²³ Тако нпр., у случају да агент провокатор својом активношћу изазове извршење кривичног дела, његов рад ће бити окарактерисан као конститутиван. Напротив, разоткрије ли само кривична дела која би иначе била извршена и без његовог утицаја, тада је његов рад констатујући. По Родунер-у, конститутивни рад агента је у сваком случају забрањен, док се констатујући у извесним случајевима може сматрати допуштеним. Проблем је у изналажењу оних елемената радње извршења починиоца кривичног дела (провоцираног) на које је поступак

²⁰ Водинелић, В., оп. цит., стр. 296.

²¹ Wieszorek, E.: *Ultima ratio: Der agent provocateur*. - У: *Криминалистик*, број 6 - 7, 1985, стр. 290.

²² *Ibid.*, стр. 291.

²³ Roduner, E.: *Verdeckte Ermittlungen*. - У: *Криминалистик*, број 11, 1987, стр. 621.

агента утицао, али не у мери да се окарактерише као конститутиван. Такве елементе овај аутор означава као "индиференте", а чине их личност агента, те место и време извршења кривичног дела. Допуштеност коришћења агента провокатора почива на чињеници да би осумњичени, који нпр. продаје дрогу прикривеном агенту у време "h" на месту "u", био спреман ту исту дрогу продати у друго време и на другом месту неком другом лицу, нпр. професионалном дилеру дроге.²⁴

Придружили бисмо се схватању В. Водинелића, који истиче да при утицању агента провокатора на кривце из навике (професионалне деликвенте) постоји битно различита психолошка ситуација него када су у питању непорочна лица.²⁵ Према овом аутору, делатност агента провокатора није кажњива ако код учиниоца не буди нововрсну одлуку о извршењу кривичног дела, већ само конкретизује постојећу генералну одлуку о вршењу одређених деликата (у теорији кривичног права такву одлуку бисмо могли подвести под *dolus generalis* као облик умишљаја). Овакво схватање заснива се на примени савремених знања криминолошке и криминалистичке науке, по којима је заједничка, трајна диспозиција личности професионалних деликвената таква да они не могу без вршења кривичних дела, које представља њихов стил живота и основни извор прихода.²⁶ У тим случајевима делатност провокатора представља канал за спровођење илегалних намера криминалаца, кроз који не смеју протичати и елементи подстрекавања.²⁷

ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО - АКТИВНА И ПАСИВНА ПРОВОКАЦИЈА

Анализирајући практичне аспекте примене прикривених полицијских операција које садрже одређене елементе провокације на кривично дело, може се закључити да се оне, зависно од садржине, односно начина и степена умешаности тајних агената (прикривених иследника) у њима, генерално могу поделити у две категорије. У том контексту говорићемо о моделима активне и пасивне провокације на кривично дело. Активна провокација подразумева директно учешће представника закона у остварењу одређеног акта који представља незаконито понашање. Он узима одређену криминалну улогу и ступа у изванредан однос са осумњиченим, преговара о извршењу деликта, конкретизује прилике и околности његовог остварења - попут места и времена предузимања радње извршења, средстава извршења и тсл. Класичан пример активне провокације представља симулована купопродаја предмета илегалне трговине, нпр. опојних дрога, где агент у улози псеудо - купца или продавца, расправља о могућностима набавке робе, њеној цени, квалитету, конкретизује место и време трансакције, начин трансакције итд. Управо због чињенице да легендирани државни службеник у овим случајевима узима улогу активног учесника криминалног акта, то ова врста провокације садржи

²⁴ Ibid., стр. 622.

²⁵ Водинелић, В., оп. цит., стр. 299.

²⁶ Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1995, стр. 379 - 380.

²⁷ Motto, C. J., June, D.: *Undercover*, Boca Raton, 2000, p. 184.

БЕЗБЕДНОСТ

могућност незаконитог поступања, које се у одређеним случајевима може подвести и под законом кажњиве делатности.

За разлику од активне, пасивна провокација се састоји у осмишљавању и стварању од стране представника закона таквих прилика и околности које погодују извршењу кривичног дела везано за одређену проблемску ситуацију, при чему они сами не узимају активно учешће у таквим операцијама. У овом случају они само конструишу објективне услове за настанак деликта у одређеном времену и простору, који би у реалним, сличним приликама и околностима такође био извршен од стране тог осумњиченог на другом месту и у друго време. Пасивна провокација на кривично дело технички се може реализовати на два начина: први је да представник закона узима улогу жртве или неке друге особе, која ће самом својом појавом "привући" на себе учиниоца деликта, а други је постављање под надзором одређених предмета, ствари и сл., у такво окружење и амбијент у коме ће бити примамљиви објект напада, односно плен потенцијалних преступника. Због своје природе, сматрамо да пасивни облици провокације не могу садржавати подстрекавање на кривично дело или друге облике понашања које ове делатности могу учинити незаконитим, односно недозвољеним.

У земљама англо - саксонског говорног подручја као генерални назив за разне облике навођења на кривично дело у циљу откривања осумњичених лица и доказивања њихове кривице користи се израз "Sting operation" (Стинг операција)²⁸. "Стинг операција" се дефинише као дизајнирана, унапред осмишљена прикривена акција припадника полиције, која се састоји у стварању услова, односно прилика и околности под којима се познати или непознати (потенцијални) учинилац наводи на извршење деликта, током којег се обезбеђују докази и евентуално приступа његовом лишењу слободе.²⁹ Једна таква операција била би издавање припадника државних органа задужених за сузбијање криминалитета за муштерију или купца одређених забрањених услуга или производа на илегалном тржишту, с циљем да наведе лице које такве услуге или производе нуди на остварење деликта, који се управо састоји у њиховој продаји, односно нуђењу на продају, током којег се лишава слободе, уз обезбеђење потребних доказа који поткрепљују његову кривицу. У пракси, "Стинг операције" могу имати различите модалитете:

- припадник полиције узима улогу купца дроге да би се ухватио њен продавац односно добављач;
- представник закона се издаје за клијента који жели сексуалне услуге да би се ухватила проститутка или њен макро;
- полицајка узима улогу проститутке да би се ухватио клијент који жели њене услуге;
- представник закона се издаје за љубитеља и купца дечје порнографије у циљу хватања њеног добављача, односно продавца;

²⁸ "Sting operation" се може превести као операција убод - жаока, мада пренесено значење овог израза означава неку врсту преваре.

²⁹ Nash, J. R.: *Dictionary of Crime*, London, 1992, p. 369.

- изигравање добављача дечје порнографије да би се намамили њени корисници, односно педофили;
- ангажовање малолетника од стране полиције да од одрасле особе затражи продају алкохолних пића. У случају да дође до продаје алкохола малолетнику, особа која на тај начин прекрши закон се санкционише; итд.³⁰

МОДЕЛИ АКТИВНЕ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Практичне аспекте активне провокације на кривично дело приказаћемо на примеру ислеђивања наркоделиката. Озбиљније и осмишљеније тајне операције (*Undercover operation*) државних органа задужених за сузбијање криминалитета, усмерене на организације које се баве овим незаконитим делатностима, између осталог у себе укључују и послове псеудокуповине наркотика, који се уобичајено реализује у две фазе: прва је фаза куповања поверења дилера дроге, а друга њиховог лишења слободе.

"Buy - Walk operations" (операције куповине поверења)

Трговци наркотицима су природно неповерљиви и сумњичави према новим муштеријама из страха да би они могли бити представници закона, односно тајни агенти ангажовани на истрази њихове незаконите делатности. Зато се као опробан метод стицања њиховог поверења, ослобађања страха и опуштања у купопродајном односу намеће примена "Buy-Walk" (купи и иди) процедуре.³¹ Њена суштина састоји се у томе да тајни агент који се представља за купца наркотика узима извесну количину ових супстанци, уредно плати узету робу и одлази, пуштајући дилера да се удаљи не лишвавајући га слободе. Након извесног времена поново се успоставља контакт са дилером, уговара нова количина наркотика која се такође уредно плаћа и преузима. Куповина поверења обично почиње са мањим количинама наркотика, са тенденцијом увећања, а правило је да што се обави већи број оваквих куповина, дилер (или дилери) постаје све опуштенији и сигурнији у новог крими-партнера, уверен да није реч о представнику закона. У случају да се након сваке куповине дроге приступи лишењу слободе њених продаваца, открио би се прави идентитет тајног агента и на тај начин онемогућило дуже временско ислеђивање целе мреже осумњичених. Тајном агенту се у оваквим ситуацијама реално може пружити шанса да упозна и главне снабдеваче дрогом - тзв. гросисте, те да се инкорпорира дубље у структуре криминалне организације и упозна њене челне људе. Саставни део "Buy-Walk" операција јесте и примена метода тајне опсервације, односно праћења, прислушкивања и осматрања осумњичених учесника илегалне трансакције, као и лица са којима ови контактирају, а који неретко могу одвести до круцијалних чланова илегалне нарко - организацији.³²

³⁰ Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Sting_operation

³¹ Lee, G.: *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004, p. 145.

³² Маринковић, Д.: Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко - криминалитета.- У: *Наука - Безбедност - Полиција*, број 2, Београд, 2003, стр. 141.

БЕЗБЕДНОСТ

Од оперативне процене зависи када ће процедура "купи и иди" бити окончана операцијом "купи и ухапси", што ће у највећем проценту зависити од квалитета прикупљених доказа током претходно реализованих операција, али и фактичке и законске немогућности да се реализује већи број таквих купо-продаја, које, између осталог, захтевају и доста новца који је неопходно обезбедити у те сврхе.

"Buy - Bust operations" (операције "купи и ухапси")

Операције "купи-ухапси" могу се примењивати самостално, где се већ при реализацији прве уговорене купопродаје наркотика приступа лишењу слободe осумњичених учесника трансакције, или се пак могу надовезати на "Buy-Walk" операције, у ком случају следе након неколико претходно у потпуности реализованих послова купопродаје. У тренутку када је процес трговине обављен, односно преузета дрога и уступљен новац, тајни агент лишава слободe осумњиченог или даје знак другим агентима за подршку да брзом и енергичном акцијом ухапсе дилера, онемогућивши га да пружи отпор или побегне са лица места.³³

Операције симуловане купопродаје наркотика веома су сложене и захтевају претходне озбиљне припреме. Тајни агент који уговара и реализује куповину ни у једном тренутку не би смео бити остављен без подршке других полицијских службеника, којих може бити различит број и који превасходно воде рачуна о његовој безбедности. Они се налазе у ближем или даљем окружењу тајног агента, прикривени, водећи рачуна да не буду уочени од стране осумњичених или евентуално њихове "екипе за надзор". Зависно од типа операције, агенти за подршку имају и друга, конкретна задужења. Тако у "Buy-Walk" операцијама они нагледају сам ток купопродаје дроге, а затим прате осумњиченог који је узео новац, снимају његове контактне са другим сумњивим лицима, озвучују одређене просторије и сл. У "Buy-Bust" процедури, због њене природе, само хапшење осумњиченог мора бити минуциозно предвиђено, водећи рачуна да се не угрози живот тајног агента у улози купца. Неретко су у овим ситуацијама осумњичени наоружани и покушаће да га убију, тврдећи касније да је то била самоодбрана и да нису знали да је реч о тајном полицијском агенту.³⁴ Зато је веома важно да се сам агент са својим колегама претходно договори и укаже им на место на коме ће се обавити процес купопродаје, како би се сходно томе они припремили за даље поступање.

"Flash Roll" менаџмент

"Flash Roll"³⁵ (флеш рол) представља посебан вид симуловане куповине наркотика у којој прикривени агент у улози купца дилеру психоактивних супстанци показује одређену суму новца како би му доказао да има средства

³³ Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002, p. 34.

³⁴ Lee, G., оп. цит., п. 147.

³⁵ Израз Flash Roll значи изненадно, на моменат (блиц - flash), показивање новца (roll - новац, замотуљак новца).

за набавку дроге о чијој куповини се преговара.³⁶ Пре свега, циљ показивања новца "на блиц" (отуда израз "флеш") је да се осумњичени (трговац наркотицима) увери да потенцијални купац (прикривени агент) може купити дрогу, односно да је платежно способан, мада се може истаћи неколико јаких аргумената за предузимање такве делатности:³⁷ 1) показивање новца доказује да је прикривени агент озбиљан у вези куповине дроге о којој се преговара; 2) прикривени агент доказује да има средства да купи дрогу; 3) потреба за каснијим показивањем новца осумњиченима се елиминише; 4) осумњичени је, с друге стране приморан, да као противуслугу докаже да има приступ дроги тиме што ће је показати прикривеном агенту; и 5) приказивање новца намењеног куповини наркотика има тенденцију да рапидно убрза сам процес купопродаје .

Изненадни и планирани (договорени) "Flash Roll"

Када се размишља о показивању новца неком криминалцу, увек се мора размишљати о безбедности прикривеног агента и чињеници да он, са одређеном сумом новца коју показује, неретко представља примамљив плен разбојника и убица. Да би се смањила могућност разоткривања прикривеног агента, и напада на њега, користи се техника изненадног "Flasha", која се састоји у приказивању новца продавцу дроге без његовог претходног знања за то, при чему овај треба да стекне уверење да ће тај новац касније бити искоришћен за куповину дроге. Новац треба бити изложен толико да га осумњичени може избројати или се на други начин уверити да га има довољно за планирани купопродајни посао. Мана изненадног "Flash" је што у овом случају новац може бити приказан и оном осумњиченом који нема довољно кредибилитета код свог извора снабдевања.

Планирани "Flash" је када осумњичени (потенцијални продавац наркотика) унапред зна да ће видети новац који ће бити "употребљен" за куповину дроге. Прикривени агент у току преговора обећава да ће при следећем сусрету понети са собом новац потребан за куповину дроге, са циљем да увери дилера у озбиљност и фактичку моћ реализације посла. Ову врсту "Flash-a" треба примењивати само у изузетним околностима, односно у максимално контролисаном окружењу. Из разлога очигледне могућности наступања опасности по прикривеног агента, његовог пљачкања или чак и убиства, ову технику би ипак требало избегавати кад год је то могуће.

Стварање контролисаног окружења за реализацију "Flash Roll"

Изазов за агента који води случај симуловане купопродаје наркотика је изградња таквог сценарија који ће свести на минимум опасност којој ће прикривени агент бити изложен док приказује новац. Строго контролисано окружење треба бити тако конструисано како би се спречило да осумњичени чак и покуша да украде новац. Пример изградње таквог окружења био би реализација "Flash" унутар банке, где је новац ускладиштен у одговарајућем сефу. Агент у улози купца доводи дилера у банку и показује му новац којим

³⁶ Луман, М., оп. цит., п. 40.

³⁷ Lee, G., оп. цит., п. 155.

БЕЗБЕДНОСТ

намерава платити његову робу. Прикривени агенти који надгледају случај требају бити стационарани унутар банке, прерушени у муштерије или службенике и спремни на акцију у случају да искрсну одређени проблеми.³⁸

Изненадни "Flash" на јавном месту доприноси да се осумњичени спречи да украде новац од агента који му га показује, услед чињенице да је овај затечен и у немогућности је да испланира криминални акт. У том случају ресторан, јавни паркинг код шопинг-центра или неко друго слично место могу добро да послуже као место реализације ове операције. Када је сума новца намењеног "Flash" велика то је већи и изазов за осумњиченог да изврши његову крађу, што може створити значајне безбедносне проблеме. Након показивања новца продавац наркотика може одлучити и да киднапује доушника (информатора) или прикривеног агента и да их држи као таоце док му се не достави претходно предочени новац.

Присуство другог прикривеног агента при приказивању новца осумњиченом повећава безбедност саме операције, истовремено му показујући да има посла са професионалцима који свој посао схватају озбиљно. Новац који се ставља на увид требао би напустити место показивања што пре је то практично могуће. Држање новца код себе и дуже задржавање на месту његовог приказивања повећава опасност да агент постане жртва пљачке, односно разбојништва.³⁹

Када је новац приказан, не постоји више сумња да ли прикривени агент поседује новац за куповину дроге или не. У том случају лоптица се пребацује на терен осумњиченог - сада је на њега ред да докаже да поседује дрогу. Прикривени агент ће казати осумњиченом да му више неће показивати новац док му овај не стави на увид наркотике. Многи осумњичени ће у овом случају постати нестрпљиви и настојаће да одмах оду код свог извора снабдевања да потврде доступност дроге. У временском периоду између показивања новца и достављања дроге, главни прикривени агент треба да напусти подручје реализације "Flash" и осумњиченом буде доступан само преко телефона. Агенти за присмотру би за то време требали бити у стању приправности и пратити осумњиченог до извора снабдевања, не би ли га идентификовали и касније прибавили налог за претрес његовог поседа. Не треба сметнути с ума и да сам листинг телефонских бројева које је осумњичени звао у том периоду може открити идентитет самог извора снабдевања.

Видети дрогу пре показивања новца

И осумњичени - продавац наркотика и прикривени агент знају да се елемент опасности знатно повећава када се, било новац било дрога, изнесу на отворено и постану непосредно доступни. Прикривени агент би у одређеним

³⁸ Ibid., п. 156.

³⁹ 1988. године у Pasadeni, два агента ДЕА су убијена од стране осумњиченог који је знао да ће му бити показана сума од 80.000 долара у кешу за куповину хероина. Убица је инсистирао да га агенти прате са новцем до куће његовог извора снабдевања. Уместо тога, они су стигли на неку насумично изабрану локацију где је дилер пуцао на прикривене агенте док су излазили из возила и убио их. Том приликом убио је још једног агента и украо новац који је био намењен за Flash. Navedeno prema: Lee, G., оп. цит., п. 157.

случајевима требао да захтева од осумњиченог да му докаже да поседује дрогу која је предмет куповине, и пре него што помисли да му покаже да има новац у те сврхе. Осумњичени ће такав предлог обично одбити, али то не треба да изненади јер су они познати по сумњичавости. У сваком тренутку прикривени агент мора бити спреман да покаже новац, посебно у случају када осумњичени показује нерасположење за даљу сарадњу са агентом. Тајни агент мора имати на уму да многи осумњичени немају овлашћења да покажу дрогу пре него што виде новац. Међутим, неки ће ипак понети дрогу са собом из уверења да је новац у непосредној близини и да се чека сигнал како би био донет и испоручен осумњиченом у замену за робу. Не треба сметнути са ума да је један од циљева "Flash" да наведе осумњиченог да открије где се налази дрога, како би је полиција могла запленити.⁴⁰

МОДЕЛИ ПАСИВНЕ ПРОВОКАЦИЈЕ НА КРИВИЧНО ДЕЛО

Осмишљена, контролисана акција снага закона у којој припадник полиције узима улогу обичног грађанина - потенцијалне жртве, у нади да ће под одређеним околностима привући преступника да изврши деликт над њим (најчешће је реч о деликту насиља) назива се "Deceit Operation" (Операција мамац).⁴¹ Замислимо следећу проблемску ситуацију: у одређеном делу града учестало се врше разбојништва над старијим особама, којом приликом се од њих одузима новац и друге вредније ствари. Према изјавама жртви, нападе на њих извршила су три лица јаке телесне конституције и старосне доби између 25 и 30 година живота. Узимамо једног старијег припадника закона или га, пак, маскирамо да изгледа као да је у позним годинама, опремимо тако да изгледа као примамљив плен особама које су извршиле претходна разбојништва и постављамо да шета улицама настојећи да привуче њихову пажњу. У случају да се деси напад, колеге сада већ "стварне жртве", које се по претходном договору налазе прикривене у његовом окружењу, спречавају извршење кривичног дела и хватају нападаче. "Операције мамац" се најчешће користе у борби против уличног криминалитета (разбојништва, али и џепних крађа), а пример њихове примене био би и ангажовање полицајке, која обучена као проститутка има за циљ да послужи као "мамац" особама које траже пружање сексуалних услуга, а које се након успостављања контакта са њом лишавaju слободе.

"Honey Trap" (Медена замка) је врста "Стинг операције" у којој се прекршиоци закона "маме" (наводе) на деликт, чије се извршење тајно надгледа од стране полицијских службеника, на који начин учиниоци откривају себе и своје неза-

⁴⁰ Неке полицијске службе у САД имају запечаћен новац намењен за Flash Roll, који је сачињен од новчаница чији су серијски бројеви претходно забележени, а користи се за операције које искрсну ad hoc. Ако тако припремљен новац садржи 100.000 долара, а за конкретну операцију је потребно само 50.000, узме се потребна сума а остатак се оставља у сефу и не износи се на улицу. У сваком случају прикривени агенти не би требали осумњиченом да покажу више новца него што овај очекује да види. Показивање више новца од договорене суме дилеру дроге скоро увек указује да има посла са неким неискусним, односно непрофесионалцем, што може побудити и извесну сумњу, која је свакако непожељна у таквим приликама. Замислимо да је ситуација обрнута - осумњичени тако нешто никада не би урадио и показао више дроге од количине за коју претпоставља да ће је продати и која је, у ствари, и предмет купопродаје.

⁴¹ Nash, J. R., оп. цит., п. 97.

БЕЗБЕДНОСТ

конито понашање.⁴² "Медена замка" у ствари представља генерални, општи мамац који је усмерен на непозната или позната лица осумњичена за извршење одређених деликата, управо у циљу да се те особе наведу на извршење криминалног акта, током којег ће бити лишени слободе уз обезбеђење доказа о њиховој кривици. Тако нпр. полиција може у одређеном месту у коме се фреквентно врше крађе аутомобила поставити возило, које по својим видљивим карактеристикама не изазива ни најмању сумњу да је реч о полицијском аутомобилу. Такво моторно возило се претходно опрема са посебним, специјално скривеним камерама, а потом поставља у окружење (средину) које управо погодује његовој крађи или обијању, као што су мрачни делови улице, необезбеђен паркинг простор и сл. У случају крађе, камере ће снимити сам ток извршења кривичног дела и његовог учиниоца, на који начин се обезбеђују докази о деликту, идентификација самог извршиоца и његово хапшење.

Модалитет "Медене замке" може бити и отварање одређеног бара или продавнице од стране представника државне власти у одређеној улици или градском кварту где се интензивно врше разбојништва или изнуде (рекетирање) њихових власника.⁴³ За раднике у таквим објектима или њихове власнике постављају се управо лица која својим изгледом или понашањем остављају утисак особа која криминалцима неће представљати већу препреку у остварењу злочина (слабе физичке конституције, уплашена, незаштићена). У тренутку извршења дела камере забележе цели ток криминалне радње и на тај начин се обезбеде докази или, пак, сами припадници полиције могу реаговати *in flagranti* и ухапсити преступнике.

На интернету имамо и тзв. "Honeynet" пројекат, којим се настоји привући пажња хакера и надгледати њихове активности којима проваљују у велики број компјутерских система. У оквиру овог пројекта посебна пажња се посвећује надгледању промена у рутини и аутоматским активностима ових лица, као што су скенирања одређеног порта и сл.

"Operation Pin" (Пин операција) је модел "Стинг операције" коју су успоставили Национални одел за сузбијање криминала Велике Британије (NCS), FBI, Краљевска канадска планинска полиција и Аустралијски центар за Hi-Tech злочине.⁴⁴ Њен циљ је да идентификује особе - потенцијалне педофиле, који користе интернет да би дошли до дечје порнографије. Како је то изјављено децембра 2003. године, ова операција подразумева креирање и рад на неколико веб сајтова (тзв. "honeypots" сајтови), с циљем да се заинтересованим клијентима понуде илегалне, инкриминисане слике дечје порнографије. Саме презентације на овим сајтовима нису реалне већ имагинарне, али дизајниране тако да личе као праве, не би ли привукли што више прекршитеља закона. Веб сајтови посетиоцима нуде више опција које их,

⁴² Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Honey_trap. Овај термин се такође користи и у детективским и шпијунским новелама као синоним за клопку намењену деликвенту, у којој се користи одређени сексуални потицај жртве на учиниоца кривичног дела из области сексуалних деликата (пре свега код силовања).

⁴³ Dresun, A.: Undercover policing: infiltration by police in the criminal mileu. - У: *NBP - Journal of Police Academy*, бр. 2, 1997, р. 139.

⁴⁴ Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/operation_pin

уместо до илегалних слика, прослеђују законодавчевом сајту на коме се обавештавају да су њихови идентификациони подаци регистровани, те да су починили злочин. На истом сајту се налази и упутство које посетиоцима помаже у одбрани, у случају да су први пут, из незнања или знатижеље, приступили овим сајтовима. Донекле је нејасно да ли су регистровани идентификациони подаци о посетиоцима ових сајтова техничке (нпр. интернет провајдер адреса) или личне природе (деталји са кредитне картице корисника). Известан проблем у реализацији "Пин операција" је што посетиоци често на интернету траже сајтове са дечјом порнографијом из чисте знатижеље, односно да утврде да ли је у конкретном случају реч о стварном, илегалном сајту или оном који су креирали представници закона.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Ashwort, A.: *Principles of Criminal Law*, New York, 1999.
2. Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1978.
3. Бачић, Ф.: *Кривично право - опћи дио*, Загреб, 1995.
4. Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института - информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави.- У: *Безбедност*, број 1, 2, 3, и 4, 1994.
5. De Nauw, A.: *Provokacija na krivično delo koju vrši policijski službenik*. - У: *Избор чланака из страних часописа*, Загреб, број 4, 1980.
6. Drecun, A.: *Undercover policing: infiltration by police in the criminal mileu*. - У: *NBP - journal of Police Academy*, Belgrade, br. 2, 1997.
7. Дундовић, Д.: *Тајне полицијске операције*, Загреб, 2003.
8. Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Agent_provocateur
http://en.wikipedia.org/wiki/Sting_operation
http://en.wikipedia.org/wiki/Honey_trap
http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_pin
9. Lee, G.: *Global Drug Enforcement - Practical Investigative Techniques*, CRC Press, Boca Raton, 2004.
10. Lyman, M.: *Practical Drug Enforcement*, CRC Press, Boca Raton, 2002.
11. Маринковић, Д.: *Кривичноправни и криминалистички аспекти спречавања злоупотреба опојних дрога*, магистарска теза, Правни факултет Универзитета у Београду, новембар 2003.
12. Маринковић, Д.: *Основни правци криминалистичког поступања у сузбијању нарко - криминалитета*.- У: *Наука - Безбедност - Полиција*, број 2, Београд, 2003.
13. Marx, T. G.: *Undercover: Police Surveillance in America*, Berkeley, CA University of California Press, 1988.
14. Motto, C. J., June, D.: *Undercover*, Boca Raton, 2000.
15. Nash, J. R.: *Dictionary of Crime*, London, 1992.

БЕЗБЕДНОСТ

16. Приручник о методама за откривање злоупотреба опојних дрога - *Drug Enforcement Administration USA - DEA*.
17. Тодини, Р.: Тајни операцији.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993.
18. Roduner, E.: Verdecte Ermittlungen. -У: *Криминалистик*, број 11, 1987.
19. Сачић, Ж.: *Организирани криминал - методе сузбијања*, Загреб, 2001.
20. Стојановић, З.: *Кривично право - општи део*, Београд, 2000.
21. Чејовић, Б.: *Кривично право - општи део*, Београд, 1985.
22. Фарел, Џ: Статусот на одбраната од наведување во стапица во Соединетите Американски Држави.- У: *Безбедност - ревија за криминалистика, криминологија и кривично право*, вонреден број, Скопје, декември 1993.
23. Wiczczonek, E.: Ultima ratio: Der agent provocateur. - У: *Криминалистик*, број 6 - 7, 1985.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED UNDER PROVOCATION

Abstract: The need for successful opposition of modern criminality has imposed the application of a large number of research methods, which were up until half a century ago considered inadmissible in theory and practice. Of special significance is an agent instigator, in other words provocateur of a criminal offence, which is in a large number of legal systems today, *in limine* rejected as inadmissible, and in extreme cases, a punishable act. We are of opinion that that is done without in-depth consideration of this institution, whose certain modality is in use in the criminalistic practice of some countries, especially in the investigation of complex forms of criminality, especially so-called consensual delicts.

This paper aims to theoretically analyse the problem of criminal offences committed under provocation, with consideration of the various aspects of criminal law. The paper also shows the possibilities of its practical application, under certain conditions and circumstances, which are considered to be legitimate under provocation, as well as its introduction into the legislative framework and legal investigation methods.

Key words: provocation onto a criminal offence, entrapment, agent provocateur, active provocation, passive provocation, sting operation.

СТРУЧНИ РАДОВИ

Мр Горан МИЛАНОВИЋ,
СУП Сремска Митровица

КРИВИЧНО ДЕЛО УГРОЖАВАЊА ЈАВНОГ САОБРАЋАЈА У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Резиме: У раду се након уводних напомена које се односе на регулисање и систематику саобраћајних деликата даје приказ нормативне регулативе која се односи на кривично дело угрожавања јавног саобраћаја у укупно 12 земаља.

Кључне речи: саобраћајни деликт, саобраћајна делинквенција, кривично дело, прекршај, саобраћај, безбедност, кривично право.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Регулисање и систематика кривичних дела против безбедности јавног саобраћаја није јединствена у кривичним законодавствима у свету. У појединим земљама саобраћајни деликти регулишу се посебним законима и издвојени су из кривичног кодекса, као што је случај у Енглеској са Законом о друмском саобраћају из 1960. године, и у Француској са Законом о путевима Француске из 1958. године. Споредним кривичним законодавством, а у вези с бланкетним карактером кривичне материје, ова врста кривичних дела решена је у Аустрији, Холандији и Шведској.

На другој страни, постоје земље које у својим кривичним законима, у посебним главама, инкриминишу саобраћајне деликте.

Коначно постоји група земаља које саобраћајне деликте инкриминишу у оквиру кривичних дела којима се изазива општа опасност. У ову групу земаља спадају: Шведска, Пољска, Немачка, Холандија, Норвешка, Италија, Данска и друге.

ПОЉСКО КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО

У Кривичном законнику Пољске из 1969. године, кривична дела угрожавања јавног саобраћаја су у групи кривичних дела против опште сигурности и сигурности у копненом, воденом и ваздушном саобраћају (глава XX). Ова глава обухвата кривична дела изазивање катастрофе у саобраћају, изазивање

БЕЗБЕДНОСТ

угрожавања сигурности, изазивање пожара, довођење у опасност живота или здравља људи и имовине заразним обољењима, и епидемијама, загађивањем воде, ваздуха и земље, набављање и држање запаљивих материја, ометање спасилачке акције, угрожавање јавног саобраћаја, одговорност диспечера и кривично дело *предузимање професионалних радњи у опојном стању*.

У члану 145 инкриминасно је кривично дело *угрожавања јавног саобраћаја*, које гласи: "Тко нарушавајући, макар из нехата, начела сигурности у копненом, воденом или зрачном промету, изазове нехатно тјелесно повређивање или оштећење здравља друге особе, или озбиљну штету у имовини, казнит ће се лишењем слободе на вријеме до три године.

Ако је последица нарушавања начела сигурности промета смрт, тешка тјелесна повреда или тешко нарушено здравље друге особе, учинитељ ће се казнити лишењем слободе на вријеме од шест мјесеци до осам година.

Ако је учинитељ у опојном стању управљајући моторним возилом учинио кривично дјело описано у ставу 1 или 2 казнит ће се лишењем слободе на вријеме од једне до десет година".

Тако према члану 136 тачка 1 предвиђен је облик сличан кривичном делу у нашем законнику,

Тешка дела угрожавања јавног саобраћаја, који гласи: "Тко проузрокује незгоду која пријети здрављу или животу људи или имовини у знатним размерама, која има облик:

1. катастрофе у копненом, воденом или зрачном промету;à казнит ће се лишењем слободе на вријеме од најмање три године.

Ако учинитељ поступа из нехата, казнит ће се на вријеме од једне до осам година".¹

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

Према Кривичном законнику Руске Федерације из 1996. године кривична дела против безбедности саобраћаја систематизују се у посебну главу XXVII - Преступи против безбедности саобраћаја и експлоатације транспорта. Претходним решењем у РСФСР из 1960. године ова кривична дела су систематизована у глави X, односно припојена су групи кривичних дела против друштвене безбедности, друштвеног поретка и здравља.

Важећим закоником у поменутој глави обухваћено је више инкриминација чл. 263-271. У вези с кривичним делом угрожавања јавног саобраћаја у нашем кривичном законнику, интересантна су за компарацију решења у инкриминацијама чл. 263, 264 и 268 Руског законика. Првим чланом је регулисана инкриминација понашања професионалних и других лица која управљају превозним средствима у саобраћајном промету, а трећим инкриминација понашања путника пешака и других учесника у саобраћају, осим лица из чл.

¹ Кривични законик Пољске, превод Крамарић, I., Сисак, 1978.

263 и 264. Интересантно је да је овим члановима закона кривично дело могуће починити само из нехата (неопрезности).

У члану 263 регулисано је питање нарушавања правила безбедности саобраћаја и коришћења железничког, ваздушног и пловидбеног транспорта. Према овом члану: "Нарушавање правила безбедности саобраћаја и коришћења железничког, поморског или речног транспорта од стране лица које обавља овај посао, или је на дужности која га обавезује да поштује ова правила, ако је ова радња утицала да, због неопрезности, дође до тешког или средње тешког оштећења здравља човека, или до велике материјалне штете, кажњава се ограничењем слободе у трајању од пет година, или затвором у трајању три до шест месеци, или лишавањем слободе до две године с одузимањем права конкретне дужности или обављања конкретне делатности до три године или без тога.

Ово исто, када за последицу има из неопрезности смрт човека, кажњава се лишавањем слободе у трајању до пет година.

Радња из става 1 овог члана, ако за последицу има из неопрезности смрт двају или више лица, кажњава се лишавањем слободе у трајању до пет година".

Чланом 264 инкриминисано је нарушавање правила друмског саобраћаја и употребе превозних средстава. Према том члану: "Када лице које управља аутомобилом, трамвајем или другим механичким превозним средством прекрши правила цестовног саобраћаја или употребе превозног средства, што због неопрезности изазове тешку или средње тешку штету здрављу човјека или причини велику материјалну штету, кажњава се ограничењем слободе у трајању до пет година, или затвором у трајању од три до шест мјесеци, или лишавање слободе у трајању до двије године с одузимањем права управљања превозним средством у трајању до три године, или без тога.

Иста радња која из неопрезности узрокује смрт човјека, кажњава се лишавањем слободе у трајању до пет година, с одузимањем права управљања превозним средством у трајању до три године.

Радња из става 1 овог члана, ако за последицу има из неопрезности смрт двају или више лица, кажњава се лишавањем слободе у трајању од четири до десет година, с одузимањем права управљања превозним средством у трајању до три године".

Остали чланови Кривичног законика у овој области односе се на кривична дела: напуштање места несреће; некавалитетна оправка превозног средства и пуштање у саобраћај технички неисправних превозних средстава; избацивање из употребе превозних средстава или саобраћајница; и друга дела која се односе посебно на поморски, речни или ваздушни саобраћај.

Чланом 268 регулисано је питање инкриминација за понашање осталих учесника у саобраћају који нарушавају правила која обезбеђују безбедност саобраћаја. Према том члану: "Када путник, пјешак или други учесник у саобраћају (осим лица наведених у чл. 263 и 264 овог Закона) прекрши правила

БЕЗБЕДНОСТ

безбједности саобраћаја или употребе превозног средства, а ова радња изазове, из неопрезности, последице тешког или средње тешког оштећења здравља човјека, кажњава се ограничењем слободе у трајању од три године, или затвором у трајању од два до четири мјесеца, или лишавањем слободе до двије године.

Исте радње, када из нехата проузрокују смрт једног лица, кажњавају се ограничавањем слободе у времену од пет година, или лишавањем слободе у истом времену.

Радња из става 1 овог члана, када за последицу има из нехата смрт двају или више лица, кажњава се лишавањем слободе у трајању од четири до осам година".²

Као што се из изложеног види, у упоредном законодавству постоје три степена систематизације кривичних дела против безбедности саобраћаја: систем регулисања преко посебних закона, систем регулисања у кривичном закону и издвајањем ових дела у посебну главу и систем регулисања у кривичном закону заједно са осталим кривичним делима против опште опасности људи и имовине, па чак и општеопасних дела угрожавања здравља.

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО КАНАДЕ

За разлику од великог броја англосаксонских држава, Канада има озакоњено кривично право. Кривични закон који је донела још 1892. године мењан је више пута. Последња велика промена догодила се 1955. године.³ Овај закон је изузетно обиман и обухвата како материјално тако и процесно право. Године 1955. смањен је са 1.100 на 753 члана. Друга разлика од великог броја англосаксонских држава јесте чињеница да материја саобраћајних деликата није садржана свеобухватно у законима који уређују материју јавног саобраћаја. Кривични закон познаје неколико кривичних дела која би се могла поредити са нашим делом из члана 195 КЗ РС. Она су садржана у глави под помало чудним називом *Дела против људи и угледа*. Било је много захтева у стручној јавности за новим, свеобухватним озакоњењем канадског кривичног права. Према речима некадашњег председника Комисије за правну реформу: "Сувише је сложен. Сувише је нелогичан. Лоше је уређен и устројен. Није свеобухватан и сувише је усмеравајући. Наш Закон више није вредан Канађана. Ми заслужујемо Кривични закон који је савремен, једноставан, логичан, доследан, свеобухватан, устројен, разумљив и уздржан".⁴

Осми делом овог закона обухваћена су кривична дела против лица и угледа. Њоме је ова материја уређена конкретно чл. 249 (1) под називом *Опасно управљање моторним возилом, пловилом и летелицом*, према којем "Чини кривично дело ко управља:

² Вучковић, М.: цит. дело, стр. 21-24.

³ <http://laws.justice.gc.ca/en/C-46/text.html>; На овој интернет страни може се наћи целокупан текст закона.

⁴ <http://www.islandnet.com/~wwlia/cacrhist.htm>; 9. мај 2003. године.

- моторним возилом на начин који је опасан за околину, узевши у обзир све околности, укључујући природу, услове и употребу места где се моторним возилом управљало као и густину саобраћаја која се у време извршења дела очекује или се разумно могла очекивати;
- пловилом или било каквим воденим скијама, даском за сурфовање, воденим клизачима или другим тегљеним објектом на преко било које од унутрашњих вода Канаде или територијалног мора Канаде, на начин који је опасан за околину, узевши у обзир све околности, укључујући природу и услове тих вода или мора и употребу које се време извршења дела очекује или се разумно могла очекивати да буде од тих вода или мора;
- летелицом на начин који је опасан за околину, узевши у обзир све околности, укључујући природу и услове летелице или места или ваздушног простора у којем је, или кроз који је летелицом управљано и
- железничким апаратом на начин који је опасан за околину, узевши у обзир све околности, укључујући природу и услове апарата или места у којем је, или кроз који је апаратом управљано;"

Чланом 249 (2) уређено је кажњавање за почињено дело, и то: "ко изврши дело из 249 (1):

крив је за дело које се гони пуним поступком и казниће се затвором до пет година; или

крив је дело за које се гони по скраћеном поступку.

249 (3) Проузроковање телесне повреде опасним управљањем

Ко изврши дело из става 1 овог члана и тиме проузрокује телесну повреду крив је за дело за које се гони по пуном поступку и казниће се затвором до десет година.

249 (4) Проузроковање смрти опасним управљањем

Ко изврши дело из става 1 овог члана и тиме проузрокује смрт крив је за дело за које се гони по пуном поступку и казниће се затвором до четрнаест година".

Чланом 253 регулисано је управљање возилом при конзумирању алкохола или дрога. Према овом члану "Чини кривично дело ко управља моторним возилом, или управља или помаже у управљању летелице или железничког апарата, или води рачуна или надзире моторно возило, пловило, летелицу или железнички апарат, без обзира да ли је у покрету или не:

за време док су његове способности да управља возилом, пловилом, летелицом или железничким апаратом нарушене алкохолом или дрогама или

након конзумирања алкохола у таквој количини да је концентрација алкохола у крви прешла количину од осам милиграма у сто милилитара крви".⁵

⁵ <http://laws.justice.gc.ca/en/C-46/text.html>, 5. мај 2003. године;

БЕЗБЕДНОСТ

Као основну одлуку канадског законског решења истакли бисмо одређене сличности са британским. Канађани не крију да су им узор приликом промена свог кривичног законодавства били Британци. Ова чињеница се огледа нарочито код ове врсте криминалитета. Без обзира на то што се Британци не служе кривичним законом да одреде ова кривична дела односно деликте у саобраћају, кривична дела код Канађана наликују деликтима из британских закона које смо већ навели. Друга сличност је и начин уређења ове материје. Засигурно је да Канађани, слично Британцима, имају закон или читав низ закона којим уређују материју саобраћаја. Сигурно је да ови закони имају низ императивних и прохибитивних одредби за чије непоштовање следе различите санкције.

КРИВИЧНИ ЗАКОН ЛУИЗИЈАНЕ

Кривични закон Луизијане из 1942. године особен је по томе што регулише ово кривично дело извршено из нехата (на лакомислен начин) и у припитом стању, односно под дејством дрога.

Нехатно извршење кривичног дела регулисано је чланом 99 Закона, и оно гласи: "Лакомислено управљање возилом је управљање возилом, ваздухопловом, бродом или другим превозним средством на кривично нехатан или непромишљен начин.

Ко изврши кривично дело лакомисленог управљања возилом биће осуђен на новчану казну до двеста долара, на казну затвора од деведсет дана или на обе казне.

Приликом друге и следећих осуда извршилац ће бити осуђен на новчану казну од двеста педесет долара, на казну затвора од десет дана до шест месеци или на обе казне".

Кривично дело извршено у напитом стању или под дејством дрога, регулисано чланом 98 гласи: "Управљање возилом у напитом стању или под дејством опојних дрога је управљање моторним возилом, ваздухопловом, бродом или другим саобраћајним средством од лица која се налазе под дејством опојних пића или наркотичких дрога.

Ко изврши кривично дело управљања моторним возилом у напитом стању биће осуђен на новчану казну у износу од сто двадесет пет до четири стотине долара, или на казну затвора од тридесет дана до осам месеци у судском затвору".

Следе квалификовани случајеви (четири облика) условљени повратом, при чему се увећава како новчана казна тако и казна затвора.

Очигледно да су Кривичним законом Луизијане на једном месту регулисани и лакши облици престапа у области угрожавања јавног саобраћаја (прекршаји) као и тежи облици (кривична дела).⁶

⁶ Кривични закон Луизијане из 1942. године, Институт за упоредно право (превод) Београд, 1957.

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО ШВЕДСКЕ

Шведска се одлучила да ову врсту криминалитета не санкционише у општем кривичном законодавству, већ у посебним законима који генерално уређују материју саобраћаја. У Кривичном закону познају само нехатно убиство или нехатно наношење телесне повреде које је извршено моторним возилом. Занимљиво је да не предвиђају могућност да неко умишљајно убије или повреди возећи моторно возило. То је једини додир саобраћајног криминалитета и кривичног закона Шведске.⁷ Иначе, довођење у везу наведених дела и њиховог извршења моторним возилом служи само да би се при оцењивању да ли је дело тешко, узела у обзир алкохолисаност извршиоца и ништа више. Ако дело није тешко онда закон не обавезује да се узме у обзир чињеница да је дело извршено моторним возилом под утицајем алкохола. Према нашем мишљењу, овакав став је нелогичан. Зашто неко не би могао да нехатно убије или повреди моторним возилом под утицајем алкохола, а да то дело убиства односно телесне повреде не буде тешко? Свако дело лишења живота или наношења телесних повреда је само по себи тешко.

Кривични закон Шведске донет је 1965. године, а допуњен 1999. године. Ову врсту деликата он уређује, у другом делу, главом 3, у којој се *О делима против живота и здравља* наводе следеће одредбе:

"Секција 7

Ко нехатно проузрокује смрт другог казниће се због проузроковања туђе смрти затвором до две године, или ако је дело лако новчаном казном.

Ако је дело тешко, казна затвора биће изречена између 6 месеци и 6 година. Ако је дело извршено возећи моторно возило, нарочита пажња биће посвећена, у оцењивању да ли је дело тешко, томе да ли је учинилац био под утицајем алкохола или других супстанци.

Секција 8

Ко нехатно проузрокује телесну повреду или нарушење здравља, које није лако, казниће се због проузроковања телесне повреде или нарушења здравља новчаном казном или затвором до 6 месеци.

Ако је дело тешко казниће се затвором до 4 године. Ако је дело извршено возећи моторно возило, нарочита пажња ће бити посвећена, у оцењивању да ли је дело тешко, томе да ли је учинилац био под утицајем алкохола или других супстанци."⁸

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО НОРВЕШКЕ

Норвешка има сличну законодавну регулативу саобраћајне делинквенције као Шведска. То значи да у посебним законима који уређују материју саобраћаја уопште јесу прописана дела и други облици деликата којима се штити

⁷ <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf>; На овој интернет страни може се наћи целокупан текст закона.

⁸ <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf>; 10. мај 2003. године (Лањ 1993:1462).

БЕЗБЕДНОСТ

сигурност саобраћаја. Норвешка још увек познаје стару поделу деликата по тежини на кривична дела, преступе и иступе. У кривичном закону је регулисана материја прва два облика деликата кривичних дела и преступа.⁹ Саобраћајни деликти се помињу само у делу закона који уређује преступе и то само у једном параграфу. У параграфу 351 који носи назив *Преступи против јавног реда и мира* изједначавају се и доводе у исту раван све врсте нехатног проузроковања опасности за јавни ред и мир. Нехатно проузроковање опасности за јавни саобраћај сврстано је, тако, под све друге врсте опасности за јавни ред и мир. То говори да у кривичном закону уопште не одвајају саобраћајне преступе од других врста преступа. Кривични закон, једноставно, не познаје категорију саобраћајних деликата, што и јесте у складу са легислативним опредељењем за посебно и одвојено уређење материје саобраћаја у посебном закону.

Општи кривични закон, донет 1902. године, последњи пут је мењан 1984. године. У трећем делу Главе 35 у одељку *Преступи против јавног реда и мира*, параграфу 351 наводи се:

"Казниће се новчано или затвором до три месеца ко непажљивом возњом, јахањем, клизањем или једрењем, или непажљивим одлагањем објеката или бацањем камена, или постављањем препрека, или постављањем замки, или занемари да ограда или покрије бунар, или ископ, или рупу на сигуран начин занемари да одржава зграду, пут, мост или држач, или пропусти да спроведе прописане сигурносне мере, не поправи или не пријави штету коју је сам направио, или на други сличан начин проузрокује опасност за јавни саобраћај или је саучесник у наведеном.

Ко на описани начин проузрокује опасност за саобраћај који није јаван односно за саобраћај на другим сличним местима, на којима ограничен број људи има приступ казниће се новчано."¹⁰

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО НЕМАЧКЕ

Начин на који је Немачка уредила саобраћајни криминалитет могао би се у највећој мери поредити с нашим уређењем. То није случајно, будући да се наше кривично право последњих 150 година развија по угледу на немачко. Немачка се определила за релативно заокружено уређење ове материје у кривичном закону. Вероватно је да немачки закони који се баве саобраћајем немају предвиђена кривична дела већа од прекршаја, што такође има сличности са нашим законодавством. И нека кривична дела нашег закона могу се пронаћи ако се пажљиво прочитају преведени чланови немачког закона. Као занимљивост поменимо да немачки кривични закон не познаје групу кривичних дела која се баве заштитом саобраћаја, већ се саобраћај штити кроз групу кривичних дела којима се штити општа сигурност.¹¹

⁹ http://www.opbw.org/nat_imp/leg_reg/norway/penal_code.pdf; На овој интернет адреси може се наћи целокупан текст закона.

¹⁰ GENERAL CIVIL PENAL CODE, Norway, PART III MISDEMEANOURS Chapter 35. http://www.opbw.org/nat_imp/leg_reg/norway/penal_code.pdf; 9. мај 2003. године.

¹¹ <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>; На овој интернет адреси може се наћи целокупан текст закона.

Кривични закон Немачке ову област регулише у глави 28, под називом *Дела против опште сигурности*, где наводи:

"Члан 315б - Опасно сметање друмског саобраћаја

Ко смета друмски саобраћај: уништавањем, оштећењем или уклањањем ознака или возила; постављањем препрека; или предузме друге сличне акте сметања који су исто толико опасни и тиме доведе у опасност животе или тела људи или имовину веће вредности, биће кажњен затвором до пет година или новчано.

Покушај је кажњив.

Ако извршилац испуни услове из члана 315, става 3 кажњава се затвором од 1 до 10 година, а у блажим случајевима затвором 6 месеци до 5 година.

Ко нехатно проузрокује опасност из става 1 овог члана казниће се затвором до три године или новчано.

Ко дело из става 1 изврши из нехата и нехатно проузрокује опасност казниће се затвором до две године или новчано.

Члан 315ц - Угрожавање друмског саобраћаја

Ко у друмском саобраћају вози иако: због конзумирања алкохола или других интоксиката; или због душевног или физичког недостатка није у стању да сигурно вози; или тешко крши саобраћајне прописе и безобзирно не води рачуна о страни којом вози; неодговарајуће претиче и неодговарајуће вози у претицању; неодговарајуће вози преко пешачких прелаза; вози пребрзо на местима са слабом видљивошћу, на раскрсницама или железничким прелазима; не држи десну страну пута на местима са слабом видљивошћу; скреће, вози уназад или супротно смеру саобраћаја, или покушава да то уради на путу или аутопуту; пропусти да означи возила која су се зауставила или су покварена на путу иако се то захтева због саобраћајне сигурности; и тиме угрози животе или тела људи или имовину веће вредности казниће се затвором до пет година или новчано.

У случајевима из става 1 тачке прве овог члана покушај је кажњив.

Ко у случајевима из става 1: нехатно проузрокује опасност; или дело изврши из нехата и нехатно проузрокује опасност казниће се до две године или новчано.

Члан 315д - Железнички транспорт у друмском саобраћају

Само у мери у којој железнички саобраћај учествује у друмском саобраћају на њега ће се примењивати одредбе чланова 315б и 315в.

Члан 316 - Пијанство у саобраћају

Ко вози у друмском саобраћају (чл. 315 до 315г) иако због употребе алкохола или других интоксиката није у стању да вози сигурно казниће се затвором до једне године или новчано ако његово дело није кажњиво по чл. 315а до 315г.

БЕЗБЕДНОСТ

Ко горе наведено изврши из нехата такође се кажњава по ставу 1 овог члана."¹²

КРИВИЧНИ ЗАКОН ГРЧКЕ

Кривично дело које је предмет овог рада у нашем законодавству у Кривичном законнику Грчке, донетом 1950. године, прописано је у глави Н у групи кривичних дела под називом *Дела против сигурности саобраћаја и општекорисних предузећа*.

Чланом 290 поменуте главе Закона кривично дело *Нарушавања сигурности саобраћаја* гласи: "Ко с умишљајем нарушава сигурност саобраћаја на улицама или трговима, казниће се затвором, ако је дело могло изазвати опасност за људе, а робијом ако је услед дјела погинуло неко лице.

За дело почињено из нехата, учинилац ће се казнити затвором."

Осталим члановима регулисано је питање нарушавања сигурности железничког, бродских и ваздушног саобраћаја (члан 291) и ометање јавних постројења која служе саобраћајној регулацији и сигурности (члан 292).¹³

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО ШВАЈЦАРСКЕ

Швајцарским кривичним закоником из 1937. године, саобраћајни деликти су обрађени у засебној глави (XIX) као преступи против јавног саобраћаја, ометања железничког саобраћаја и ометање служби од општег интереса (мисли се на службе у чијој је надлежности саобраћај).

У члану 237, ставу 1 који је најближи теми овог рада предвиђено је кривично дело *Ометања јавног саобраћаја*, којим се наводи:

"1. Ко с умишљајем омета, ремети или доводи у опасност јавни саобраћај, нарочито саобраћај на јавним путевима, по води или у ваздуху и на тај начин доводи у опасност живот или телесни интегритет лица казниће се затвором.

Ако је учинилац свесно довео у опасност живот или телесни интегритет већег броја лица, судија може изрећи казну строгог затвора до десет година.

2. Ако је учинилац поступао нехатно казниће се затвором или новчано."

Члан 238 односи се на умишљајни и нехатни облик ометања железничког саобраћаја, а члан 239 на ометање (умишљајно и нехатно) служби од општег интереса за саобраћај.¹⁴

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО ХРВАТСКЕ

Казнени закон Хрватске донет 1997. године, ову материју регулише у двадесетој глави у групи *Казнена дјела против опће сигурности људи и имовине и сигурности промета*. У овој области уређена су следећа кривична дела:

¹² "GERMAN PENAL CODE, CHAPTER TWENTY-EIGHT, CRIMES DANGEROUS TO THE PUBLIC Section 315b Dangerous Interference with Road Traffic. <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>; 15. мај 2003. године.

¹³ Кривични законик Грчке, Институт за упоредно право (превод), Београд, 1957.

¹⁴ Кривични законик Швајцарске, Институт за упоредно право, превод, Београд, 1937.

"Чланак 272 - Изазивање прометне несреће

Тко кршењем прописа о сигурности промета тако угрози промет да изазове несрећу у којој је нека друга особа тешко тјелесно озлијеђена, или је другоме проузрочена имовинска штета великих размјера, казнит ће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Ако је казнено дјело из ставка 1 овога чланка почињено из нехаја, починитељ ће се казнити новчаном казном или казном затвора до три године.

Ако је казним дјелом из ставка 1 овога чланка проузрочена смрт једне или више особа, починитељ ће се казнити казном затвора од једне до десет година.

Ако је казним дјелом из ставка 2 овога чланка проузрочена смрт једне или више особа, починитељ ће се казнити казном затвора од шест мјесеци до пет година.

Чланак 273 - Непружање помоћи особи која је тешко тјелесно озлијеђена у прометној несрећи

Возач моторног возила или другог пријевозног средства који остави без помоћи особу која је тешко тјелесно озлијеђена тим моторним возилом или пријевозним средством, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године.

Ако је казним дјелом из ставка 1. овога чланка проузрочена смрт једне или више особа, починитељ ће се казнити новчаном казном или казном затвора до три године."¹⁵

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО СЛОВЕНИЈЕ

Казнени закон Словеније донет је 1994. године, а ову метрију уређује у тридесет првој глави, у делу који носи назив *Казнени поступци против сигурности јавног саобраћаја*. Њоме је ова област уређена на следећи начин:

"Члан 325 - Узрок саобраћајне незгоде из немарности

Учесник у саобраћају, који кршењем прописа о сигурности путног саобраћаја из немарности проузрокује саобраћајну незгоду, у којој је нека особа тешко телесно повређена, казнит ће се новчаном казном или затвором до три године.

Ако поступак из претходног става има за последицу смрт једне или више особа, починилац се кажњава затвором до осам година.

Члан 326 - Угрожавање посебних (специјалних) врста јавног саобраћаја

Ко се кршењем прописа о сигурности железничког, бродског, ваздушног саобраћаја или саобраћаја на жичарама или у аутобуском саобраћају кршењем прописа о сигурности друмског саобраћаја из немарности проузрокује несрећу, кажњава се новчаном казном или затвором до две године.

¹⁵ <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1668.htm>; 25. мај 2003. године; Казнени закон, Хрватска, 1997. (на снази од 1998. године), чл. 272-273; На овој интернет адреси може се наћи целокупан текст закона.

БЕЗБЕДНОСТ

Ако поступак из претходног става има за последицу тешку телесну повреду неке особе, починилац се кажњава новчаном казном или затвором до пет година.

Ако поступак из првог става овог члана за последицу има смрт једне или више особа, починилац се кажњава затвором до осам година.

Члан 327 - Угрожавање јавног саобраћаја са опасним поступцима или средствима

Ко уништи или оштети саобраћајне уређаје, саобраћајна средства, саобраћајне знакове или уређаје за сигнализацију, саобраћајне сигурносне уређаје, даје погрешне сигнале или знакове, ставља препреке на саобраћајне путеве (саобраћајнице) или поступа на други сличан начин и тако проузрокује опасност по живот људи или за власништво (иметак) велике вредности, кажњава се затвором до три године.

Ако је поступак из претходног става настао из немарности, починилац се кажњава са затвором до једне године.

Ако поступак из првог или другог става овог члана има за последицу тешку телесну повреду једне или више особа или велику материјалну штету, починилац се кажњава за поступак из првог става затвором до пет година, за поступак из другог става затвором до три године.

Ако поступак из првог или другог става овог члана за последицу има смрт једне или више особа починилац се кажњава за поступак из првог става затвором од једне до дванаест година, за поступак из другог става затвором до осам година."¹⁶

КРИВИЧНО ЗАКОНОДАВСТВО ЦРНЕ ГОРЕ

Република Црна Гора донела је Кривични закон 1977. године, где су у глави XVI прописана кривична дела угрожавање саобраћаја. Касније, 1993. године овај закон је новелиран и у области безбедности јавног саобраћаја прописана су следећа кривична дела: угрожавање саобраћаја; угрожавање јавног саобраћаја опасном радњом или опасним средством; несавесно вршење надзора над јавним саобраћајем; непружање помоћи лицу повређеном у саобраћајној незгоди; непрописна предаја у саобраћају експлозивног или запаљивог материјала и тешка дела против безбедности јавног саобраћаја.

Кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, које одговара кривичном делу истоврсног назива у Кривичном закону Републике Србије, прописано је у члану 172 КЗ РСЦГ.

Ово кривично дело предвиђено је у два облика: угрожавање путног саобраћаја и угрожавање осталих видова јавног саобраћаја.

Радња, место извршења, извршилац, последица и конкретна опасност описани су на истоветан начин као и у Кривичном закону РС, чланом 195,

¹⁶ http://www.uradzadroge.gov.si/zakoni/KAZENSKI_ZAKONIK.pdf; 21. мај 2003. године; На овој интернет адреси може се наћи целокупан текст закона; Казенски законик, Словенија, 1994 (на снази од 1995. године), чл. 325-327.

ставом 1. Међутим, у законској формулацији бића дела постоје и неке разлике. Тако је у КЗ РС у ставу 1 новчани износ као објективни услов инкриминације (у КЗ РС 120.000 динара) у КЗ РС предвиђен је описном вредношћу *велика имовинска штета*, док је у ставу 3 (код нехатног облика предвиђена и алтернативна могућност изрицања и новчане казне, без примене одредби о ублажавању. Тако је за умишљајно дело, из става 1 предвиђена казна затвора до 3 године, а за исто кривично дело (став 3) новчана казна или казна затвора до једне године.¹⁷

ЗАКЉУЧАК

Као што се може видети кривична дела против безбедности саобраћаја различито су регулисана и систематизована у кривичним и другим законима у појединим земљама. Тако су у неким државама саобраћајни деликти регулисани кривичним законом, било у оквиру посебног одељка посвећеног овој врсти дела, или су, пак инкриминисана у оквиру кривичних дела којима се изазива општа опасност за људе и имовину, у другима споредним кривичним законодавством, а у трећима посебним законима који су издвојени из корпуса кривичног законодавства.

Очигледно је да се ради о значајној, а истовремено и сложеној проблематици. Приступи су различити, па самим тим и решења, што је све условљено различитим традицијама, управном културом и особеностима и специфичностима самог правног система сваке поједине земље. Без обзира на све, може се констатовати да законодавци овој материји у највећем броју земљама посвећују све већу пажњу, свесни чињенице да је саобраћај све интензивнији, број учесника у њему све већи, а настојећи да што је више могуће умање и ублаже последице саобраћајних незгода (погинули, повређени и материјална штета). О томе говоре све чешће измене законске регулативе која се односи на саобраћајне деликте које имају за циљ да повећају и поостре одговорност возача и других учесника у саобраћају.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Јовановић, Љ.: Кривично право, општи део, Научна књига Београд, 1973.
2. Милутиновић, М.: Криминологија са основама криминалне политике и пенологије, Савремена администрација, 1983.
3. Жежељ, М.: предговор, књизи Л. Клајна, Кривична одговорност за саобраћајне несреће на друмовима, Савремена администрација, Београд, 1970.
4. Чубински, М.: Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије, Издавачка књижарница Г. Кона, Београд, 1930.
5. Кривични законик Пољске, превод Крамарић, И., Сисак, 1978.

¹⁷ Кривични закон Републике Црне Горе, Службени лист РСГ, бр. 12/1993 и 27/1994.

БЕЗБЕДНОСТ

6. Кривични законик Грчке, Институт за упоредно право (превод), Београд, 1957.
7. Кривични законик Швајцарске, Институт за упоредно право, превод, Београд, 1937.
8. Кривични закон Републике Црне Горе, Службени лист РЦГ, бр. 12/1993 и 27/1994.
9. <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/StGB.htm>; 15. мај 2003. године.
10. http://www.opbw.org/nat_imp/leg_reg/norway/penal_code.pdf
11. <http://laws.justice.gc.ca/en/C-46/text.html>
12. <http://www.islandnet.com/~wwlia/cacrhist.htm>; 9. мај 2003. године.
13. http://www.uradzadroge.gov.si/zakoni/KAZENSKI_ZAKONIK.pdf; 21. мај 2003. године
14. <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/1997/1668.htm>; 25. мај 2003. године

DANGEROUS DRIVING OFFENCE IN THE COMPARATIVE CRIMINAL LAW

Abstract: After presenting introductory observations regarding the regulation and systematization of the traffic offences, the author surveys the regulatory provisions, which concern the dangerous driving offences in twelve foreign countries.

Key words: driving offence, traffic delinquency, criminal offence, offence, traffic, security.

Раде КРУНИЋ,
МУП Републике Србије

ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ (КРИЈУМЧАРЕЊЕ ЉУДИ И ТРГОВИНА ЉУДИМА)

Резиме: Последњих неколико година свет је заокупљен глобалним проблемом илегалних миграција које се првенствено огледају кроз кријумчарење људи и трговину људима. Владе великог броја земаља улажу напоре у борби против ових појава. Резултат тога су значајни међународни уговори и конвенције којима су се земље потписнице обавезале да ће предузимати мере и међусобно сарађивати на сузбијању кријумчарења и трговине људима. Наша земља је потписник Конвенције из Палерма и допунских протокола који се односе на сузбијање трговине људима и кријумчарење миграната. У даљем тексту појаснићемо, појмове, законску регулативу, модалитете извршења и методе откривања и сузбијање кривичних дела везаних за илегалне миграције.

Кључне речи: илегалне миграције, трговина људима, кријумчарење, мигранти, жртве.

УВОД

Кретање људи са једних простора на друге историјски је пратило развој човечанства. Људи су за бољим условима живота, или присилно напуштали своја станишта и насељавали нове територије. Управо је кретање људи утицало да се успостави подела на емиграционе и имиграционе земље, односно земље из којих се људи исељавају или усељавају. Данас су имиграционе земље уједно и најразвијеније земље света. Тренутно се највећи број илегалних миграната усељава у САД, Канаду, Аустралију, Западну Европу и Нови Зеланд.

Миграције људи без обзира да ли су легалне или илегалне, доводе до одређених промена које се могу посматрати са неколико аспеката, а посебно демографског, културног и економског.

– демографске промене се исказују тако што се на одређеним просторима под дејством миграција мења структура становништва. Стварају се мање или веће демографске заједнице које су различите од постојећих. Познато је да становништво већине земаља у које се усељавају мигранти стари.

БЕЗБЕДНОСТ

Просечни животни век људи у неким развијеним земљама је преко 80 година, док је највећи број илегалних миграната старости између 17 и 28 година, чиме се старосна структура становништва мења.

- културне промене наступају углавном код формирања великих заједница миграната на одређеном простору, а које нису прихватиле културу земље у коју су дошли. Промене се огледају у томе да те заједнице настављају да примењује своје културне обичаје, језик, вероисповест, морал и слично. Познате су велике заједнице Турака у Немачкој створене миграцијом, Северноафриканаца у Француској, Кинеза у САД и Канади. Већина тих заједница негује своју културу, а неке од њих ташко прихватају да се интегришу у домаће становништво. Многе земље предузеле су значајне мере да интегришу мигранте стимулишући их да уче језик, историју и културу земље у којој бораве. На овај начин ствара се хомогено друштво и развија осећај националног идентитета (Melting pot model).
- социјалне и економске промене наступају као последица социјалне структуре миграната. Највећи бој миграната представља део најугроженијег становништва света углавном сиромашног и ниског степена образовања, који се у потрази за послом насељава у индустријским зонама имигрантских земаља стварајући радничка насеља. Такође велики број миграната оставља породице у својим земљама којима шаљу новац, што директно утиче на економију земаља у којима бораве. Примера ради мигранти су према подацима светске банке током 2001. године у своје земље послали 72,3 милијарде долара и за неке од њих тај новац чини скоро половину бруто националног дохотка.

Легалне миграције су регулисане прописима и усклађене са миграционим политикама земаља које примају мигранте, оне представљају дозвољен и уобичајен начин усељавања странаца у земљу. Како је у стварности број миграната којима се дозвољава законито усељење вишеструко мањи од броја особа које желе да се уселе долази до појаве илегалних миграција, које су у ствари права сфера нашег интересовања.

МЕРЕ У БОРБИ ПРОТИВ ИЛЕГАЛНИХ МИГРАЦИЈА

Под појмом илегалног мигранта можемо сматрати сваку особу страног држављанина који је незаконито ушао удругу земљу ради боравка или останка у њој. Са овим појмом изједначавају се и особе које су легално ушле у земљу, али након истека законитог боравка исту нису напустили.

Уобичајено је да се кријумчарење људи и трговина људима подводе под заједнички појам илегалне миграције, мада се трговина људима ако је извршена у границама једне земље и према домаћем држављанину, што је такође могуће, не би могла подвести под појам илегалне миграције. Међутим у пракси се у највећем броју случајева кривично дело трговине људима изврши према страном држављанину и на територији више земаља.

У даљем тексту уколико посебно није назначено под илегалним миграцијама обухватаћемо и радње кријумчарења људи и радње трговине људима.

Колика је опасност од извршења ових кривичних дела може се илустровати чињеницом да је сузбијање ових кривичних дела регулисано међународним споразумима, билатералним и мултилатералним, конвенцијама, и националним законима скоро свих земаља.

Организовани криминал, корупција, подмитљивост администрације, и прање новца су само неке од појава које прате илегалне миграције. Типично је да организатори кријумчарења људи, трговци људима, власници јавних кућа и бордела, као и власници фабрика у којима нелегално раде мигранти редовно покушавају поткупити државне службенике (општинску власт, градске власти, полицију) како би толерисали или озаконили њихове недозвољене активности. Сви ови послови доносе огроман профит, мерљив са трговином оружјем и дрогом.

Све државе законима и другим мерама штите своје границе од незаконитих улазака и излазака свих особа, а посебно постављају услове и контролишу улазак странаца у своје земље. У овом делу обрадићемо начине заштите које државе предузимају, а који се по правилу спроводе кроз три степена заштите.

1. Први степен представља контрола странаца у амбасадама и конзуларним одељењима надлежним за издавање виза. Контрола се састоји у томе да онај ко жели да уђе у земљу мора испунити одређене услове да би добио улазну или транзитну визу. У поступку добијања визе проверавају се наводи и оправданост доласка, те се у свим неоправданим и сумњивим захтевима одбија издавање виза. У ту сврху многе земље су у своје амбасаде поставиле имиграционе официре који су задужени да откривају случајеве иза који се крију илегалне миграције или злоупотреба путовања. Правовременим ускраћивањем визе сумњивој особи спречавају се накнадне компликације са том особом на граници или у земљи. Овај степен контроле спроводи се кроз визни режим и политику издавања виза Министарства спољних послова.

2. Други степен контроле уласка странаца је сама државна граница и гранични прелази. Без обзира на поседовање визе или могућности уласка без визе странци се подвргавају контроли на граничном прелазу. Том приликом проверава се исправност путне исправе и визе уколико је потребна, утврђује се идентитет власника путне исправе и оправданост уласка у земљу. Поседовање уредне визе је само један од услова за улазак у земљу и није гаранција да ће исти бити дозвољен уколико има других сметњи. У овом степену контроле посебну улогу игра обученост граничне полиције како у погледу откривања фалсификованих исправа, тако и имиграната који приказују неки други разлог уласка. Примера ради, по садржају пртљага може се открити илегални мигрант иако путује са пословним пасошем или пословном визом. У сврху сузбијања нежељених улазака, држављани неких земаља стављају се на листе за појачану контролу и рестриктивне уласке. У Шенгенском систему регистровано је око 40 земаља према чијим држављанима треба применити појачане мере надзора приликом контроле на граници.

БЕЗБЕДНОСТ

3. Трећи степен заштите састоји се у контроли странаца унутар земље. Ова контрола се спроводи кроз административне поступке пријаве боравишта и одобравања боравака странцима, а такође и кроз оперативну делатност у циљу откривања недозвољених понашања странаца. Контрола спроводи се на свим местима и објектима које користе странци, а посебно на аеродромима, железничким и аутобуским станицама, хотелима, путевима који воде према граничном појасу, градилиштима, ноћним клубовима и баровима. Ову контролу поред радника, полиције задужене за послове са странцима треба да обављају и полицајци опште надлежности. Управо се овом контролом могу открити канали и организатори илегалних миграција који скривају и пребацују илегалне мигранте и жртве трговине људима.

МЕТОДЕ КОЈЕ КОРИСТЕ КРИЈУМЧАРИ ЉУДИМА И ТРГОВЦИ ЉУДИМА

Организовање кријумчарења људи, и трговине људима је посао који је у свету познат као високопрофитабилна делатност са ниским ризиком. У пракси је доказано да трговци људима и кријумчари убирају огроман профит из ове нелегалне делатности. Са друге стране откривање ових кривичних дела и прикупљање доказа врло је тешко. Самим тим број осуђујућих пресуда је углавном, због недостатка, или некавалитетних доказа веома мали. Изречене казне су углавном на законском минимуму или испод њега.

Да би се сачинила одговарајућа стратегија у борби против кријумчарења и трговине људима мора се добро разумети методологија извршења ових дела. Треба имати на уму да су ово комплексна кривична дела која углавном садрже више инкримисаних радњи, одвијају се кроз више фаза, где је свака фаза обележена специфичним активностима извршилаца и везана је за одређени простор и време.

Трајање ових дела кроз фазе може трајати неколико сати до неколико година, а може се одвијати на територији једне или више земаља па чак и континента.

Код извршења кривичног дела трговина људима, јасно се истичу три фазе и то:

1. фаза контакта извршиоца и жртве (фаза регрутовања)
2. фаза транспорта
3. фаза експлоатације (фаза дестинације)

Код кријумчарења људи истичу се две фазе:

1. фаза контакта кријумчара и потенцијалног мигранта
2. фаза транспорта

Управо одсуство експлоатације жртве од стране кријумчара указује на једну од разлика између ова два појма.

Идентификовање ових фаза значајно је из више разлога од којих ћемо навести најзначајније.

Према фазама извршења кривичног дела трговине људима можемо извршити и поделу земаља на земље порекла, земље транзиције и земље дестинације.

Ако би се ова подела пренела на географску карту, прва фаза се углавном одвија у сиромашним земљама света, земљама угроженим ратовима и непоштовањем људских права и слобода. Према статистици највећи број жртава трговине људима и илегалних миграната потиче из афро-азијских земља и источно-европских земаља.

Земље транзиције су све земље преко којих се одвија транспорт и пребацивање жртава и миграната. Оне су углавном одређене својим географским положајем у односу на земље порекла и дестинације.

Земље дестинације су земље у којима се врши експлоатација жртава или настањење миграната, а то су по правилу земље Западне Европе, Америка, Канада и др. Србија по свом положају представља првенствено земљу транзиције, али и земљу порекла и дестинације ако се ради о женама жртвама трговине, а само земљу транзиције за кријумчаре илегалних миграната.

ФАЗА РЕГРУТАЦИЈЕ

Методологија извршења

Ово је почетна фаза извршења кривичног дела трговине људима која се одвија у земљи порекла жртве, а такође и тренутак када потенцијална жртва упада у замку трговаца, односно моменат уколико се ради о кријумчарењу људи када кријумчар нуди своје услуге мигранту да га пребаци на жељену дестинацију.

У овом делу обрадићемо начин врбовања жртава од стране трговаца људима у случају када се ради о трговини женама ради сексуалне експлоатације, јер су то и најкарактеристичнији случајеви, а који своје активности углавном спроводе не следећи начин:

1. Јавним оглашавањем, кроз давање примамљивих понуда које привлаче пажњу жртве. Даваоци оваквих огласа углавном се труде да исти не изазову никакву сумњу, то јесте да изгледају што озбиљније и законитије. Овакве понуде уобичајено се дистрибуирају преко локалних радија, телевизија и новина. Све се ово ради често иза агенција за проналажење посла.
2. Прикривеним методама, путем макроа, који лажним обећањима врбују жртве. Овакве понуде преносе се од уста до уста преко више посредника што отежава откривање ове делатности.

Већ смо рекли да су земље порекла жртава углавном сиромашне и социјално угрожене земље у којима влада незапосленост и социјална беда. Управо макрои тамо нуде добро плаћен посао и економску самосталност у некој богатој страниј земљи.

Превелика жеље жртве да се извуче из ситуације у којој се налази наводи је да без много размишљања прихвати наизглед спасоносну понуду.

БЕЗБЕДНОСТ

Анализирајући изјаве пронађених жена жртава трговине дошло се до следећих података: највећи број жена био је старости између 18 и 24 године, са основним или средњим образовањем, процентуално шест од десет испитаних жена је изјавило да су се саме јавиле на понуђене огласе за посао, док су три изјавиле да су преко пријатељица или познаника који су већ у иностранству добиле понуду да тамо могу наћи посао. Из овога се може извести закључак да је највећи број жена жртава регрутован преко агенција које су наступале јавно.

Управо ова карактеристика рада трговаца људима да у већини случајева морају наступити јавно приликом тражења жртве даје сигнал истражним органима како треба радити. Сам начин оглашавања, као на пример "Потребне атрактивне девојке за рад у иностранству, могућност велике зараде" упућује на потенцијалног трговца људима. Међутим треба имати на уму да је већина ових агенција свој посао прикрила законитом регистрацијом за послове посредника за проналажење посла, модних агената, представника иностраних агенција и слично. За истражне органе веома је важно прикупљање података од пронађених жртава које се односе на начин како су ступиле у контакт са трговцем људима, и шта их је навело да прихвате његову понуду.

Анализом ових података откриће се методологија врбовања жртава.

Такође надзором над финансијским пословањем агенција и појединаца, провером порекла њихове имовине, пословним контактима, структуром запослених и њиховим образовањем, успешно се могу откривати недозвољени послови везани за трговину људима.

Иако је метод примене преваре и заблуде најчешћи код регрутације жртава, треба имати у виду да се одређени број жртава регрутује уз употребу физичке силе (отмицама и куповином од родитеља), поготову жена.

Државе порекла жртава треба да предузму мере едукације за угрожене категорије становника како би саме могле да препознају трговце људима. Најједноставнији начини су бесплатне консултације, помоћ и саветовања преко владиних и невладиних организација, које су оспособљене за ове послове. Такође штампањем брошура, плаката, ТВ реклама, јавност се може обавештавати о трговини људима.

У случају кријумчарења људи однос мигрант-кријумчар далеко је другачији и та веза заснована је на обостраном интересу: мигрант жели илегално да уђе у неку земљу и за услугу пребацивања плаћа кријумчару одређену своту новца. Цена коју траже кријумчари зависи углавном од дестинације и степена обезбеђења земље у коју жели да уђе мигрант, а може износити неколико десетина хиљада долара. Контакт са кријумчарима се успоставља углавном преко сународника или рођака који су раније емигрирали. Иако се код кријумчарења људи исплата кријумчару за услугу врши након пребацивања, има случајева да кријумчари траже новац унапред, након чега варају мигранте остављајући их у некој од земаља транзита. Да би се заштитили од варања у последње време уочена је појава да породице миграната исплаћују кријумчаре парцијално по дестинацијама, односно када им мигрант потврди

да се налази у одређеној земљи. Ове исплате кријумчара често се врше преко Вестерн унион банке путем шифри, те би ова околност могла бити од користи приликом прикупљања доказа.

ФАЗА ТРАНСПОРТА

Метологија извршења

Ако прихватимо предпоставку да је Србија више земља транзита него порекла и одредишта жртава трговине људима а скоро искључиво земља транзита за кријумчарење миграната ова фаза заслужује пажњу, посебно из разлога пресецања и откривања канала транспорта у овој фази.

Опште позната је чињеница да организатори ових активности изузетно познају визне режиме и поступања одређених земаља према странцима и максимално користе све погодности у законским одредбама.

Увек ће се трудити да искористе све законске могућности уласка у неку земљу, па тек онда прибећиће организовању класичног илегалног пребацивања преко границе. Примера ради ако држављани неке земље могу ући у нашу земљу без визе или уз поседовање позивног писма, кријумчари ће максимално користити ову повластицу. Такође користеће повластицу да су носиоци пословних пасоша неких земаља ослобођени прибављана виза, па ће користити такве пасоше или ће их фалсификовати. Из свега можемо извести закључак да се код кријумчарења и трговине људима користе два метода од којих је један легалан уз коришћење законских погодности и други класични илегални преласци државне границе.

1. Метод легалног уласка и коришћења законских погодности углавном користе сви кријумчари јер представља најмањи ризик за њих, и веома се тешко открива. Најповољнија погодност за кријумчере људи је не постојање визног режима, коју ће они обилато користити. Уколико је за улазак у земљу потребна виза кријумчари и трговци људима ће покушавати да их прибаве на преваран начин, користећи углавном лажну документацију која се тешко проверава, а најкарактеристичнији случајеви су:

а) Лажни туристички аранжмани. Код ове методе у неким случајевима сарадник кријумчарима је и туристичка агенција. У оваквим случајевима обично се организује група илегалних миграната којима се купује туристички аранжман, за пут у земљу дестинације, на основу чега исти захтевају издавање туристичких виза за путовање. Након доласка у жељену земљу наводни туристи углавном нестану и не враћају се у своју земљу. Код ових метода увек је сумњив долазак туриста из веома сиромашних земаља, куповина аранжмана код најевтинијих хотела. Обично се овакви лажни туристи откривају по изгледу, годинама старости, непоседовања туристичких реквизита, довољне количине новца, што све указују да се ради о илегалним мигрантима. Неке земље у циљу борбе против туристичких агенција које злоупотребљавају своју делатност, и давалаца лажних гаранција, примењују законске одредбе којима кажњавају туристичке агенције и авио-превознике који

БЕЗБЕДНОСТ

довозе неисправне путнике или их обавезују да их о свом трошку врате одакле су их довели.

б) Фингирање посла ради добијања виза. Овде се такође ради о прибављању исправне визе на преваран начин, тако што се у поступку добијања визе дају нетачни подаци или користи неисправна документација. Овим методама користе се кријумчари вишег ранга који путем интернета или пословних понуда ступају у контакте са установама, предузећима, факултетима и спортским клубовима, нуде им примамљиву пословну сарадњу, учешће на спортским такмичењима, семинарима научним скуповима и др. Уз овакве понуде обично прилажу лажну документацију, лажне дипломе, сертификате, логове непостојећих предузећа. Циљ свега овога је добијање позивних писама из земље дестинације на основу којег би код амбасаде прибавили улазну визу. Овде такође не треба искључити сарадњу позиваоца и кријумчара.

Ови мигранти се на граничном прелазу такође могу открити провером знања из професије за коју се представљају, знања неког светског језика, пртљага који указује на професију којом се баве, личним познанствима са познатим стручњацима из те области. Познати су примери спортских тимова који у ствари и нису били спортисти већ илегални мигранти.

У једном случају лажна делегација Министарства за јавне набавке Пакистана допутовала је у Београд са намером да преко једног нашег предузећа купи опрему за пакистанске поште. Одмах након доласка нестала је из једног београдског хотела, где су оставили своје акт ташне и друге ствари. После потраге за њима пронађени су у једном селу у близини Београда са нашим кријумчарима који су покушали да их пребаце у Хрватску. Након обављеног разговора са њима утврђено је да се ради о неписменим људима који су кријумчарима људи у Пакистану платили по 15000 долара ради пребацивња у Европу.

У другом случају, за семинар везан за онколошка испитивања који се одржавао у Београду пријавило се за учешће 17 доктора наука из Нигерије, наравно радило се о илегалним мигрантима. У откривању оваквих случајева илегалних миграција велики допринос може дати обучено конзуларно особље и официри за миграције у амбасадама. Наравно ове методе користе и трговци људима.

ц) Склапање фиктивних бракова и фиктивних усвојења је метод код којег обавезно сарађује и држављанин земље у коју мигрант жели да се усели. Овакве случајеве је веома тешко доказати јер њихово испитивање задире у људска права и личне слободе грађана. Овакви бракови и усвојења се обично плаћају великим износима новца, и по правилу, трају само онолико времена колико је потребно да би се остварило право на боравак. У пракси се наилази на агенције које се баве посредовањем у склапању бракова са страним држављанима.

Примера ради аустријски закон дозвољава усвојење и пунолетних особа, с тим што разлика у годинама између усвојеника и усвојоца треба да износи минимум 18 година. Услед овакве погодности у 2003. години у Аустрији је сваке недеље подношено 10 захтева за усвојење странаца. Ова појава при-

морала је аустријски парламент да затражи измену законских одредби везаних за усвојење.

2. Нелегални уласци, су вероватно најмасовније коришћени методи од стране кријумчара и трговаца људима. Користе се за преласке на граничним прелазима и ван граничних прелаза. Како је методологија откривања ових улазака различита евентуално би се могла усвојити и подела на нелегалне уласке преко граничних прелаза и нелегалне уласке ван граничних прелаза.

а) Нелегални уласци на граничним прелазима углавном се покушавају спровести уз коришћење фалсификованих путних исправа, коришћењем туђих путних исправа и скривањем у превозним средствима: путничким возилима, камионима, аутобусима, возовима и бродовима.

Фалсификовање путних исправа је тема која заслужује посебну пажњу и засебну обраду, јер представља веома коришћен метод који кријумчари и фалсификатори стално унапређују. Иако је већина земаља последњих година применила најсавременију технологију у изради путних исправа, то исто су учинили и фалсификатори у свом раду користећи савремене и скупе скенере, штампаче и компјутерску опрему у циљу фалсификовања путних исправа. Најмасовнији метод фалсификовања путних исправа је замена фотографија. Како је у последње време фотографија скенирана директно у путну исправу врши се замена корица или странице са фотографијом, или брисања предходне фотографије и скенирања нове. Наравно, има и фалсификата целих образаца пасоша.

Код откривања оваквих илегалних прелазака обученост полицијског кадра уз технолошку опремљеност граничног прелаза чине фактор од којих апсолутно зависи успех откривања. Добро обученом полицајцу који је упознат са заштитним елементима пасоша и методама фалсификовања неће бити тешко да открије и веома успешан фалсификат.

Навешћемо један пример из априла 2004. године када је организована група кријумчара људи из Дубаја покушала преко аеродрома Београд да отвори канал за пребацивање кинеских држављана. У ту сврху користили су фалсификоване јапанске пасоше у којима су вршили замену корица са фотографијама. У првом случају покушали су групу од 8 Кинеза да пребаце у нашу земљу са одличним фалсификатима јапанских пасоша којима су замењене корице на којима се налазила фотографија. Откривени су из разлога што имена у пасошима нису била јапанска већ кинеска. Очито су кријумчари мислили да су гранични полицајци неупућени у разлику између јапанских и кинеских имена и да то неће бити откривено. Истог месеца покушали су још две групе да пребаце, с тим што су у другој групи исправили грешке са кинеским именима, али су такође били откривени прегледом пртљага где су им пронађени телефонски именици на кинеском језику, који се разликује од јапанског. Наравно откривени су и трећи пут по методу фалсификовања исправа, након чега су одустали од покушаја да преко аеродрома "Београд" пребацију мигранте. Накнадном разменом података са имиграционим официрима других земаља дошло се до сазнања да је овај метод после Београда коришћен на аеродрому у Мадриду ради уласка у Шпанију.

БЕЗБЕДНОСТ

Код коришћења туђе путне исправе која није фалсификована пажљивим посматрањем треба уочити разлику између особе и фотографије у путној исправи, јер је то први показатељ који наводи на сумњу. Након тога постављањем питања на која би прави власник пасоша сигурно знао одговор треба проверити сумњиву особу. Данас се у неким земљама на граничним прелазима користе и специјални апарати (Iris sistem) који биометричком методом могу да идентификују особе.

Скривање људи у превозним средствима је такође коришћен метод. Зависно од превозног средства преко граничног прелаза може се пребацити од једног до неколико десетина људи. Углавном се користе постојећи или специјално направљени простори у возилима. Нарочито се користе камиони контејнерског типа или камиони у међународној шпедицији који су запечаћени. Код таквих превозних средстава људи се углавном скривају међу робу која се превози и у специјалне преграде возила. Проналазак овако скривених људи је тежак посао јер захтева задржавање превозног средства, преглед и истовар робе, што успорава промет на граничном прелазу. Употребом савремене технике на граничним прелазима овај се проблем може решити. Специјалним сондама које се кроз мале отворе увлаче у унутрашњост камиона и мерење количине угљен-моноксида чиме се може открити присуство људи. Такође и употребом великих рендген уређаја који могу прихватити камионе решава се преглед унутрашњости камиона без истовара. Сарадња и заједнички рад полицијских и царинских органа на граничном прелазу даје најбоље резултате.

б) Илегално пребацивање људи преко граничне линије ван граничног прелаза углавном се одвија даље од насеља и путева, пешице у току ноћи или преко дана када је слаба видљивост. Има и случајева да се људи пољским путевима на слабо чуваној граници пребацују и возилима. Код овог начина пребацивања углавном су укључени локални кријумчари који добро познају терен и начин чувања државне границе. Такође људи се пребацују и преко границе која се налази на води било да се ради о морима, рекама или језерима.

Познати су случајеви да су кријумчари куповали или закупљивали бродове у које су смештали и по неколико стотина илегалних миграната а затим довозили и остављали у лукама земаља у које требају да их пребаце. Приликом оваквих транспорта било да се ради копном или водом, честе су несреће у превозним средствима које имају трагичне последице.

Савремени начин надзирања државне границе уз употребу модерне технике представља ефикасан начин за спречавање илегалних прелазака преко зелене и плаве границе.

ФАЗА ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ЖРТВЕ

Методологија извршења

Ова фаза карактеристична је само за кривично дело трговине људима и изостаје код кријумчарења људи. Раније смо већ поменули да је крајња дестинација илегалних миграната економски богата земља, у којој они

покушавају остати. Напротив код трговине људима крајња дестинација у којој се експлоатише жртва не мора да буде економски богата земља, примера ради жене се ради сексуалне експлоатације често одводе и у сиромашне земље, земље угрожене ратом и у којима су стациониране стране војске. У последње време као места експлоатације жена појављују се и богате арапске земље.

Уколико се ради о жртвама трговине људима, ради радне експлоатације, узимања органа, вршења криминалних активности, просјачења или употребе у порнографске сврхе њихове дестинације су у претежно развијеним земљама. У досадашњој пракси углавном смо наилазили на случајеве сексуалне експлоатације жена. Случајеви радне експлоатације, узимања органа или делова тела и др. нису познати, или се до истих није дошло.

Откривање кривичног дела трговине женама у овој фази није лак посао, али чињеница да макрои желе да профитирају, и да са понудом морају изаћи на тржиште, открива њихову најслабију тачку. Посматрајући неколико година уназад примећује се да је начин рада макроа од готово отвореног и јавног пословања прешао у прикривену фазу. Примера ради 2000. године на територији града Београда радило је, јавно или полујавно, више од 30 ноћних клубова у којима се одвијала сексуална експлоатација жена. Данас у Београду јавно не ради ни један ноћни клуб који нуди сексуалне услуге. Само из ове констатације не може се закључити да је илегална проституција, а самим тиме и трговина женама сузбијена у потпуности. Очито је да се ова нелегална активност повукла у тајне токове. Подвођење жена одвија се у изнајмљеним становима који се често мењају, или у становима корисника услуга. Агенције за пословну пратњу или масажу су по правилу параван за ове активности.

Вршење ових кривичних дела најчешће се открива оперативним сазнањима на терену, контролом агенција које пружају услуге масажа, клубова са стрип-тиз програмима, полицијским рацијама на местима где се врши проституција, провером новинских огласа и реклама.

КРИВИЧНО ДЕЛО ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Протокол УН из Палерма дефинише трговину људима кроз следеће радње: обмана или превара, злоупотреба, сила, позиција зависности, давање или примање новца да би се преузала контрола над другим лицем, а све у сврхе искориштавања. Искориштавање ће укључивати у најмању руку: искориштавање проституције, или других облика сексуалног искориштавања, присилни рад или услуге, и одстрањивање органа.

Пристанак жртве трговине људима на искориштавање нема значаја уколико је жртва у стању или је доведена у стање описано у горњем ставу. Ако се ради о детету ни тај услов не мора да постоји.

Кривично дело трговине људима регулисано је чл.111 б Кривичног законика Србије. Смештено је у групу кривичних дела против достојанства личности и морала иако је тешко утврдити везу овог кривичног дела са осталим делима

БЕЗБЕДНОСТ

из групе, изузев уколико трговина људима није извршена ради сексуалне експлоатације.

Кривично дело има основни облик за који је запређена казна од једне до десет година и два тежа облика са минималним казнама три и пет година.

Анализу кривичног дела можемо почети са радњом извршења, која се у случају овог кривичног дела може извршити кроз више облика које је законодавац посебно набројао, (куповина, продаја или предаја, посредовање код ових радњи, врбовање, држање, превоз и скривање). За кажњивост је довољно извршити само један облик радње, док се у пракси обично сусрећемо са кумулативним извршењем више облика. Радња извршења је усмерена према људском бићу односно мушкарцу, жени и детету. Однос извршилац жртва, манифестује се се кроз радње, силе, претње, односа зависности, преваре, тешке материјалне ситуације и сл. Посматрајући радњу извршења извршиоца, примећује се да извршилац може поступати активно према жртви, користећи на пример силу или превару, али исто тако извршилац може искористити или појачати стање у којем се жртва већ налази као што су заблуда или тешка прилика. Најчешће извршиоци користе примарно најблажи метод: заблуду, превару или тешко стање жртве, а касније готово редовно долази до примене силе и претње. Може се закључити да примена силе или претње долази углавном када жртва схвати да је угрожена и покуша да се ослободи активности извршиоца, мада се не може искључити примена силе или претње од самог контакта извршиоца и жртве.

У највећем броју случајева у пракси, жртве се углавном налазе у тешком стању када их проналазе извршиоци. То стање најчешће се манифестује кроз недостатак материјалних средстава за њен живот или њене породице, те жеља да се извуче из такве ситуације.

Извршилац овог кривичног дела треба да је радио у циљу експлоатације жртве, која се може исказати кроз вршење криминалне делатности, проституције, просјачења, употребе у порнографске сврхе, ради одузимања дела тела за пресађивање, коришћењем у криминалне сврхе или у оружаним сукобима.

Закон је предвидео и два квалификована облика извршења: и то у случајевима да је дело извршено отмицом, приликом вршења службене дужности, од стране криминалне организације, на нарочито понижавајући и свиреп начин када је минимална запређена казна затвора 3 године, и када је наступила тешка телесна повреда, или је дело извршено према малолетнику или је наступила смрт када је запређена минимална казна затвора 5 година. Овај члан кажњава извршиоца иако није употребио радње наведене у диспозитиву члана уколико је оштећено лице млађе од 14 година.

Примера ради у упоредном праву код извршења овог кривичног дела пооштрена је одговорност за извршиоца који жртви одузме или уништи путни или идентификациони документ.

Кривичним делом трговине људима могу се извршити и радње више других кривичних дела, као што су недозвољени прелазак државне границе,

противправно лишење слободе, фалсификовање исправа, наношење лаких или тешких телесних повреда итд., тако да у случају недостатка доказа за главно кривично дело извршиоца треба гонити за дело које се може доказати.

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ПОЈМОВА ТРГОВИНА ЉУДИМА И ИЛЕГАЛНЕ МИГРАЦИЈЕ

У нашем кривичном законодавству установљено је само кривично дело трговине људима, док вршење кријумчарења људи није инкримисано. У упоредном законодавству углавном се између ова два појма прави велика разлика, па се самим тим и различито санкционишу. Конвенција из Палерма коју је потписала и наша земља различито регулише ова два појма.

Треба имати у виду и чињеницу да су западно европске земље имале много више искуства са миграцијама самим тим и кријумчарењем људи од наше земље, те да имају изграђен систем понашања према овој појави. Њихов став према илегалним мигрантима се временом мењао. У време хладног блоковског рата на илегални прелазак држављана из источних земаља у западне гледано је благоданско уз прикупљање политичких поена. Људи који су се бавили пребацивањем тадашњих миграната, или им помагали у томе нису били гоњени и када су то радили у циљу стицања користи. Сви тадашњи мигранти прихватани су као политички прогоње особе иако се у неким случајевима радило о економским мигрантима. Сталним повећањем броја илегалних миграната који су тражили политички азил, довело је до тога да се направи јасна разлика између политичког азиланта и економског мигранта. Данас је у европском законодавству дефинисан појам економски мигрант који се односи на особу која је на нелегалан начин ушла или нелегално борави на територији неке земље из економских разлога.

У протеклом периоду наша земља није имала значајнијих проблема везано за илегалне мигранте. Разлог овоме свакако је економска слабост земље и немогућност запослења. Међутим наш географски положај утицао је да постанемо земља транзита за бројне мигранте који одлазе према западној Европи. Појавом илегалних миграната у транзиту неминовно је довело до организовања мањих или већих група кријумчара који им за новац нуде услуге пребацивања. Наизглед између кријумчарења и трговине људима има доста сличности па се те радње често изједначавају.

Међутим ако се ови појмови дубље анализирају, међу њима се поред сличности појављују и значајне разлике, што иде у прилог ставу да би се и у кривичном закону Србије требало правити разлика између ова два појма.

У упоредном законодавству углавном се између ова два појма прави велика разлика, па се самим тим и различито санкционишу. Конвенција из Палерма коју је потписала и наша земља разликује ова два појма и предвиђа две инкримисане радње.

Можда би се разлика могла тражити већ код саме дефиниције појмова садржане у Протоколу из Палерма који трговину људима дефинише кроз

БЕЗБЕДНОСТ

два елемента, а то су примена силе и експлоатација жртве од стране трговаца људима, док кријумчарење људи дефинише као омогућавање недозвољених улазака у земљу особама из других држава из економских разлога, ради стицања материјалне користи за кријумчаре. Иако нам се чини да је ово фундаментална разлика осврнућемо се и на друге веома битне разлике:

- Кријумчарење људи обавезно подразумева нелегалан улазак странца у земљу, док се трговина људима може вршити према домаћем држављанину и на територији једне земље.
- Кријумчарена особа је дала пристанак и зна да ће бити кријумчарена и плаћа кријумчара, док жртва трговине људима експлоатисана, или приморана на експлоатацију.

Однос кријумчара и кријумчарене особе престаје након преласка границе или доласка на одређено место, док однос жртве и трговаца људима не престаје након обављеног транспорта већ прелази у фазу експлоатације.

- У случају трговине људима жртве се регрутују употребом заблуде, преваре силе док код кријумчарења мигрант добровољно ступа у однос и сарађује са кријумчарем.
- Поступак власти након проналаска жртава трговине људима је различит од поступка према пронађеним мигрантима.

Уобичајено је да потенцијални мигрант тражи везу са кријумчарем док трговац људима тражи потенцијалну жртву.

Такође једна од разлика на коју се често указује је и чињеница, да је код трговине људима редовно угрожен интерес појединца, док се код илегалних миграција вређа интерес државе. У једној од пресуда суда у Белгији која се односила на кријумчарење миграната суд је нашао да је том радњом угрожена економска стабилност земље, те је на тој чињеници засновао осуђујућу пресуду за извршиоца.

Због чега је значајно разликовати ова два појма и посебно их санкционисати:

- Наше законодавство ускладило би се са законодавством Европске уније и одредбама конвенције из Палерма.
- Радња кријумчарење људи била би санкционисана као засебно кривично дело.
- Према оштећенима из кривичног дела трговине људима постоји обавеза посебног поступања, као што су, пружање заштите, искључивање прекршајног и евентуално кривичног гоњења, поступак рехабилитације и уколико се ради о странцу могућност одобравања привременог боравка.
- Према илегалним мигрантима осим хуманог поступања ове мере се не морају примењивати, такође исти се могу принудно вратити у своју земљу или у земљу из које су дошли.
- У досадашњој пракси у већини случајева кријумчарење миграната процесуирано је као трговина људима, што је доводило до ситуације да се

оштећени гоне због илегалног уласка у земљу иако је то неспојиво са статусом оштећеног из кривичног дела трговине људима.

- Кријумчарење људи у највећем броју случајева има обележја организованог транснационалног криминала, и извршиоцима доноси огроман профит, самим тим повећава се и број кривичних дела везан за нелегалне новчане трансакције.
- Примећена је појава да одређени број државних тужилаца због недостатка доказа преквалификује к.д. трговине људима у друга кривична дела или одустаје од гоњења, због чега извршиоци остају некажњени, а сама радња би се могла подвести под кривично дело кријумчарење људи.
- Наравно има и случајева када се илегални мигранти експлоатишу или лишавају слободе током путовања, што се граничи са извршењем кривичног дела трговина људима, такви случајеви могу се подвести под квалификовани односно отежавајући облик кријумчарења људи, који би се строжије кажњавао. Посебно је интересантан случај кријумчарења деце без пратње родитеља у ком случају би се могло сматрати да се ради о трговини људима.

Из свега изложеног потпуно је оправдано инкриминисати радње кријумчарења људи сходно Закону о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола, уз прилагођење нашим условима што је такође у складу са конвенцијом.

ILLEGAL MIGRATION (ILLEGAL SMUGGLING AND TRAFFICKING IN PEOPLE)

Summary: For the past few years the world is faced with the global problem of illegal migration which mainly deals with human trafficking and smuggling. This results numbers of international agreements and conventions to which the signatory countries have the obligation to take precautions and co-operate to prevent human smuggling and trafficking. Our country has signed the Palermo Convention and annex protocols which refer to preventions of human smuggling and trafficking of migrants. Further in the text we will clarify some definitions, lawful regulations, the model of execution and method of how to uncover criminal acts to do with illegal migration.

Words key: illegal migration, human trafficking, smuggling, migrants, victims.

Мр Ненад МИЛИЋ,
Полицијска академија

СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ ТОКОМ ПРОЦЕСА САСЛУШАЊА

Резиме: Симптоматска слика осумњиченог представља корисну допуну садржине вербалног исказа осумњиченог тако што може наглашавати, мењати или чак негирати смисао онога што он говори. Због тога, њене манифестације све време трајања радње саслушања морају бити уочаване, анализирани и на прави начин тумачене. Овај рад настоји да укаже на значај поузданог тумачења симптоматских реакција осумњиченог као и на неке проблеме који се том приликом могу јавити.

Кључне речи: симптоматска слика осумњиченог, саслушање осумњиченог, исказ осумњиченог, откривање лажи, понашање осумњиченог.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Саслушање осумњиченог представља посебан облик законом дефинисане комуникације током које између оперативног радника¹ и осумњиченог долази до размене информација. Оперативни радник и осумњичени, током процеса саслушања, не комуницирају само вербалним комуникационим системом, већ и невербалним. Резултати екстензивних истраживања која је спровео *Ray Birdwhistell* показују да само 10% поруке коју један саговорник упућује другом током процеса комуникације чине речи, а да је све остало невербално понашање². До истог закључка су дошли *Zulawski* и *Wicklander* који истичу да мање од 10% комуникације између две особе чине речи, 55% - 65% је невербално понашање, док 30% - 40% процеса комуникације чини висина гласа³. Као што се из претходно наведеног може видети, само 10% садржине поруке коју један саговорник упућује другом, током процеса комуникације, чине речи, док преосталих 90% комуникације чине два облика понашања:

¹ Овај рад се, пре свега, односи на саслушање осумњиченог од стране полиције у преткривичном поступку па се зато и употребљава термин "оперативни радник" у значењу овлашћеног службеног лица МУП које ради на пословима сузбијања криминалитета.

² Наведено према: Ed Nowicki, *Body language, Law & Order*, Wilmette, august 2001, str. 27.

³ Zulawski, D.E., Wicklander, D.E.: *Practical aspects of interview and interrogation*, CRC press, 2002, стр. 106.

- **НЕВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ** кога чине опште држање (став) тела, покрети делова тела (положај и покрети главе, фацијална експресија, покрети руку са шаком и прстима, покрети ногу са стопалима), као и појаве појачаног знојења, промене у ритму рада срца, ритму дисања⁴, сушење усана и др., и
- **ВЕРБАЛНО ПОНАШАЊЕ** које обухвата карактеристике вербалног исказа осумњиченог, односно какве одговоре осумњичени даје⁵ и на који начин он то чини (да ли долази до промене јачине и висине гласа⁶, замуцкивања, каква је учесталост и трајање пауза које осумњичени прави приликом исказивања, којом брзином исказује...).

Због тога оперативни радник који своју пажњу током процеса саслушања, усмерава искључиво ка садржини вербалног исказа осумњиченог, не обраћајући, притом, пажњу на начин на који он исказује (вербално понашање), као и на покрете тела који то казивање прате (невербално понашање), у највећем броју случајева неће имати успеха у спровођењу радње саслушања осумњиченог. То је последица тога што изговорене речи носе само мали део поруке коју један саговорник упућује другом током процеса комуникације, а све остало долази кроз начин на који су те речи изговорене и покрете делова тела који прате изговор тих речи. Резултати претходно поменутих истраживања то потврђују.

Невербално и вербално понашање осумњиченог могу представљати корисну допуну садржине вербалног исказа осумњиченог, тако што могу наглашавати, мењати или чак негирати смисао оног што осумњичени говори. Истовремено она могу представљати и потпуно самосталан начин саопштавања који упућује на нешто сасвим друго од онога што је предмет вербалне комуникације.

Још пре много стотина година, људи су били свесни значаја који има невербално и вербално понашање осумњиченог за утврђивање његове кривице. Тако, 900. године п.н.е. на комаду папируса особу која лаже неко је описао на следећи начин: *"Он не одговара на питања, ако и одговори, његов одговор је двосмислен, он говори глупости, трља велики ножни прст о земљу, дрхти, чешка се по глави..."*. Резултати неких савремених истраживања показују да се људи ни данас, после скоро 3000 година, нису много променили. Због тога, свако саслушање осумњиченог које се заснива на усвајању и анализи само вербалних садржаја, при чему невербално и вербално понашање бивају

⁴ За анализу психолошких "одговора" (нпр. промене крвног притиска, промене у раду срца, промена начина дисања, знојење...) неопходна је посебна опрема - полиграф.

⁵ На лаж осумњиченог може указивати, између осталог, и то какви су одговори које он даје. У вези са тим можемо разликовати неколико типова (врста) одговора: негативни одговори (одговори којима осумњичени негира нешто или пак исказује одбојност, неприхватање неког објекта, особе или мишљења), задовољавајући одговори (одговори који имају смисла и који се чине веродостојним и разумним), одговори који садрже информације ирелевантне за кривично дело поводом којег се саслушање предузима, уопштени одговори (одговори који су у великој неодређени, генерализовани), персонализовани одговори (тзв. самообраћајући одговори који су дати у првом лицу, који се односе на самог осумњиченог и препознају се по томе што у себи садрже речи попут: ја, мени, моје и сл.), директни одговори (одговори који су јасни, прецизни и као такви погађају у саму срж питања) итд.

⁶ Постављањем говорног органа у одређени положај и јачим или слабијим потискивањем ваздуха кроз душник може да се мења амплитуда таласа (јачина гласа) или фреквенција таласа (висина гласа).

БЕЗБЕДНОСТ

запостављени, у највећем броју случајева неће бити успешно јер се на тај начин у великој мери осиромашује процес комуникације. Дакле, невербално и вербално понашање све време трајања процеса саслушања морају бити уочавани, анализирани и на прави начин тумачени.

СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ

У нашој литератури невербално и вербално понашање осумњиченог означава се појмом "симптоматска слика осумњиченог". Аутори који се у својим радовима баве невербалним и вербалним понашањем током процеса комуникације, или не дају дефиницију симптоматске слике, или ако је дају, дефинишу је на следећи начин: Симптоматска слика *представља скуп спољашњих манифестација невербалног карактера присутних у понашању особе која се испитује*⁷. Такође, исти аутори све манифестације симптоматске слике деле у три групе:

- ФИЗИЧКЕ (фацијална експресија и покрети појединих делова тела (главе, руку, ногу, трупа као и држање тела у целини)),
- ПСИХИЧКЕ (долазе до изражаја кроз активирање одбрамбених механизма што се манифестује кроз појачану љутњу, дрскост, нервозу, анксиозност, привидну хладнокрвност и опуштеност када се то у конкретной ситуацији не очекује),
- АУДИОВИЗУЕЛНЕ [промене у интензитету и висини гласа и начину говора (мењање ритма говора, наглашавање појединих речи, измена боје гласа заостајивање током говора, замуцкивање, говор без смисла...). Такође, манифестују се и приликом својеручног писања изјаве у виду правописних грешака, дрхтања рукописа и др.]

Ако се пажљиво анализира горе наведена трипартитна подела манифестација симптоматске слике, уочава се једна нелогичност. Наиме, један, од укупно три, сегмента симптоматске слике јесу **аудиовизуелне** манифестације. Сам термин "аудиовизуелан" јесте сложеница која се састоји од две речи: аудио (од латинског глагола *audio* - чути) и визуелан (од латинског *visu* - видни, који се види). Дакле, ако се то има у виду онда би се под аудиовизуелне манифестације могле подвести све оне манифестације симптоматске слике које се могу опазити чулом вида или пак чулом слуха. Када смо то увидели, можемо поставити питање: Да ли саставни део **аудиовизуелних** манифестација, као једног од три сегмента симптоматске слике, могу бити и физичке (покрети делова тела...), као и психичке манифестације симптоматске слике? Наиме, оне се или чују, или виде. Очигледно је да сама класификација није добра обзиром да унутар себе садржи преклапање. Због тога, много је боље манифестације симптоматске слике поделити у две групе:

⁷ Алексић, Ж., Миловановић, З.: Лексикон криминалистике, стр. 279.; Симоновић, Б.: Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду, Правни факултет, Крагујевац, 1997, стр. 157.; Modly, D., Корајлић, Н.: Криминалистички рјечник, Центар за културу и образовање Тешањ, Тешањ, 2002, стр. 581., итд.

- **ВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ** које би обухватале карактеристике вербалног исказивања осумњиченог, односно, какве одговоре даје и на који начин то чини, и
- **НЕВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ** које обухватају опште држање (став) тела, покрете делова тела (положај и покрети главе, фацијална експресија, покрети руку са шаком и прстима, покрети ногу са стопалима), као и појаве појачаног знојења, промене у ритму рада срца, сушење усана и др.

Дакле, скуп вербалних и невербалних симптоматских реакција које се манифестују код осумњиченог током саслушања, чине његову симптоматску слику.

Манифестације симптоматске слике настају као резултат бурних емоционалних преживљавања, а највише страха, кроз које пролази испитаник у ситуацији када је суочен са кривичним прогоном и казном. На интензитет испољавања симптоматских реакција утичу:

- тежина кривичног дела,
- опште карактеристике личности испитаника,
- услови испитивања,
- став испитивача⁸.

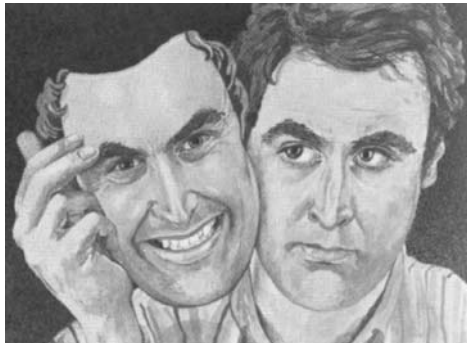
Симптоматска слика не указује на лаж осумњиченог, већ на психичко стање осумњиченог у тренутку његовог испољавања. Ова стања су често управо подстакнута лагањем, али могу бити последица сасвим других узрока. Због тога има судских психолога и криминалиста који упозоравају да о овим реакцијама испитиваног не треба говорити као о знацима лажи, већ једино о опомињућим симптомима говора тела⁹.

Обзиром да је мање подложна свесној контроли, симптоматска слика омогућава да се о карактеристикама личности и психичким збивањима испитаника сазна далеко више него што је он сам спреман да покаже. Наиме, за учиниоца кривичног дела који се нашао у улози испитаника, лаж представља основни начин одбране. Он је износи вербалним путем и све време се труди да изговорене речи усклади са телесним кретањима. Концентрисан на контролу изговорених речи, он неким деловима тела влада боље, док други делимично или потпуно измичу његовој контроли. У стању повећане напетости, несагласност између садржине изговорених речи и манифестација које их прате постаје све очигледнија¹⁰, а лаж постепено "испливава" на површину.

⁸ Алексић, Ж., Миловановић, З.: Лексикон криминалистике, Глосаријум, Београд, 1999, стр. 279.

⁹ Bender, Réder, Nack: Tatsachenfestellung vor Gericht, наведено према: Симоновић, Б.: Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду, Правни факултет, Крагујевац, 1997, стр. 157.

¹⁰ Алексић, Ж., Миловановић, З., оп. цит., стр. 279.

Слика 1 Правилно уочавање и интерпретација манифестација симптоматске слике омогућавају нам да скинемо "маску" осумњиченог и откријемо истину.

Манифестације симптоматске слике нарочито долазе до изражаја код оних делова исказа осумњиченог где он не жели да пружи искрен одговор (тзв. конфликтне зоне), односно покушава нешто да прикрије. На тај начин симптоматска слика говори оперативном раднику на ком месту током процеса саслушања је дошло до губитка спокојства и узнемирења осумњиченог. У том случају задатак оперативниг радника је да дубље истражи узроке тог неспокојства и узнемирења, при чему лаж осумњиченог може бити само један од могућих узрока.

Сличности и разлике између симптоматске слике невинно осумњиченог и стварног извршиоца - опште напомене

У криминалистици се чине бројни покушаји како би се манифестације симптоматске слике систематизовале у две групе - групу симптоматских реакција својствених стварном извршиоцу и групу симптоматских реакција својствених невинно осумњиченом. Међутим, то нимало није лако. Иако постоје врло значајне разлике у њиховом понашању и симптоматској слици, постоје и неке сличности. У даљем току рада указаће се на неке од њих.

Основна сличност симптоматских слика невинно осумњиченог и стварног извршиоца је у томе што се и невинно осумњичени и стварни извршилац током процеса саслушања могу налазити у стању **емоционалне напетости**. Постоје најмање три узрока емоционалне напетости невинно осумњиченог лица:

1. чињеница да против њега постоји сумња да је учинио нешто што он, заправо, није,
2. брига о томе да ли ће током процеса саслушања његова невиност бити доказана,
3. брига о томе да ли ће полиција открити неки његов ранији преступ (наравно ако он постоји).

Са друге стране, узрок емоционалне напетости стварног извршиоца произилази из чињенице да је, као последица извршеног кривичног дела, код њега присутан страх од откривања на који се надовезује страх од казне. Међутим, док емоционална напетост осумњиченог временом слаби, дотле емоционална напетост стварног извршиоца све више јача.

Такође и код невинно осумњиченог и код стварног извршиоца може постојати, јаче или слабије присутан, **страх**. Наиме, док невинно осумњичени страхује да не буде оптужен да је учинио нешто, што он, заправо, није, код стварног

извршиоца постоји страх од санкције која може уследити због извршеног кривичног дела. Међутим, за разлику од невинно осумњиченог, чији страх временом слаби обзиром да се његова невиност потврђује, код стварног извршиоца то није случај. Како време пролази и оперативни радник (испитивач) се приближава истини, он постаје све нервознији. Самим тим испољавање симптоматских реакција (невербалних и вербалних) постаје интензивније.

Такође, **љутња** представља понашање које подједнако испољавају и стварни извршиоци и невини, с тим што стварни извршиоци иду до краја и постају непристојни, свадљиви и провокативни¹¹. Узроци због којих невинно осумњичени могу испољавати љутњу су различити: ранија негативна искуства са полицијом, одсуство са посла и губитак дневнице итд. *Inbau, Reid* и *Buckley* истичу да је симулирану љутњу стварног извршиоца веома тешко разликовати од искрене љутње невинно осумњиченог. Међутим, ови аутори истичу да се љутња стварног извршиоца и невинно осумњиченог разликује по својој истрајности испољавања. Наиме, стварном извршиоцу ће бити много теже да своју "љутњу" задржи дужи временски период - дакле, они истичу да симулирана љутња стварног извршиоца много брже нестаје од искрене љутње невинно осумњичене особе¹².

Мирноћа је још једна карактеристика понашања која може бити заједничка и стварном извршиоцу и невинно осумњиченом. Мирноћа је начин којим се стварни извршилац жели прилагодити околини и изгледати, што је могуће више, доброћудније. Он избегава причу из страха да се не би уплео у лажи. Са друге стране, невинно осумњичени је миран због страха и запрепаштења што се уопште догодило да он дође у ситуацију да мора доказивати своју невиност. Међутим, што дуже разговор траје, невинно осумњичени постаје опуштенији, почиње слободно разговарати и сарађивати док, с друге стране, стварни извршилац веома ретко мења стање своје разговорљивости¹³.

Осим сличности постоје и разлике. Невинно осумњичени најчешће не испољава отпор и не показује знаке агресивности према оперативном раднику. Код њега, по правилу, постоји спремност на сарадњу са оперативним радником, обзиром да зна да није извршилац и да с правом очекује да се то и утврди. Са друге стране, стварни извршилац осећа отпор према оперативном раднику у ситуацији у којој се налази, тешко успева да се контролише и да прикрије свој отпор, а некада га намерно и свесно манифестује у виду бунта. Присутна је и прикривена агесија, коју такође тешко обуздава, а повремено и намерно манифестује ради уверљивости да је невин¹⁴.

Као што се из претходно наведеног може видети, понашања невинно осумњиченог и стварног извршиоца, осим разлика, могу имати и извесне сличности. Читаву ситуацију компликује и то да се стварни извршилац некада

¹¹ Росо, З.: Информативни разговор и интервју, Министарство унутрашњих послова, Загреб, 1995., стр. 132.

¹² Inbau, F.E., Reid, J.E., Buckley, J.P.: *Criminal Interrogation and Confessions*, наведено према: Gudjonsson, G.: *The psychology of interrogations, confessions and testimony*, John Wiley & Sons, 1992, стр. 28. До данас нису предузета истраживања која би потврдила овај став, али ако се има у виду богато искуство ових аутора у спровођењу радње саслушања, овај став итекако добија на значају.

¹³ Росо, З., оп. цит., стр. 132.

¹⁴ Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1998., стр. 195.

БЕЗБЕДНОСТ

може понашати као невина особа, као што и невина особа може испољавати симптоме кривице. Због свега тога, **настојање да се одређена понашања припишу одређеној категорији осумњичених, било стварном извршиоцу, било невино осумњиченом, не треба апсолутизовати, већ их треба прихватити условно и признати им само орјентационо-елиминациону вредност.**

ФАКТОРИ КОЈИ УТИЧУ НА ИНТЕНЗИТЕТ МАНИФЕСТОВАЊА НЕВЕРБАЛНИХ И ВЕРБАЛНИХ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

На интензитет манифестовања невербалних и вербалних симптоматских реакција утичу најмање три фактора:

ОСЕЋАЊА КРИВИЦЕ И СТРАХА

Код особе која лаже могу се појавити осећања кривице и страха. Наиме, узмимо пример неког лица које је извршило кривично дело крађе. То лице може осећати *кривицу* због тога што је узело новац који није зарадило (то не треба очекивати код неемоционалних преступника¹⁵), док, обзиром да постоји опасност од санкције због учињеног кривичног дела, код њега може бити присутно и *осећање страха*.

У којој мери ће бити изражено осећање кривице зависи, пре свега, од:

- **карактеристика личности особе која лаже** - неким особама лагање не представља никакав проблем обзиром да је то један од основних начина којима они долазе до својих циљева (неемоционални преступници). Код таквих особа осећање кривице се неће појавити.
- **карактеристике саме ситуације у којој настаје лаж** - узмимо пример особе која се користи лажима како би обезбедила егзистенцију својој породици. У овој ситуацији лаж је морално "оправдана" и самим тим осећање кривице се, по правилу, не појављује.

У којој мери ће бити присутно осећање страха код осумњиченог зависи, пре свега, од:

- **особе којој је лаж намењена** - ако особа која лаже мисли да је њен саговорник вешт у откривању лажи, код ње ће страх бити манифестован у већој мери него што би то било случај да је у питању особа која се може лако преварити,
- **у којој мери особа која лаже мисли да је вешта у лагању** - неке особе су веома добре у лагању и оне то знају. Због тога је њихово самопоуздање на веома високом нивоу, а самим тим и страх да буду ухваћени у лажи мања.

¹⁵ Под неемоционалним преступницима подразумевају се професионални криминалци, повратници, учиниоци кривичних дела код којих је користољубље био доминантан покретач криминалне делатности, као и рационална и интелигентна лица. Ове особе ми класификујемо као "неемоционалне" зато што код њих најчешће не долази до појаве осећања гриже савести, кајања, а када и реагују на овај начин та реакција је мањег интензитета од оне која је својствена емоционалним преступницима. По правилу, једина брига неемоционалних преступника је да ли ће бити ухваћени и осуђени или не - код њих не постоји осећај кривице већ само страх од казне.

- **санкције која може уследити уколико лаж буде откривена** - страх ће бити у већој мери присутан код осумњиченог коме, у случају да његова криминална делатност буде доказана, прети казна од 20 година затвора, него код осумњиченог који може бити кажњен новчаном казном од неколико стотина динара¹⁶.

Као последица присутних осећања кривице и страха код осумњиченог треба очекивати избегавање контакта очима, обзиром да ће особа која лаже избегавати да погледа у очи оперативном раднику (то не треба очекивати код неемоционалних преступника), али и симптомима стреса и емоционалне напетости што за последицу има повећање броја невербалних и вербалних симптоматских реакција. На крају треба истаћи и то да, што су **осећања кривице и страха снажније изражена, невербалне и вербалне симптоматске реакције ће бити интензивније**. Самим тим, лаж осумњиченог ће се лакше открити.

КОМПЛЕКСНОСТ (СЛОЖЕНОСТ) ЛАЖИ

Процес лагања може бити когнитивно¹⁷ веома захтеван процес. Током процеса саслушања особа која лаже мора у исто време да води рачуна не само о томе да ни један сегмент његовог исказа не буде противуречан неком другом, већ и да не буде противуречан сазнањима којима располаже, или би могао располагати оперативни радник. Такође, осумњичени, све време трајања процеса саслушања, мора да памти оно што је раније рекао, како би, ако се од њега то затражи, могао поновити неки део свог исказа. У највећем броју случајева то ће захтевати знатне когнитивне напоре. Као последица тога, осумњичени, како би све држао под контролом, принуђен је да прави "паузе" током којих би могао размислити шта да каже. Такође, из истог разлога он спорије говори, понавља делове реченице и сл. Осим тога, сконцентрисан на оно што говори, он занемарује покрете руку (који су мање бројни и под мањом контролом свести), али и избегава контакт очима (поглед оперативног радника му омета концентрацију која му је толико неопходна за лаж).

Са друге стране, треба истаћи и то да осумњичени неће увек бити изненађени и самим тим приморани да пред оперативним радником смишљају шта ће рећи. Они најчешће знају каква питања могу очекивати током саслушања, тако да често имају унапред спремне и одговарајуће одговоре. У ситуацији када је лаж претходно добро припремљена, она не захтева веће когнитивне напоре и у том случају не можемо говорити о њеној комплексности. Такође, треба указати и на постојање таквих ситуација где осумњичени неће морати ништа да исказује (измишља) што би захтевало од њега, мање или веће, когнитивне напоре, већ ће бити довољно само да прећути неке информације¹⁸. У случајевима када лаж не захтева веће когнитивне напоре (пре-

¹⁶ Vrij, A.: Detecting lies and deceit, John Wiley & Sons, Chichester-England, 2002., стр. 25.

¹⁷ Когниција (*cognitio* - сазнање, знање) је општи појам који обухвата различите сазнајне функције, механизме и процесе (опажање, мишљење, памћење, закључивање, разумевање, имагинација, увиђање итд.). Према психологији моћи когниција је једна од три основне категорије менталних моћи, док су друге две *афекција* (емоције) и *конација* (воља).

¹⁸ На пример, лице које кријумчари дрогу преко границе, на питање цариника шта му је у торби, довољно је да прећути да има сакривену дрогу. Дакле, не мора ништа да измишља и лаже што би од њега захтевало неке веће когнитивне напоре.

БЕЗБЕДНОСТ

тходно је добро припремљена или се ради о тзв. лажи прећуткивањем) може се уочити неуобичајено брзо исказивање осумњиченог (као да је исказ научио "напамет"), одсуство грешака у исказивању (на пример, понављање делова реченица, речи, непотпуност реченица...), о давно прошлим догађајима он исказује без имало присећања и сл.

На крају можемо закључити да као последица комплексности (сложености) лажи долази до **смањења невербалних симптоматских реакција** (осумњичени сконцентрисан на вербално исказивање запоставља невербално, односно, покрете делова тела), с једне стране, али и до повећања вербалних симптоматских реакција (паузе, спорији говор, понављање речи или читавих реченица, непотпуност реченица и сл.), с друге стране. Међутим, у случају када лаж није комплексна (претходно је добро припремљена или се ради о тзв. лажи прећуткивањем) треба очекивати потпуно друкчије понашање - **исказ осумњиченог је неуобичајено "идеалан" и као такав он треба да привуче пажњу оперативног радника, при чему, то "савршенство" исказа (одсуство вербалних симптоматских реакција) представља индицију која треба да укаже на лаж осумњиченог.**

НАСТОЈАЊЕ ОСУМЊИЧЕНОГ ДА ИСКОНТРОЛИШЕ СВОЈЕ ПОНАШАЊЕ

Осумњичени у намери да избегне манифестовање симптоматских реакција које га могу одати, а које настају као последица код њега присутног осећања кривице и/или страха, односно, комплексности лажи коју износи, настоји да сузбије (контролише) њихово манифестовање. Сузбијајући такве симптоматске реакције он настоји да на оперативног радника остави утисак особе која говори истину. Међутим, у настојању да то учини он често испољава неприродно понашање која га може одати. На пример, особа која жели нешто да прокријумчари преко границе зна да не сме, ако не жели да изгледа сумњиво, да избегава контакт очима са цариником. Знајући то, она интензивно гледа цариника у очи, што делује неприродно и самим тим, привлачи његову пажњу. Такође, осумњичени у настојању да не побуди сумњу оперативног радника не прави сувишне покрете иако је уобичајено да људи направе по који сувишни покрет, говори једноличним тоном, избегава да прави паузе током говора (говоре као да су научили напамет) и сл. Као последица свега тога, **њиховом понашању недостаје спонтаност, оно је ригидно, превише прорачунато, једном речју, неприродно.**

Треба истаћи да су резултати бројних истаживања показали да особа која лаже најлакше може контролисати манифестације фацијалне експресије, док јој је теже да контролише покрете делова тела и промене висине гласа¹⁹.

Aldert Vrij оправдано указује на то да се детаљнијом анализом, горе наведених, фактора који утичу на интензитет манифестовања вербалних и невербалних симптоматских реакција уочавају извесне контрадикторности. Наиме, док као последица присутних **осећања кривице и страха** можемо очекивати повећани број невербалних симптоматских реакција (што је последица нервозе и напетости), дотле **настојање осумњиченог да искон-**

¹⁹ DePaulo, B.M., Stone, J.L., Lassiter, G.D.: Deceiving and detecting deceit, objavqeno u: Schenkler, B.M. (Ed.): Personality and social psychology bulletin No. 13, 1987, наведено према: Vrij, A., оп. цит., стр. 30.

тролише своје понашање и комплексност лажи која се изговара (осумњичени скоцентрисан на лаж запоставља покрете руку, прстију, ногу...) сугеришу на то да требамо очекивати смањен број невербалних симптоматских реакција осумњиченог.

Такође, као последица присутних **осећања страха и кривице** (односно нервозе и напетости) и **комплексности лажи** треба очекивати веће паузе током говора, грешке приликом говора (повнављање речи и реченица, непотпуност реченица, граматичке грешке...), док, са друге стране, **настојање осумњиченог да исконтролише своје понашање** сугерише на то да требамо очекивати смањен број оваквих вербалних симптоматских реакција.

Осим тога, присутна **осећања кривице и страха** као и **комплексност лажи** која се исказује, указују на то да код осумњиченог треба очекивати избегавање контакта очима, док са друге стране, **настојање осумњиченог да исконтролише своје понашање** указује на то да ће он задржати контакт очима и да се, када је реч о овој симптоматској реакцији он неће разликовати од особа које искрено исказују²⁰.

Који од ових фактора ће у сваком конкретном случају преовладати и у највећој мери "обликовати" понашање осумњиченог, зависи, пре свега, од карактеристика личности осумњиченог и ситуације у којој настаје лаж. Такође, треба истаћи и то да манифестовање симптоматских реакција треба очекивати само ако је код осумњиченог присутно осећање кривице и страха, односно ако је лаж комплексна и захтева знатан когнитивни напор осумњиченог како би успешно била презентирана. У супротном њих не треба очекивати.

ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НЕВЕРБАЛНИХ И ВЕРБАЛНИХ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА ОСУМЊИЧЕНОГ

Оперативни радник, оцењујући понашање осумњиченог, треба бити свестан да је понашање сваког човека када покушава да прикрије истину у извесној мери јединствено. Чињеница је да не постоји неки универзални модел понашања невинно осумњичених особа и стварних извршилаца, али се, ипак, извесна уопштавања могу учинити и, на основу тога, разликовати понашања која су својствена невинно осумњиченом од оних која су својствена стварном извршиоцу. Међутим, такво разликовање има искључиво оријентациони значај и претерано инсистирање на њему често одводи у заблуду у погледу кривице (искрености) одређеног лица.

Да би оперативни радник могао поуздано да протумачи понашање осумњиченог током процеса саслушања, он мора:

1. Учити какво је нормално, уобичајено понашање осумњиченог у ситуацијама када он није под стресом (тзв. контролни модел понашања)

Кључна ствар у оцени вредности како невербалног тако и вербалног понашања осумњиченог, а која се у нашој пракси небројено пута запоставља, је неопходност да се **уочи какво је нормално, уобичајено невербално и**

²⁰ Vrij, A., оп. цит., стр. 27.

БЕЗБЕДНОСТ

вербално понашање осумњиченог (тзв. контролни модел понашања ²¹), дакле, понашање које је осумњиченом својствено у ситуацијама када није под стресом, притиском, када нема разлога да страхује за своју будућност, односно, кад није под утицајем било каквих фактора који могу утицати на промену његовог понашања. Такав модел понашања оперативни радник сазнаје, пре свега, у уводном разговору са осумњиченим²².

Такође, оперативни радник мора имати у виду да манифестовање одређених симптоматских реакција (промена понашања) код осумњиченог, не мора бити последица тога што он не говори истину, већ непријатности ситуације у којој се он налази. Међутим, ако је реч о невинно осумњиченом, такве промене понашања биће присутне само у почетном периоду процеса саслушања, док он не осети да нема чега да се плаши. Тада он постаје опуштенији. Напетост која је карактерисала његово понашање на почетку саслушања нестаје. Дакле, једини страх невинно осумњиченог је да му оперативни радник неће поверовати. Чим оперативни радник тај страх изазван неповерењем неутралише, невинно осумњичени постаје опуштенији. Са друге стране, напетост стварног извршиоца не престаје како саслушање одмиче, већ, напротив, што га у већој мери оперативни радник "притиска" доказима, она постаје све већа. Самим тим и манифестације симптоматске слике бивају израженије.

2. Уочити време када се симптоматске реакције манифестују

Највећи број невинно осумњичених у извесној мери испољиће промене понашања које могу указивати на то да они не говори истину. Разлози за то могу бити различити, при чему је на неке од њих претходно указано (напетост која није узрокована кривицом...). Да би са успехом оценио њихову вредност испитивач мора уочити време када се оне јављају. Наиме, ако се извесне симптоматске реакције појављују све време трајања процеса саслушања, оне не морају нужно указивати на то да осумњичени не говори истину. Међутим, ако до њих долази у "критичним" тренуцима саслушања (тзв. конфликтне зоне), када, на пример, оперативни радник постави осумњиченом неко непријатно питање или га пак суочи са неким непријатним доказом, вероватноћа да осумњичени у том тренутку лаже је велика.

Пример:

Чести су случајеви да осумњичени током процеса саслушања поправља положај своје кравате (исправља је, стеже, отпушта и сл.). Некада за тим стварно може постојати потреба (на пример, кравата га заиста стеже, искривила се и сл.), међутим, некад то неће бити случај већ намештање кравате представља "изговор" да он прекине контакт очима са оперативним радником

²¹ Свако одступање понашања осумњиченог од тзв. контролног модела, може представљати индицију да осумњичени не говори истину. У странијој литератури за означавање тзв. контролног модела понашања употребљавају се називи попут "suspect's truth-telling norm", "suspect's behavioural norm" или "suspect's behavioural baseline".

²² Оперативни радник започиње да процењује понашање осумњиченог оног тренутка када га први пут угледа. Рукујући се са осумњиченим, оперативни радник ће обратити пажњу на то да ли осумњичени невољно пружа руку, да ли му рука дрхти док је испружена, да ли је сува и топла или хладна и знојава. Иако ништа од претходно наведеног није доказ да осумњичени нешто крије, то може бити прва индиција да се нешто неуобичајено дешава код њега. Затим ће оперативни радник кроз један необавезан, опуштен разговор покушати да сазна како се осумњичени невербално и вербално понаша када прича о неким обичним стварима, које се не односе (ни непосредно, нити посредно) на догађај који је предмет саслушања.

(у том случају се "дотеривање" кравате означава термином *измишљени посао*²³). У практичном поступању то би могло изгледати овако:

ситуација I

ОПЕРАТИВНИ РАДНИК: "Петре, реци ми искрено, да ли си ти проневерио сав онај новац који ти је био поверен?"

ОСУМЊИЧЕНИ: (Затезање кравате траје неколико секунди па тек онда следи одговор на постављено питање) "Не, нисам"

ситуација II

ОПЕРАТИВНИ РАДНИК: "Петре, реци ми искрено, да ли си ти проневерио сав онај новац који ти је био поверен?"

ОСУМЊИЧЕНИ: "Не, нисам" (успостављен контакт очима, спонтан одговор, десетак секунди касније осумњичени затеже кравату)

И у једном и у другом случају затезање кравате учињено је на исти начин али у различито време. Међутим, можемо извести закључак да је у првој ситуацији затезање кравате представљало тзв. *измишљени посао*, док у другој ситуацији то највероватније није био случај.

3. објективно сагледавати понашање осумњиченог

Оперативни радник се мора чувати **предрасуда** које код њега постоје у погледу кривице осумњиченог. Тако, ако је код њега пре почетка саслушања постојало уверење о томе да осумњичени кога саслушава није крив, односно да јесте крив, велика је вероватноћа да ће он у том смислу и тумачити његове симптоматске реакције током саслушања. Као последица тога он ће јачу снагу давати оним симптоматским реакцијама које подржавају такво његово уверење, док ће остале да занемарује или пак да им даје слабији значај.

Током саслушања оперативни радник ће неминовно изградити своје уверење о кривици осумњиченог. Међутим, он никако не сме дозволити да осумњичени сазна какво је оно, јер последице тога могу бити изузетно опасне. Наиме, претпоставимо да оперативни радник погрешно мисли да осумњичени кога саслушава јесте стварни извршилац, а да он то заправо није. Како је највећи страх невинне особе да јој оперативни радник неће поверовати, она суочена са чињеницом да је оперативни радник сматра кривом постаје напета, уплашена. Последица тога је манифестовање симптоматских реакција својствених стварном извршиоцу које учвршћују већ присутно погрешно уверење оперативног радника о кривици осумњиченог. Размотримо сада обратну ситуацију - саслушање стварног извршиоца кога оперативни радник погрешно сматра невиним. У том случају, видевши да га оперативни радник сматра

²³

Осумњиченом је најчешће веома тешко да док изговара лаж гледа испитивача у очи. Међутим, он зна да га скретање погледа некада може одати, па се због тога труди да задржи контакт очима како би на испитивача оставио утисак своје искренности. Често у томе не успева, па скретање погледа настоји да "оправда" тзв. *измишљеним пословима* (на пример, скренуће поглед како би покупио неку длачицу са рукава, поправио крагну кошуље и сл. да би, након тога, поново успоставио раније прекинут контакт очима). Наиме, овакви поступци некада могу бити стварна потреба осумњичене особе, или пак последица узнемирености, нервозе невинно осумњичене особе која је узрокована ситуацијом у којој се она нашла (форензична збуњеност), последица неких душевних поремећаја и сл. Такође, *измишљени послови* се често користе како би се добило на времену у ситуацији када је постављено неко неочекивано, непријатно питање и када се мора размислити како би одговор изгледао смислено и логично.

БЕЗБЕДНОСТ

невиним, стварни извршилац постаје опуштенији, безбрижнији. Као последица тога не долази до манифестовања симптоматских реакција које су својствене стварном извршиоцу, а што би, по природи ствари, требало очекивати. Могућност да оперативни радник буде доведен у заблуду и у једном и у другом случају је очигледна.

Такође, чести су случајеви где оперативни радници своје уверење о кривици осумњиченог формирају на основу његове физичке сличности са неким другим лицем о коме они одраније имају позитивно или негативно мишљење.

Дакле, ако жели да дође до истине, оперативни радник мора бити ослобођен субјективизма, пристрасности, сујетног поступања и других сличних ставова који га могу одвести у сасвим другом смеру од онога којем он тежи - у заблуду.

Проблеми који отежавају интерпретацију невербалних и вербалних симптоматских реакција осумњиченог

Интерпретација симптоматске слике и, на основу тога оцена да ли је осумњичени који се саслушава стварни извршилац кривичног дела, веома је сложена. Иако неке манифестације симптоматске слике нису у потпуности под контролом воље осумњиченог, њихово манифестовање не може бити сигуран знак кривице осумњиченог. Психомоторни немир осумњиченог, знаци нервозе и др., указују на психичку неравнотежу осумњиченог која је изазвана његовом растућом унутрашњом напетостју. Међутим, поставља се питање чиме је изазвана та напетост. Да ли је њен узрок кривица осумњиченог или нешто друго? То није лако утврдити из следећих разлога:

НЕЈЕДНАКО ИСПОЉАВАЊЕ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

Различити људи, различите ствари доживљавају на различите начине и, самим тим, на њих различито реагују. Док једни веома успешно владају својим понашањем и прикривају своја унутрашња преживљавања, други то не успевају. Узмимо пример неемоционалних преступника. Манифестације њихове симптоматске слике нису толико изражајне с обзиром да они не осећају грижу савести нити кајање за извршено кривично дело. Осећања страха и напетости, са својим богатим телесним испољавањима су код ове категорије учинилаца кривичног дела веома слабо изражена и то посебно у ситуацијама када су сигурни да против њих не постоје чврсти докази²⁴. Са друге стране, имамо лица са веома интензивним симптомима својих унутрашњих преживљавања. Због безначајног повода (некада је довољно само посумњати у њихову искреност) ова лица испољавају мноштво симптома страха, не-сигурности, напетости²⁵.

Дакле, оперативни радник у сваком конкретном случају мора бити свестан постојања интериндивидуалних разлика између људи. Неки људи на стресне ситуације реагују бурно и снажно, за разлику од других који реагују споро и слабо. Такође, оно што је за једне стресна ситуација, за друге није. Према

²⁴ Симоновић, Б., оп. цит., стр. 173.

²⁵ Bender, Réder, Nack: Tatsachenfestellung vor Gericht, наведено према: Симоновић, Б., оп. цит., стр. 173.

томе, битан предуслов правилне интерпретације симптоматске слике јесте претходно добро упознавање личности осумњиченог.

ВИШЕЗНАЧНОСТ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА

Симптоматске реакције попут лупкања ногама, гледања у страну (избегавање контакта очима), трљање дланова који се зноје или бледило на лицу, честе промене положаја седења и многе друге, могу указивати на кривицу осумњиченог, али и не морају. Њихово испољавање може бити последица неких других разлога, на пример, неадекватног поступања оперативног радника (виче на осумњиченог, лупа о сто, није му много стало да установи истину...), страха осумњиченог да неће моћи доказати своју невиност и сл. Осим тога, Владимир Кривокапић истиче да се осумњичени може налазити у стању тзв. форензичне збуњености која се манифестује као бледило, црвенило, подрхтавање, знојење, замуцкивање и обично се јавља код лица која имају први пут контакт са овлашћеним службеним лицем или истражним судијом у службеним просторијама²⁶. Дакле, симптоматске реакције које се испољавају у претходно наведеним ситуацијама, могу указивати на кривицу осумњиченог, која, заправо, не постоји, односно, оперативног радника могу довести у заблуду у погледу кривице осумњиченог. Можемо закључити следеће: **обзиром да исте симптоматске реакције у различитим ситуацијама могу имати различито значење, пред оперативног радника који настоји да исправно протумачи симптоматску слику осумњиченог поставља се нов проблем - проблем вишезначности симптоматских реакција.**

У вези са претходно наведеним, може се поставити питање: *"Како спречити да нас вишезначност симптоматских реакција не одведе у заблуду у погледу кривице осумњиченог?", односно, "Како оперативни радник треба да се понаша да би, на једној страни умањио страх невино осумњиченог, а на другој, повећао несигурност и "говор" симптоматске слике стварног извршиоца?".* Да би то било могуће, потребно је да оперативни радник, с једне стране, створи мирну атмосферу, пуну међусобног поверења, али у исто време, с друге стране, он мора оставити утисак о себи као особи која бескомпромисно трага за истином. Ако у томе успе, оперативни радник ће смањити страх невино осумњиченог, јер он увиђа да своју невиност може доказати, па, самим тим, постаје смиренији, док се симптоматске реакције које указују на његову кривицу испољавају у мањем обиму. У исто време, сугеришући стварном извршиоцу да му никако неће бити лако да га обмане, оперативни радник појачава његов страх од откривања и казне, а самим тим и испољавање симптоматских реакција које указују на његову кривицу.

СУБЈЕКТИВНОСТ ОПЕРАТИВНОГ РАДНИКА

Један од основних узрока погрешног тумачења манифестација симптоматске слике јесте субјективан став оперативног радника. Ту, пре свега, долази до

²⁶ Кривокапић, В.: Криминалистика тактика III, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 83.

БЕЗБЕДНОСТ

изражаја "Розенталов ефекат"²⁷. Наиме, због свог опште негативног става према криминалу и криминалцима, оперативни радник може несвесно селективно запажати само оне симптоме понашања који се слажу с његовим унапред створеним ставом или верзијом, а оне који су у супротности једноставно пропустити. Резултат тога је погрешна оцена²⁸.

У интерпретацији симптоматске слике осумњиченог велики значај има и интуиција коју поседује оперативни радник. Оперативни радници са израженом способношћу интуитивног мишљења²⁹ много лакше и и поузданије успевају да "прочитају", односно процене људе, њихову личност и понашање.

Поузданост интерпретације симптоматске слике зависи и од способности оперативног радника да уочава симптоматске реакције. Да би у томе био успешан, он мора константно увежбавати своју способност истовременог селективног посматрања појединих невербалних реакција и праћења садржине вербалног исказа осумњиченог³⁰.

Однос "субјективних" и "објективних" симптоматских реакција

Обзиром да људи имају своја уверења о томе како изгледа понашање особе која не говори истину, поставља се питање у којој мери су таква уверења исправна, односно, **у којој мери постоји разлика између "субјективних" симптоматских реакција** (симптоматске реакције које се по очекивањима људи појављују приликом лагања и на које они треба да усмере своју пажњу како би открили лаж свог саговорника) и оних "објективних" (симптоматске реакције за које је научним путем утврђено да се чешће испољавају код особа које лажу³¹). Зашто је то битно установити? Наиме, људи (међу њима и припадници полиције) често имају погрешна уверења у погледу тога које симптоматске реакције указују да нека особа не говори истину. Последица тога је да су ти људи мање успешни када је у питању откривање лаж, што, када је у питању полицијска професија, никако не сме бити случај. У којој мери постоји преклапање субјективних и објективних симптоматских реакција показује *табела 1*.

У *Табели 1* могу се уочити две колоне: једна, која показује које су то симптоматске реакције чије манифестовање, по мишљењу највећег броја људи,

²⁷ Розенталов ефекат (или ефекат очекивања експериментатора) се дефинише као појава систематског, нехотичног утицаја очекивања, веровања и ставова експериментатора на добијене резултате, коју је експериментално открио, брижљиво проучио и описао амерички психолог Р. Розентал (Rosenthal). У једном експерименту са пацовима, интелигентно понашање пацова зависило је од тога да ли је речено експериментатору да има посла са "глупим" или интелигентним "животињама".

²⁸ Росо, З., оп. цит., стр. 127.

²⁹ Интуитивно мишљење се заснива на несрезмерно малом броју података и скоковито је, односно нејасни су путеви премошћивања недовољне количине искуствених података. Дакле, основни подаци на основу којих се закључује су јасни, али је нејасан пут којим особа која закључује долази до своје тврдње или закључка.

³⁰ Опширније о начинима на које је могуће развијати способност процене лаж на основу симптоматске слике видети у Симоновић, Б., оп. цит., стр. 187. и Росо, З., оп. цит., стр. 302.

³¹ Иако је већа учесталост појаве појединих симптоматских реакција приликом изношења лаж утврђена научним путем, никако не треба извести закључак да постоји неки јединствени модел понашања својствен особама које лажу. Када би то било тако откривање лаж не би био проблем. Иако такав модел понашања не постоји, треба истаћи да постоји већа вероватноћа појаве одређених понашања код особа које не говоре истину, за разлику од особа које говоре истину и код којих је вероватноћа манифестовања таквих понашања мања. Дакле, термином објективне или стварне симптоматске реакције се означавају управо таква понашања за која је научним путем доказано да постоји већа вероватноћа да ће се манифестовати код особа које не говоре истину.

треба очекивати код особа које не говоре истину (субјективне симптоматске реакције), и друга, која показује за које симптоматске реакције, по резултатима досада предузетих научних истраживања, постоји велика вероватноћа да ће се манифестовати приликом лажног исказивања неке особе (објективне симптоматске реакције).

Као што се види у колони "објективне (стварне) симптоматске реакције" научним путем је утврђено да на појаву лажи, са већом вероватноћом него неке друге симптоматске реакције, указују повишен глас и дуже паузе приликом исказивања. Остале симптоматске реакције попут застајкивања током исказивања (уметањем речца попут: дакле, значи, хм и др.), појаве грешака приликом исказивања (непотпуне реченице, понављање речи, реченица...) и спорији говор могу указати на лаж само ако је она комплексна и захтева већи когнитивни напор како би уверљиво била презентирана. Када се говори о невербалном понашању треба очекивати смањени број покрета руку, прстију, ногу и стопала.

Са друге стране, као што показује колона "субјективне симптоматске реакције", код већине људи постоји уверење да манифестовање свих, у табели наведених, симптоматских реакција указују на то да нека особа лаже.

Упоређивањем објективних и субјективних симптоматских реакција датих у табели 1, **може се закључити да људи (дакле и припадници полиције) у великој мери имају погрешна уверења у погледу симптоматских реакција које указују на то да нека особа не говори истину. Самим тим, не треба ни очекивати да ће они са већом поузданошћу бити у стању да "прочитају" лаж.** Резултати неколико спроведених научних истраживања, где су се у улози испитаника нашли припадници полиције и царинске службе, показују да се вероватноћа откривања лажи на основу симптоматских реакција од стране ових категорија испитаника креће од 45% - 60%. Дакле, може се закључити да је вероватноћа којом полицајци и царинници откривају лаж, отприлике иста као и вероватноћа да ће погодити на коју страну ("писмо" или "глава") ће пасти у ваздух бачен новчић, дакле 50%, што нимало није похвално³². Ово нарочито долази до изражаја ако се има у виду да професионалци (полицајци и царинници), којима је откривање лажи саставни део свакодневног посла, то чине подједнако ефикасно као и лаици, односно, обични грађани.

ДОКАЗНИ ЗНАЧАЈ СИМПТОМАТСКИХ РЕАКЦИЈА ОСУМЊИЧЕНОГ

Када оперативни радник уочи тзв. контролни модел понашања осумњиченог, следеће што треба да уради, када је реч о тумачењу вербалног и невербалног понашања осумњиченог, јесте да га упореди са понашањем које осумњичени испољава током процеса саслушања. Свако одступање од контролног модела, након што је сагледано у контексту ситуације у којој се јавља (нпр. да ли се промене у понашању јављају само онда када оперативни радник постави осумњиченом "непријатно" питање и сл.), не може бити доказ да осумњичени лаже, већ представља само једну индикацију која упућује на такав

³² Опширније о томе погледати: Vrij, А., оп. цит., стр. 74. - 82.

БЕЗБЕДНОСТ

закључак. Наиме, основно својство сваке појединачне симптоматске реакције јесте њена:

- **фрагментарност** (она указује само на један фрагмент целокупне "слике" кривице осумњиченог), и
- **несамосталност** (она сама за себе са малим степеном вероватноће указује на кривицу осумњиченог, али више симптоматских реакција које су међусобно тако повезане да искључују свако друкчије постојање спорног чињеничног стања, осим оног које произилази из њих, са великом вероватноћом могу указати на лаж, односно кривицу осумњиченог).

Због тога, са становишта поуздане оцене понашања осумњиченог (вербалног и невербалног), било би идеално да оперативни радник уочи присутност више, како невербалних, тако и вербалних симптоматских реакција (индиција да осумњичени лаже) које се, притом, испољавају једновремено - реч је о тзв. групи (*cluster*) индиција. На пример, након што му је оперативни радник поставио питање, осумњичени скреће поглед, додирује свој нос, прекршта ноге и мења свој положај у столицу. Притом, на постављено питање, не одговара одмах, већ му је потребно да мало размисли. Дакле, **како су појединачне симптоматске реакције недовољне да би поуздано указале на кривицу, односно невиност осумњиченог, овакво груписање симптоматских реакција (како оних невербалних, тако и оних вербалних), где се оне међусобно надопуњују, повећава поузданост откривања лажно осумњиченог.**

ЗАКЉУЧАК

Једна од честих грешака коју у практичном спровођењу радње саслушања осумњиченог припадници полиције често праве је да пажњу усмеравају искључиво ка садржини вербалног исказа осумњиченог, не обраћајући, притом, пажњу на начин на који он исказује (вербално понашање), као и на покрете тела који то казивање прате (невербално понашање). То је погрешно из разлога што невербално и вербално понашање осумњиченог могу бити корисна допуна вербалног исказа осумњиченог, обзиром да могу наглашавати, мењати или чак негирати смисао оног што осумњичени говори. Истовремено ова понашања могу представљати и потпуно самосталан начин саопштавања који упућује на нешто сасвим друго од онога што је предмет вербалне комуникације. Због тога манифестације оваквих понашања све време трајања саслушања морају бити уочаване, анализиране и на прави начин тумачене. Међутим, то није нимало лако из разлога што иста понашања код различитих људи могу имати различита значења. Полицајац који се налази у улози испитивача током процеса саслушања мора пронаћи право значење ученог понашања, а свака грешка може водити у заблуду у погледу кривице осумњиченог. Последица тога може бити оптуживање невино осумњиченог, док стварни извршилац остаје на слободи спреман и охрабрен да учини ново кривично дело наносећи на тај начин штету читавом друштву.

Табела 1

ОБЈЕКТИВНЕ И СУБЈЕКТИВНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ ³³		
ВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ	СУБЈЕКТИВНЕ	ОБЈЕКТИВНЕ (СТВАРНЕ)
Висина гласа	+ ¹	+ ²
Застајкивање током исказивања употребом речи: дакле, значи, хм...	+ ¹	+ ²
Грешке током исказивања (понављање реченица, речи, непотпуне реченице...)	+ ¹	+ ²
Спорије исказивање	+ ¹	+ ²
Период ћутања између постављеног питања и добијеног одговора	+ ¹	* ²
Трајање периода ћутања током исказивања	+ ¹	+ ²
Учесталост периода ћутања током исказивања	+ ¹	* ²
НЕВЕРБАЛНЕ СИМПТОМАТСКЕ РЕАКЦИЈЕ	СУБЈЕКТИВНЕ	ОБЈЕКТИВНЕ (СТВАРНЕ)
Избегавање контакта очима	+ ¹	* ²
Смејање	+ ¹	* ²
Трептање очним капцима	+ ¹	* ²
Покрети руку ³⁴	+ ¹	- ²
Чешање главе, зглобова и сл.	+ ¹	* ²
Покрети шаке и прстију	+ ¹	- ²
Покрети ногу и стопала	+ ¹	- ²
Глава	* ¹	* ²
Торзо ³⁵	+ ¹	* ²
Промене позиције седења ³⁶	+ ¹	* ²

Л е г е н д а

+¹ – код људи постоји уверење да се симптоматска реакција у већој мери манифестује код особа које не говоре истину;

-¹ – код људи постоји уверење да се симптоматска реакција у мањој мери манифестује код особа које не говоре истину;

*¹ – код људи постоји уверење да између симптоматске реакције и лагања не постоји веза;

+² – повећава се код особа које не говоре истину

-² – смањује се код особа које не говоре истину

*² – није утврђено постојање везе са лагањем

³³ Vrij, A.: *Detecting lies and deceit*, John Wiley & Sons, Ltd, Chichester-England, 2002., стр. 64.

³⁴ Функционални покрети рукама који за циљ имају да промене и / или да замене садржаје вербалног исказивања.

³⁵ Покрети горњег дела тела (без руку). Обично су праћени покретом главе.

³⁶ Промена позиције седења обично је праћена покретима главе као и покретима ногу и стопала.

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексић, Ж., Миловановић, З.: *Лексикон криминалистике*, Глосаријум, Београд, 1999.
2. Brougham C.: *Nonverbal communication: can what they don't say give them away?*, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, 1992.
3. Водинелић, В.: *Криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
4. Водинелић, В.: *Леонхартова метода испита окривљеног (осумњиченог)*, ЈРКК, 2/1989.
5. Vrij, A.: *Detecting lies and deceit*, John Wiley & Sons, Chichester-England, 2002.
6. Gudjonsson, G.: *The psychology of interrogations, confessions and testimony*, JOHN WILEY & SONS, 1992.
7. Zielinski, D.: *Body language*, Presentations, April 2001.
8. Zulawski, D. E., Wicklander, D. E.: *Practical aspects of interview and interrogation*, CRC press, 2002.
9. Inbau, F. E.: *Полицијско испитивање - практична потреба*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 4/1961.
10. Костић, И.: *Криминалистичка психологија*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 1998.
11. Кривокапић, В.: *Криминалистика Тактика III*, Полицијска академија, Београд, 1998.
12. Крост, Н.: *Саслушавање*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 4/1986.
13. Крстић, О.: *Откривање лажи-симптоматска слика саговорника*, Принт-график, Београд, 1995.
14. Крстић, О.: *Симболи, знакови и значења у криминалистици*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
15. Louwage, F. E.: *Неколико запажања о полицијском саслушању*, „Избор“, МУП Републике Хрватске, Загреб, 1/1955.
16. Мавер, Д.: *Криминалистика*, Часописни завод Урадни лист Републике Словеније, Љубљана, 1997.
17. Миловановић, Р.: *Полицијска психологија*, Полицијска академија, Београд, 1998.
18. Modly, D., Корајлић, Н.: *Криминалистички рјечник*, Центар за културу и образовање Тешањ, Тешањ, 2002.
19. Nowicki, E.: *Body language*, Law & Order, Wilmette, Aug. 2001.
20. Owen, G.: *The interview challenge*, FBI Law Enforcement Bulletin, Washington, April 2000.
21. Путник, Д.: *Судска психологија (скрипта)*, Уредништво часописа "Народна милиција", Београд, 1962.
22. Росо, З.: *Информативни разговор и интервју*, Министарство унутрашњих послова, Загреб, 1995.
23. Симоновић, Б.: *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Правни факултет, Крагујевац, 1997.
24. Sczcesny, P.: *Suspects interviews*, Law & Order, Wilmette, Jun 2002.
25. Требјешанин, Ж.: *Речник психологије*, Стубови културе, Београд, 2000.

26. Fährmann, R.: *Psihološka analiza govora i tehnika saslušavanja*, „Izbor“, MUP Republike Hrvatske, Zagreb, 1/1963.
 27. Canter, D., Laurence, A. (ed.): *Interviewing and Deception*, Ashgate Publishing Company, 1999.
 28. Waltman, J. L., Golen, S. P.: *Detecting deception during interviews*, Internal Auditor, August 1993.
-

SUSPECT'S SYMPTOMATIC PICTURE DURING INTERROGATION

Abstract: Suspect's symptomatic picture is useful addition of the contents of his verbal statement because it can emphasize, change or even deny meaning of what he is saying. Because of that, during the interrogation its manifestations must be noticed, analyzed and on proper way interpreted. This article tends to point out importance of reliable interpretation of suspect's behavioral symptoms, as well as problems that can appear on that occasion.

Key words: suspect's symptomatic picture, interrogation, suspect's verbal statement, detecting lies, suspect's behavior.

Мр Горан ВУЧКОВИЋ,
Полицијска академија

ОСНОВНА МАНИПУЛАЦИЈА ФОРМАЦИЈСКИМ СРЕДСТВИМА ЗА ВЕЗИВАЊЕ - ЛИСИЦЕ

Резиме: Да би се ефикасно користила формацијска средства за везивање (лисице) потребно је кроз основну манипулацију лисицама оспособити полицајца за правилно ношење лисица и доношење истих у припретни положај за везивање. Поред наведеног основни ниво обуке подразумева и везивање лица тј. постављање лисица у ситуацијама када је лице у стојећем, клечећем или лежећем положају на прсима и при том не пружа отпор, као и одвезивање везаног лица.

Кључне речи: формацијска средства за везивање, основна манипулација.

УВОД

У ситуацији када су за то испуњени законски услови полицајац се опредељује за употребу средстава за везивање, а пре свих формацијских средства за везивање (лисица).

У раду је, речју и сликом, приказан основни ниво обуке за употребу лисица, другим речима, обрађена је само основна манипулација (руковање) лисицама. Под основном манипулацијом подразумева се: припрема лисица за употребу, везивање лица (када је лице у позицији за везивање), одвезивање лица, одлагање лисица у футролу службеног опасача, као и контрола везаног лица.

Позиција за везивање подразумева да се лице налази у једном од три положаја, а то су: стојећи, клечећи и лежећи на стомаку.

Значај ефикасног постављање лисица огледа се у елиминисању могућег напада, јер се вештом манипулацијом знатно скраћује време боравка на дохватној дистанци лица које се везује, као и сам физички контакт са лицем, док се правилним постављањем лисица елиминише могућност (само)повређивања (самог или других) лица.

Потребно је напоменути да за успешну употребу лисица, поред основне манипулације, полицајац треба да буде оспособљен и да процени дату ситуацију, да се, након правилне процене, определи за положај у коме ће лице везати,

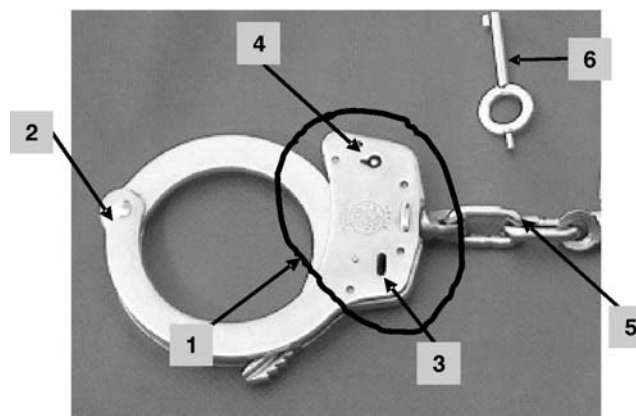
а након тога доведе лице у позицију за везивање (издавање наређења, употреба физичке снаге и/или превентивно коришћење ватреног оружја) и тек онда приступи самој манипулацији, везивању лица.

Од досадашњих истраживања издваја се оно којим је извршена процена поузданости теста за оспособљеност при употреби лисица (Вучковић и Допсај, 2003.). Ово истраживање реализовано је на узорку од 34 студента Више школе унутрашњих послова у Земуну и том приликом добијен је тест избора којим је могуће процењивати основну оспособљеност при употреби лисица.

ДЕЛОВИ, НОШЕЊЕ ЛИСИЦА И ПРИПРЕМНИ ПОЛОЖАЈ ЗА ВЕЗИВАЊЕ

Средства за везивање могу се дефинисати као формацијска средства којима се ограничавају покрети лица. Ово ограничење покрета има за циљ смањење ризика од наношења повреда како полицајцу, тако и спречавање (само)повређивања (самог или других) лица.

Делови лисица

(1) тело, (2) наруквица, (3) бравица за блокирање, (4) брава за деблокирање и откључавање, (5) веза, (6) кључ

Тело лисица служи да споји наруквице и везу и на њему је смештена бравица за блокирање и брава за деблокирање и откључавање

Наруквица се састоји из два дела фиксног (двоструки део) и покретног (једноструки део). Покретни део се окреће у отворени и затворени положај јер лисице функционишу по систему резе. Када се лисице затворе, супротне резе се забрављују и спречавају окретање покретног дела у другом смеру.

Брава за деблокирање и откључавање - дупла брава налази се на телу наруквице. Да би се извршило деблокирање лисица потребно је након стављања кључ у прорез исти окренути у правцу казаљке на сату (овим покретом извршена је деблокада лисица), а окретањем кључа у супротну страну врши се ослобађање унутрашње резе чиме се покретни део отвара.

БЕЗБЕДНОСТ

Бравица за блокирање налази се, најчешће, са стране тела лисица, а постоји могућност да је на врху, или са стране тела наруквице у облику прореза или скривеног дугмета. Након притиска механизам спречава даље затварање лисица.

Веза служи за повезивање наруквица и најчешће је ланац, али може бити и у облику пластичне облоге, шарки итд.

Ношење лисица

Лисице се носе у футроли која је позиционирана на средини опасача тј. налази се на средини леђа тако да је, уколико дође до коришћења, футрола доступна левој и десној руци.

Положај лисица у футроли је таква да након узимања из футроле омогућавају правилну позицију у руци, другим речима лисице су у футроли постављене тако да су браве за деблокирање и откључавање постављене једна на другу, веза је орјентисана на доле, а покретни делови окренути у леву страну (за десноруке). Да би лисице биле спремне за везивање потребно је покретни део, у односу на фиксни, поставити на последњи зарез. Овакав положај покретног дела лисица, у односу на фиксни, омогућава ротацију покретног дела притиском на зглоб шаке, што изазива најмање штетних последица по лице које се везује.

Припремни положај за везивање

У припремни положај за везивање долази се узимањем лисица из футроле недоминантном (слабијом) руком и постављањем на длан доминантне (јаче) руке. (Уколико су средства за везивање правилно ношена у футроли онда је позиција лисица у руци таква да су браве за блокирање и откључавање окренуте од длана, а покретни делови наруквица усмерени су ка прстима). Након постављања лисица на длан врши се обухватање тела лисица и везе прстима, тако да се тело лисица ослоња на мишиће тенара и хипотенара (унутрашњи и спољашњи брид шаке). Хват мора да буде максимално снажан.

За време узимања лисица из футроле и доношења у доминантну руку став је дијагонални, а погледа усмерен у правцу лица према коме се лисице користе.

БЕЗБЕДНОСТ

ВЕЗИВАЊЕ И ОДВЕЗИВАЊЕ ЛИЦА

Да би се извршило везивање потребно је лице довести у позицију за везивање. Довођење лица у позицију за везивање може се реализовати издавањем наређења, комбинацијом издавања наређења и превентивног коришћења ватреног оружја и/или употребом физичке снаге.

Оспособљавање за основни ниво употребе лисица у везивање реализује се у ситуацијама када је лице које се везује у позицији за везивање и при том у потпуности сарађује (без пружања отпора). Позиција за везивање зависи од става у коме се лице налази, а може бити: у стојећем, клечећем и лежећем положају на стомаку.

При употреби средстава за везивање потребно је водити рачуна да:

- кад год је могуће употребљавати формацијска средства за везивање;
- лице везати искључиво са рукама постављеним иза леђа, јер се са овако позиционираним рукама елиминише могућност прикривања предмета, умањује се ниво евентуалног напада везаног лица, а и онемогућава се кретање максималном брзином при евентуалном бегу;
- кад год је могуће, након везивања, брава за деблокирање и откључавање буде усмерена према шакама лица које је везано;
- увек проверити да ли су лисице правилно постављене и да при томе не потребно не притискају зглобове;
- након постављања лисице блокирати да би се спречила могућност самоповређивања лица прекомерним притезањем наруквица,
- лисице скинути након привођења лица у полицијску станицу или након извршења постављеног задатка (примо-предаја лица).

Пре него што се приступи везивању врши се припрема лица (заузимање одговарајућег става) и полицајца (правилно позиционирање у односу на лице и заузимање припремног положај за везивање), након чега се реализује везивање лица. У ситуацији када је лице везано лежећи на стомаку потребно је реализовати и подизање везаног лица, али тако да се избегава непотребно повлачење и претерана физичка нелагодност.

За одвезивање лица је карактеристично то што се реализује само у стојећем ставу, а и у овом случају врши се припрема лица (заузимање стојећег става) и полицајца (позиционирање у односу на лице и држање кључа недоминантном - слабијом руком), након чега се реализује одвезивање лица.

ВЕЗИВАЊЕ У СТОЈЕЋЕМ СТАВУ

ПРИПРЕМА

Лице је окренуто леђима полицајцу и налази се у раскорачном ставу, уз дивергентну позицију стопала (стопала окренута у поље), уз претклон тупа и заручење (руке на леђима), дланови окренути ван (у поље). Глава је окренута на супротну страну од положаја полицајца који га везује. Полицајац се позиционира под углом од око 45 степени у односу на лице, а након позиционирања заузима припремни положај за везивање.

ВЕЗИВАЊЕ

Полицајац прилази лицу на дохватну дистанцу за везивања и то са десне стране, у односу на лице (за десноруке), под углом од око 45 степени. Прво се везује десна рука постављањем наруквице ослоњене на мишиће хипотенара (наруквица чије је тело код малог прста), а контрола за време везивања врши се полугом на шаци увртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991), која се реализује левом руком.

БЕЗБЕДНОСТ

Након везивања десне руке приступа се везивању леве. И у овом случају контрола се успоставља полугом на левој шаци извртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991), а након успостављене контроле поставља се наруквица ослоњена на мишиће тенара (наруквица чије је тело у простору између кажипрста и палца).

Након постављања потребно је проверити ниво затегнутости наруквица и извршити блокаду лисица.

Контрола везаног лица врши се полугом на шаци савијањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991).

ОДВЕЗИВАЊЕ ЛИЦА

ПРИПРЕМА

Лице које је везано поставља се леђима окренуто полицајцу и налази се у раскорачном ставу, уз дивергентну позицију стопала (стопала окренута у поље), уз претклон трупa. Глава је окренута на супротну страну од положаја полицајца који га одвезује. Полицајац се позиционира под углом од око 45 степени у односу на лице, а након позиционирања припрема кључ и држи га у слабијој руци.

ОДВЕЗИВАЊЕ

Лицу се прилази са десне стране (за десноруке), а након доласка на дохватну дистанцу доминантном шаком ухвати се тело лисица одоздо, а кључем деблокира наруквица на супротној руци од правца прилажења.

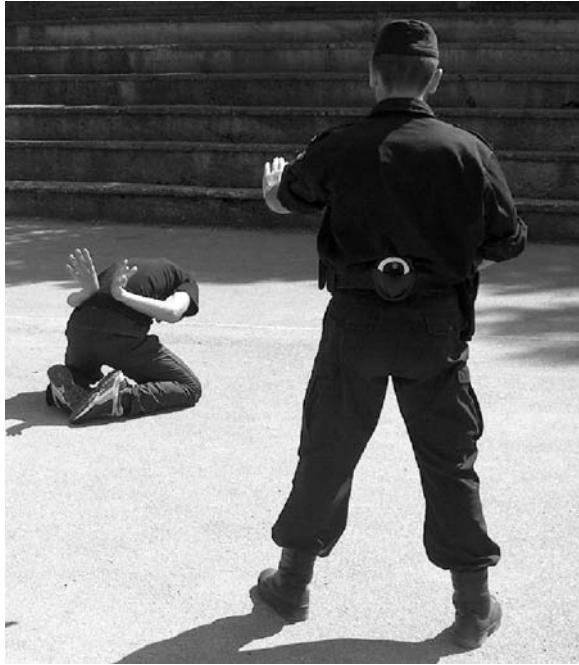
Након откључавања, наруквица се скида са руке, а лице одвезану руку поставља на потиљак. Одвезана наруквица обавезно се поново закључа тј. покретни део убаца у фиксни, а везана рука одводи се у страну, у висину рамена лица, уз наглашено прекомерно извртање.

Након деблокирања и скидања наруквице лице поставља и другу руку на потиљак, а тек када полицајац заузме безбедну дистанцу, лицу се дозвољава промена положаја.

ВЕЗИВАЊЕ У КЛЕЧЕЋЕМ СТАВУ

ПРИПРЕМА

Лице је окренуто леђима полицајцу и налази се у клечећем ставу, са постављеним стопалом преко стопала, уз претклон трупа и заручење (руке на леђима), дланови окренути ван (у поље). Глава је окренута на супротну страну од положаја полицајца који га везује. Полицајац се позиционира под углом од око 45 степени у односу на лице, а након позиционирања заузима припремни положај за везивање.

ВЕЗИВАЊЕ

Након извршене припреме за везивање прилази се лицу на дохватну дистанцу за везивања и то са десне стране, у односу на лице (за десноруке), под углом од око 45 степени. Након фиксирања стопала, приступа се везивању десне руке постављањем наруквице ослоњене на мишиће хипотенара (наруквица чије је тело код малог прста), а контрола за време везивања врши се полугом на шаци увртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991), која се реализује левом руком.

Након везивања десне приступа се везивању леве руке. Контрола се успоставља полугом на левој шаци извртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991) и тада се поставља наруквица ослоњена на мишиће тенара (наруквица чије је тело у простору између кажипрста и палца).

Након постављања лисица, на раније описани начин, проверава се ниво затегнутости наруквица и врши блокада лисица.

Подизање лица у стојећи став и контрола везаног лица врши се полугом на шаци савијањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991).

ВЕЗИВАЊЕ У ЛЕЖЕЋЕМ СТАВУ НА СТОМАКУ

ПРИПРЕМА

Лице је окренуто леђима полицајцу лежећи на стомаку уз заручење (руке на леђима), дланови окренути ван (у поље). Глава је окренута на супротну страну од положаја полицајца који га везује. Полицајац се позиционира под углом од око 45 степени у односу на лице, а након позиционирања заузима припремни положај за везивање.

Након извршене припрема за везивање, полицајац прилази лицу на дохватну дистанцу, полукружно са десне стране, до висине главе (за десноруке) и под углом од око 45 степени.

Доласком на дохватну дистанцу врши се прилагођавање положаја лисица и то супинаторним покретом подлактице (окретање доњег дела затворене шаке на горе).

ВЕЗИВАЊЕ

Контрола лица за време везивања врши се постављањем колена леве ноге на рамени појас (десна страна) и полугом на десној (ближој) шаци увртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991), која се реализује недоминантном руком, а након успостављања контроле поставља се наруквица ослоњена на мишиће хипотенара (наруквица чије је тело код малог прста).

Након везивања ближе руке контрола лица је полугом на левој (даљој) шаци извртањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991), а поставља се наруквица ослоњена на мишиће тенара (наруквица чије је тело у простору између кажипрста и палца).

Након постављања лисица, на раније описани начин, проверава се ниво затегнутости наруквица и врши блокада лисица.

ПОДИЗАЊЕ ВЕЗАНОГ ЛИЦА

Реализовати тако што се од лица тражи да из лежећег положаја на стомаку пређе у нови положај, лежећи на боку опружено, тако да леђима буде окренут полицајцу, (у овоме му помаже полицајац повлачењем за делове одеће у висини рамена и кука).

СТРУЧНИ РАДОВИ

Након довођења лица на бок полицајац поставља леву руку на леђа лица провлачећи је испод везане десне руке лица, а леву руку поставља на потиљак лица. Након овог захвата од лица се тражи да дође у седећи положај, (у чему му помаже полицајац).

Након заузимања седећег става лице савија десну ногу ослањајући је на тло спољашњом страном потколенице и надколенице.

Подизање лице реализује преко савијене ноге и уз помоћ полицајца.

Након подизања, контрола везаног лица врши се полугом на шаџи савијањем (Милошевић, Зулић, Божић, 1991).

ЗАКЉУЧАК

Сасвим је јасно да успешна употреба лисица зависи и од основног нивоа оспособљености за манипулацију лисицама, зато је потребно наведене поступке увежбавати како би се аутоматизовали, чиме се ствара предуслов за њихову ефикасну употребу.

Поред оваквог аналитичког приступа у оспособљавању, могуће је обуку реализовати и коришћењем синтетичког метода тј. основну манипулацију лисицама објединити са нпр. издавањем наређења и/или уз употребу физичке снаге и/или превентивно коришћење ватреног оружја, након чега лице доводи у позицију за везивање и на крају реализовати манипулацију лисицама.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Arrestasjons-og selvforsvarsteknikker; for politiet; Polithégskolén
2. Вучковић, Г., Допсај, М. (2003): *Поузданост тестова за процену основне оспособљености за употребу средстава за везивање код полицајаца*, Зборник радова, Полицијска академија, стр.325-343, 2003.
3. Ђорђевић, Д. (1989): *Терминологија вежби обликовања*, Универзитет у Београду, Факултет за физичко васпитање, Београд.

4. Милошевић, М., Зулић, М., Божић, С. (1991): *Специјално физичко образовање - за специјалистичке курсеве и семинаре радника МУП, ВШУП, Земун-Београд.*
 5. <http://www.kosovopolice.org/serbian/manual/P-4.19%20Upotreba%20Lisica.htm>
-

**BASIC MANIPULATION WITH FORMATION EQUIPMENT
FOR TYING - HANDCUFFS**

Summary: In order to use efficiently the tool for restraining (handcuffs), it is necessary to instruct the member of police, through basic handling training, how to carry them and how to put them in the best position for applying them. Besides, the basic instruction also covers applying handcuffs to subjects who are standing, kneeling or lying down on stomach (and without resistance), as well as removing handcuffs.

Key words: tool of restraining, basic handling.

Ивана БЈЕЛОВУК,
Виша школа унутрашњих послова

ОБРАДА ТРАГОВА НАКОН ЕКСПЛОЗИЈЕ НЕПОЗНАТЕ НАПРАВЕ

Резиме: С обзиром на ратно окружење претходних година и самим тим лакше доступности формацијских експлозивних средстава, у домаћој криминалистичко-техничкој пракси је било случајева када су за изазивање експлозије коришћене ручне бомбе и друге експлозивне направе. Како је увиђај након експлозије специфичан у односу на остале увиђаје, у раду је описан поступак са материјалним траговима након експлозије непознате направе. Детаљно су приказане све врсте материјалних трагова који се могу наћи на лицу места са својим специфичностима, изглед, локација и начин проналажења, узимање узорака за лабораторијску анализу, паковање, транспорт и лабораторијска обрада са аспекта криминалистичке технике.

Кључне речи: експлозија, експлозивна направа, увиђај, материјални трагови, лабораторијска обрада, вештачење.

ПОЈАМ УВИЂАЈА - ЗАКОНСКИ ОСНОВ

Увиђај¹ предузима суд кад је за утврђивање или разјашњење какве важне чињенице у поступку потребно непосредно опажање. Орган који обавља увиђај може затражити помоћ стручног лица (криминалистичко-техничке или друге струке), које ће предузети проналажење, обезбеђивање и описивање трагова, извршити потребна мерења и снимања, сачинити скице и прикупити друге податке. Након увиђаја се пише Записник о увиђају, документ од процесног значаја, уз који се прилажу и остали елементи увиђајне документације у виду фотодокументације, видео-снимака, службених бележака (о криминалистичко-техничком прегледу лица места и др.), скица и ситуациони план лица места.

УВИЂАЈ НАКОН ЕКСПЛОЗИЈЕ

Информацију о томе да се догодила експлозија добија Дежурна служба Министарства унутрашњих послова. Након добијеног обавештења на лице места шаље се стручна екипа у саставу: истражни судија, оперативни радник који

¹ Законик о кривичном поступку са објашњењима и обрасцима, МУП РС, Београд 2002.

ради на пословима расветљавања узрока експлозија и радник криминалистичке и противдиверзионе технике. Уколико је у питању експлозија већих размера, на увиђај ће изаћи и вештак специјалиста, односно и специјалиста судске медицине ако има жртва на лицу места. О догађају мора бити обавештен и тужилац. Уколико је потребно, на лице места се шаље и екипа за пружање прве помоћи повређенима и ватрогасна екипа ако се након експлозије догодио пожар. Увиђај се врши кроз две фазе - *статичку и динамичку*.

Статичка фаза увиђаја подразумева одређивање граница лица места и обезбеђење лица места. Под лицем места подразумева се свако место на којем се могу наћи материјални трагови везани за конкретан догађај. Патрола полиције која прва стиже на лице места по сопственој процени одређује границе лица места и обезбеђује га до доласка увиђајне екипе трудећи се да не нарушава затечено стање и не дозвољава никоме приступ, сем ватрогасној и медицинској екипи (ради евентуалног указивања помоћи). Потребно је одстранити све непожељне особе из круга лица места како се не би контаминирали постојећи материјални трагови. Увиђајна екипа касније може променити границе лица места. Код експлозија на отвореном лице места је много пространије и препоручује се кретање увиђајне екипе у концентричним круговима приликом вршења увиђаја. Увиђајна екипа лица места прегледом визуелно или коришћењем специјалних средстава утврђује врсту експлозије (да ли је у питању експлозивно средство или не), као и да ли постоји опасност од нових експлозија на том простору. У статичку фазу такође спада и криминалистичко-технички преглед лица места, фиксирање затеченог стања односно материјалних трагова (преглед лица места, обележавање трагова, фотографисање и скицирање лица места, уношење основних података у Записник). Ако има очевидаца догађаја корисно је забележити сваку информацију. Све радње на лицу места се морају обављати исправно, пажљиво, смирено и систематски.

У динамичкој фази увиђаја се врши изазивање латентних трагова папиларних линија, изузимање трагова са лица места, паковање и обележавање фиксираних материјалних трагова, као и проналажење трагова након померања лешева и предмета са лица места.

Вршење увиђаја код експлозија карактерише околност да је највећи део лица места уништен, а предмети разбацани. Основни задатак приликом вршења увиђаја код експлозија је проналажење центра експлозије, одређивање смера кретања ударног таласа и трасолошка обрада лица места - прикупљање материјалних трагова. Центар експлозије је место са кога се продукти експлозије шире радијално на све стране и одређује се визуелним прегледом лица места - простора захваћеног експлозијом, односно објекта са његове спољашње или унутрашње стране. Центар експлозије се одређује на основу изгледа и распореда материјалних трагова.

Сврха увиђаја након експлозије је да се одреди природа, време, узрок и последице, жртве, материјална штета, начин и средство извршења и, на крају, извршилац у случају подметања експлозије.

БЕЗБЕДНОСТ

МАТЕРИЈАЛНИ ТРАГОВИ КОД ЕКСПЛОЗИЈА

Под траговима експлозије се подразумевају промене које, као последица експлозије остају на лицу места, предметима, људима, животињама и биљкама. Трагови се проналазе визуелним прегледом или коришћењем разних уређаја (метал-детектори, преносни рендгенски уређаји и др.). С обзиром на вишеструкост дејства експлозије на околину места експлозије разликујемо трагове као последицу топлотног, бризантног или разорног дејства експлозива, дејства ударног таласа, делове експлозивне направе - узрока експлозије и микротрагове експлозивне супстанце на деловима који су били у непосредном контакту са експлозивом. Врло често се догађа да је лице места на коме се догодила експлозија накнадно захваћено и пожаром и да материјални трагови притом бивају уништени. По доласку на лице места у том случају је потребно утврдити да и је примарно настао пожар који је изазвао експлозију или обрнуто. У том случају посебну пажњу треба обратити на изјаве очевидаца.

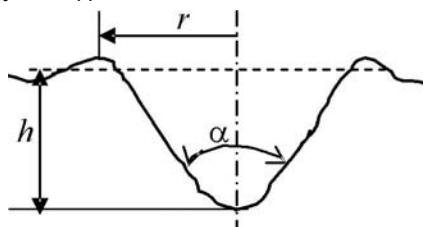
Трагови као последица топлотног дејства експлозије

Као последица топлотног дејства експлозије у самом центру експлозије и његовој ближој околини јављају се трагови у виду топљења и деформисања пластике, металних и других материјала, промене боје метала, сагоревања папира, дрвета, тканине и пластике, тако да се могу наћи изгорели или нагорели запаљиви предмети, а ако је на лицу места било и живих бића, могу се наћи и повреде у виду опекотина на кожи човека или животиње, осмуђеност длака и влакана. Као последица топлотног дејства експлозије може се јавити и пожар.

Трагови као последица разорног дејства експлозије

Као последица разорног дејства експлозива на околину места експлозије долази до стварања кратера на подлози, отвора у зиду или кидања елемената конструкције, тј. јављају се трагови у виду разорених, покиданих, издробљених, уситњених, деформисаних и одбачених предмета и материјала. Ове промене показују типичне карактеристике на основу којих се може одредити смер деловања ударног таласа. Највећа разарања се налазе на путу ударног таласа. Тако се на пример може десити да поред нетакнутих прозора читави зидови буду разбијени. На основу промена на материјалу, односно степена оштећења, као и смера ударног таласа, може се одредити центар експлозије. Материјал у центру експлозије (дрво, цигла, стакло и др.) је разбијен у најситније делове. Проналажење центра експлозије, односно дела лица места у коме има највише оштећења услед бризантног, разорног дејства је од пресудног значаја за осветљавање узрока експлозије из разлога што се у том простору могу наћи трагови експлозива и делови саме експлозивне направе, као и што се на основу димензија створених оштећења (отвора или кратера) може добити податак о маси експлозива која је створила експлозију. Приликом вршења увиђаја након експлозије,

обавезно се мере димензије кратера и даје опис облика кратера (округао, елипсаст, купаст или тањираст). Облик и димензије кратера не зависе само од врсте коришћеног експлозива, већ и од материјала и стања подлоге и зато је потребно навести врсту подлоге на којој се догодила експлозија (песак, растресита земља, сува и утабана земља, бетон, асфалт, цигла, дрво и сл.). Ако је нпр. експлодирала непозната експлозивна направа испод шасије аутомобила, потребно је, осим димензија отвора, навести податке и о дебљини и облику покиданих елемената.

Слика 1: Изглед кратера након експлозије, где су r - радијус кратера, и h - дубина кратера

Израчунавање масе експлозивног пуњења на основу димензија кратера²:

$$m_e = k_1 f(n) h^3; f(n) = 0,4 + 0,6 n^3$$

k_1 - коефицијент који зависи од врсте земљишта и врсте употребљеног експлозивног пуњења; $f(n)$ - функција кратера; коефицијент кратера $n = r/h$

Трагови као последица дејства ударног таласа

Оштећења настала као последица дејства ударног таласа налазе се на путу кретања ударног таласа - ширења продуката детонације у околни простор. Тако имамо поред кратера и отвора, рушење зидова и објеката, оштећења бетонских конструкција, малтера, избијање рамова прозора и врата из зидова, померање или превртање предмета или објеката, деформисање и кидање предмета, ломове стакала и др. Сва оштећења на лицу места потребно је евидентирати и коректно описати и обавезно навести њихове удаљености од центра експлозије. Такође је потребно одредити растојање на коме је поломљено 50% прозорских стакала и измерити њихове димензије (дужина, ширина, дебљина). Измерена растојања се уносе у скицу лица места и то баш онако како су мерена. Тако се на основу једначина и табела, потребних за настајање одређених ефеката, може израчунати маса коришћеног експлозива. Веома је важно у скицу лица места унети и распоред околних објеката из разлога што је могуће да до лома стакала дође и услед рефлектовања ударног таласа од околних зидова, нарочито ако су збијени објекти.

² Др Влашкин З.: Ваздухопловно бомбардерско наоружање, Београд 1995.

БЕЗБЕДНОСТ

Трагови као последица парчадног дејства експлозивног убојног средства

На лицу места где се догодила експлозија се могу наћи и делови експлозивних направа. У зависности од врсте употребљеног средства, на лицу места могу се наћи делови формацијске или импровизоване експлозивне направе, и то упаљач или делови упаљача, делови сагорелог или несагорелог штапина, делови детонаторских каписли, сатних механизма, делови струјног кола, делови амбалаже у којој се налазио експлозив и др. Трагови који потичу од фрагмената експлозивне направе (последица парчадног дејства) су веома значајни са криминалистичко-техничког аспекта јер се на основу њих, углавном, може одредити врста употребљене експлозивне направе и начин њеног иницирања. Понекад је довољно и врло мало парче да се донесе закључак о врсти експлозивне направе, нарочито ако је реч о серијски израђеној направи (формацијска средства). Пошто се приликом експлозије парчад разлећу радијално, у свим правцима, највише парчади има у централној зони у самом кратеру и његовој околини, али и на површинама нормалним на правац разлетања парчади. На дну кратера се могу наћи фрагменти тела направе или иницијалног средства, из разлога што се приликом постављања експлозивне направе у земљи детонатор врло често забада у земљу. С обзиром да се приликом експлозије околна земља уруши у кратер, као и из разлога забадања детонатора у земљу, након мерења облика и димензија кратера потребно је вршити раскопавање - вађење вишка земље из кратера и скидање површинског слоја земљишта. Проналажење детонатора и делова детонатора или остатака активираних штапина са памучним влакнима и истопљеном изолацијом одређене боје омогућавају закључак о начину иницирања и о пореклу иницијалног средства. На лицу места се могу наћи и извори електричне енергије (батерије нпр.) и делови проводника када се може закључити да је коришћен електрични начин иницирања. Ако се на лицу места пронађу делови упаљача (сатни механизми, опруге, зупчаници, електронски делови...), може се закључити који је тип упаљача коришћен за иницирање направе. Такође се могу пронаћи и делови амбалаже експлозива (делови папира, пластике, дрвета, метала...), који опет могу довести до извршиоца (нпр. ако је оставио трагове папиларних линија приликом додира). Сву пронађену парчад која потиче од експлодираних експлозивних направа је обавезно изузети са лица места, након претходног фотографисања и уношења координата положаја и димензија у скицу лица места из разлога што се на основу тих података заједно са масом парчета може доћи до масе коришћеног експлозива.

Трагови на жртвама експлозије

Уколико су се на лицу места у моменту експлозије налазили и људи, тј. ако на лицу места има усмрћених и повређених лица, на основу насталих оштећења на њиховим телима (које се мере приликом обдукције односно судскомедицинског прегледа) и растојања на којима се то догодило се може израчунати маса коришћеног експлозива за конкретну експлозију. Трагови који настају на телима људи и животиња су у виду повреда од експлозивних

средстава и њихових делова - парчади (гелера, куглица, коцкица, штапића и др.) ослобођених експлозијом убојног средства (бомбе, мине, гранате, импровизоване експлозивне направе и др.). По правилу су то механичке повреде у виду раскомадина, разорина, ситних рупастих дефеката, опекотине услед топлотног дејства експлозије, као и повреде услед ударног таласа надпритиска гасова продуката детонације (тзв. бласт повреде) у зависности од места где се лице налазило у односу на центар експлозије у датом тренутку.

Прикупљање трагова на месту експлозије

У случају експлозије на тлу, разликујемо зоне дејства експлозије. У центру експлозије настаје кратер чије димензије зависе од врсте употребљеног експлозива као и од његове количине у експлозивној направи. Детаљним прегледом кратера и зоне око кратера могу се пронаћи остаци експлозивне направе (уколико нису претходно физички однешени са лица места), као и трагови материјала који је највише био изложен дејству експлозије. Ради утврђивања узрока експлозије са лица места је потребно изузети споран материјал и доставити га у лабораторију ради вештачења да би се одредила врста експлозива који је коришћен у конкретној експлозији. Узима се узорак земљишта из кратера (са дна, обода и ивице кратера) у циљу откривања трагова експлозива. Може се догодити да се, уколико је експлозија непотпуна (случај са експлозивним пуњењем са истеклим роком трајања, или чуваним у неадекватним условима), у кратеру и зони око њега пронађу и остаци неексплозивног пуњења. Треба бити упоран приликом тражења фрагмената експлозивне направе нарочито ако је лице места доста разрушено и по потреби вршити и просејавања растрешеног земљишта.

Сви пронађени трагови са лица места се морају фиксирати (описивање у Записнику о увиђају, разним службеним белешкама, фотографисање и израда фотодокументације, видеоснимање, мерење положаја и величина трагова и на основу тога скицирање лица места и изузимање трагова са лица места ради даље лабораторијске обраде.). Након уочавања најпре треба фотографисати затечено стање лица места, а онда приступити обележавању трагова у смислу додељивања одговарајућих бројева за сваки траг појединачно. Затим, према правилима фотографисања лица места, фотографисати лице места и трагове појединачно. Након тога се врше мерења и уношење података у скицу, изузимају трагови са лица места тако што се води рачуна да се појединачно пакују, пише Записник о увиђају и други писани документи. Приликом изузимања трагова треба водити рачуна да се пакују у херметичке посуде како се не би током транспорта контаминирали. Записник о увиђају и други писани документи, фотодокументација, ситуациони план (цртеж лица места у одговарајућој размери нацртан на основу скице са лица места) се израђују у службеним просторијама. Записник о увиђају, као главни процесни документ мора садржати описе свих трагова и свих вршених радњи на лицу места од стране увиђајне екипе и мора бити усаглашен са осталим елементима увиђајне документације.

БЕЗБЕДНОСТ

Узимање узорака и паковање појединих трагова са лица места се врши у динамичкој фази увиђаја. У ту сврху потребно је имати специјалан несесер са средствима за узимање узорака (шпатула, кашика, скалпел, четкица, магнет, пинцета...), амбалажом за паковање трагова (кесе, стаклене, пластичне и металне посуде), маркерима за обележавање трагова, оптичким помагалима за лакше уочавање и другом опремом. Приликом узимања узорака експлозива за даљу лабораторијску обраду, пожељно је користити детекторе експлозива, као и службене псе специјално обучене за проналажење експлозива. Материјал за испитивање врсте експлозива се узима помоћу кашике и пакује се у пластичне кесице које се затварају. Уколико је нпр. коришћен прашкасти експлозив, узорак се узима четкицом. Са објеката који су били изложени дејству продуката експлозије узимају се ацетонски брисеви и пакују у одговарајуће посуде. Ради компарације, потребно је узети и узорак земљишта са већег растојања од кратера, да би се знао и састав земљишта непоремећен дејством експлозије. На лицу места је могуће извршити и тзв. спот-тест реакције. Оне се врше да се одреди групна припадност одређеној врсти експлозива и основне компоненте експлозива. Наравно, ове анализе саме по себи нису довољне и потребно је детаљно испитивање експлозива у лабораторији. Сви трагови се пакују у посебну амбалажу на којој обавезно мора бити назначен редни број трага, место одакле је изузет, место, датум и време вршења увиђаја, као и лица које је изузимало траг.

ПОВЕЗИВАЊЕ ИЗВРШИОЦА СА МАТЕРИЈАЛНИМ ТРАГОВИМА СА ЛИЦА МЕСТА

Да би се утврдио извршилац у случају подметања експлозивне направе, треба довести у везу трагове са лица места са извршиоцем. У том циљу потребно је обрадити и микротрагове (голим оком невидљиви или слабовидљиви материјални трагови) са лица места, тј. предмете са којима је извршилац долазио у додир приликом постављања експлозивне материје на лице места. То су обично трагови папиларних линија на деловима експлозивне направе које је извршилац морао додирнути приликом прављења (ако је у питању импровизирано средство) и постављања експлозивне направе. Трагови папиларних линија се могу наћи и на другим предметима са којима је извршилац долазио у додир (нпр. шибица, кутија цигарета, опušци са траговима пљувачке и др.). На лицу места се могу пронаћи и трагови стопала у виду отисака или утисака, у зависности од подлоге на којој су остављени.

Уколико има индиција да је одређено лице подметнуло експлозивну направу, потребно је извршити његово претресање, као и претресање стана и других просторија у којима је то лице боравило. Тако се може доћи до алата који је послужио за прављење експлозивних направа, самих компоненти експлозивних направа и др. Том приликом се може извршити и низ спот-тест реакција ради утврђивања присуства експлозива на његовим шакама, у зони дланова, у кореновима између прстију, испод ноктију, на гардероби и сл.

Напред наведени трагови су најчешће једини могући докази код експлозија. Лични докази - искази очевидаца обично не садрже све чињенице о самом догађају из разлога што су те чињенице познате само извршиоцима. Не-

достатак адекватних личних доказа као и отежано проналажење трагова услед неретко потпуно разрушеног лица места јасно указују на присутне тешкоће у расветљавању узрока експлозије и проналажење учиниоца. Из наведених разлога нужан је тимски рад свих субјеката који учествују у обради лица места и форензичкој обради трагова (оперативног радника, радника криминалистичке и противдиверзионе технике и вештака одговарајуће струке). Криминалистичка тумачења трагова се морају што пре урадити како би могли послужити као основ за хитно поступање оперативних радника у правцу стварања одговарајућих верзија и предузимања одговарајућих мера и радњи.

ИСПИТИВАЊЕ ЕКСПЛОЗИВА - ВЕШТАЧЕЊЕ

Како се експлозиви користе за извршење разних кривичних дела (тероризам, диверзије, угрожавање безбедности лета ваздухоплова, имовински деликти - тешке крађе, недозвољено отварање брава и каса нпр., изазивање опште опасности, незаконити риболов, недозвољено држање оружја или распрскавајућих материја, освете и др.), то је утврђивање о којој се врсти експлозива ради у конкретном случају веома важно у смислу оперативног значаја за указивање на извор снабдевања. За испитивање експлозива се користе хемијске и физичко-хемијске методе за идентификацију, и то:

1. хемијске тест методе;
2. физичко-хемијске инструменталне методе:
 - танкослојна хроматографија;
 - гасна хроматографија;
 - инфрацрвена спектрофотометрија;
 - ултраљубичаста и видљива спектрофотометрија и
 - масена спектрометрија.

Вештачење експлозије се врши у органима унутрашњих послова који су специјализовани за вршење тих врста вештачења. Вештаку, односно институцији за вештачења се подноси захтев, који садржи основне податке о експлозији (датум, време, место, услови под којима се одвила експлозија и сл.) и питања на која се очекује да вештак одговори. Уз захтев за вештачење се обавезно прилаже и материјал изузет са лица места са увиђајном документацијом. Вештак треба да одговори на следећа питања:

- Шта је узрок експлозије?
- Која је врста експлозива коришћена у конкретном случају експлозије?
- Колика је маса коришћеног експлозива?
- На који начин је инициран експлозив?
- О ком дејству експлозије на околину је реч - рушећем или парчадном?
- Ко је подметнуо експлозивну направу?

БЕЗБЕДНОСТ

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алексић Ж., Костић Р.: *Пожари и експлозије - Приручник за откривање узрока и утврђивање одговорности*, Београд, 1982.
2. Бјеловук Ивана: *Форензичка обрада трагова након експлозије експлозивног убојног средства*, Зборник радова наставника ВШУП-а, Београд, 2004.
3. Бошковић М., Бановић Б.: *Криминалистика методика*, Београд, 2001.
4. Влашкалин З.: *Ваздухопловно бомбардерско наоружање*, Београд 1995.
5. Ђорђевић Д.: *Прорачун масе експлозива на основу ефеката ударног таласа*, Безбедност бр.4, Београд, 1992.
6. Закон о експлозивним материјама, запаљивим течностима и гасовима, Закон о промету експлозивних материја, Закон о превозу експлозивних материја (<http://www.rpipsi.com>)
7. Jaramaz S.: *Physics of explosion*, Belgrade 1997.
8. Максимовић Р., Бошковић М., Тодорић У.: *Методи физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, Београд 1998.
9. Михајловић П., Божић Љ.: *Судска медицина*, Београд 2001.
10. Митровић В., Ступар Љ. - *Криминалистика техника*, Београд, 2002.
11. Jimmie Oxley, James Smith, Elmo Resende, Evan Pearce, Thomas Chamberlain / Trends In Explosive Contamination - Journal Of Forensic Science, Mar. 2003.

ANALYSIS OF THE TRACES AFTER THE EXPLOSION OF AN UNKNOWN DEVICE

Abstract: The wars led on the territories of the former SFRY in the past decade enabled many people to obtain all sorts of firearms and explosives freely and easily. Since then the forensic experts have been confronted with numerous explosions of hand-grenades and other explosive devices. As the investigation after an explosion is specific in comparison with other investigations, the paper describes the required procedure concerning collecting material evidence after the explosion of an unknown device. The paper also offers a detailed presentation of all sorts of material evidence that may be found on the crime scene including its specifics: appearance, location, ways of detecting it, taking samples for the laboratory analysis, packing, transportation and laboratory analysis from the forensic point of view.

Key words: explosion, explosive device, investigation, material evidence, laboratory analysis, expert analysis.

Пуковник мр Стојан КЉАЈИЋ,
ПТОд ВСЦГ "Кобре"

СПЕЦИФИЧНОСТИ ОБУКЕ ЗА ИЗВРШЕЊЕ ПРОТИВТЕРОРИСТИЧКИХ ЗАДАТАКА

Резиме: Основни задатак у процесу обучавања јединица за противтерористичка дејства јесте оспособљавање за брзо и ефикасно савладавање терориста и ослобађање талаца. Због тога је обука ових јединица специфична и она се огледа у стицању широког дијапазона фундаменталних и примењених знања значајних за извршавање противтерористичких задатака, али и обезбеђивање значајних личности и објеката. У складу са тим су дефинисани садржајна основа обучавања и критеријуми вредновања токова и резултата обуке.

Кључне речи: противтерористичка дејства, обезбеђење личности, физичка обука, ватрена обука, тактика специјалних дејстава.

УВОД

Специјалне јединице у свету све више добијају на значају као последица потребе постојања наменских снага за супротстављање свим облицима терористичког деловања. Овакве јединице, у непосредном спречавању опасности од терористичких дејстава, имају веома значајно место и улогу, а нарочито тамо где је неопходно брзо и ефикасно борбено супротстављање тероризму.

Противтерористичке јединице представљају врсту специјалних јединица, а у односу на њих се разликују по томе што су намењене за *антитерористичка дејства*¹. Оне су настале на темељима постојећих специјалних јединица током седамдесетих година прошлог века, током великих терористичких претњи широм света. У њих су регрутовани најквалитетнији кадрови, пре свега из специјалних јединица као што су падобранске, диверзантске, извиђачке и

¹ Антитерористичка дејства су специфични облици организовања борбених дејстава које изводе првенствено специјалне јединице војске и полиције, као и здружене тактичке јединице или одговарајући привремени састави. Ефикасно супротстављање тероризму подразумева примену превентивних (предузимање и унапређење мера заштите, усавршавање службе заштите, развијање друштвене свести, опремање сигурносним уређајима и системима...), репресивних (укупна казнена политика) и борбених мера.

БЕЗБЕДНОСТ

др. Окупљајући унутар себе различите специјалности, са јединственим циљем борбе против тероризма, врло брзо се испољио проблем обуке припадника противтерористичких јединица и њене ефикасности кроз практичну примењивост.

С обзиром на сталан напредак војне индустрије, сталне иновације на плану развоја технике и војног наоружања, као и све учесталије терористичке нападе које је све теже предвидети, нужно се мењају и повећавају захтеви који се постављају пред припаднике противтерористичких јединица у спровођењу што успешнијих мера у сузбијању и борби против тероризма.

Сходно томе неопходно је стално пратити садржаје обуке, анализирати их и коначно прилагођавати савременим потребама.

Осим сталне актуелизације садржаја обуке, важно је да се и процес обучавања прилагођава амбијенту који је што ближи реалним условима у којима противтерористичке јединице извршавају задатке.

У обуци јединица за противтерористичка дејства тежиште је превасходно усмерено на одржавању физичке кондиције, гађањима и тактику специјалних дејстава. При томе, садржаји обучавања сваке области су тако компоновани и структурирани да обезбеђују стицање знања, вештина и навика, као и других борбених квалитета без којих појединци и противтерористичке јединице не би могли успешно да извршавају наменске и друге задатке.

ФИЗИЧКА ОБУКА

Физичким способностима припада значајно место и улога у свакодневним активностима везаним за посао припадника противтерористичких јединица (ПТЈ). Неопходан степен развоја снаге, силе, брзине, издржљивости, окретности, гипкости, прецизности и равнотеже неизоставан су услов за извођење покрета и радњи. Због тога су план и програм физичке обуке тако дефинисани да обезбеђују оптималан развој физичких способности припадника ПТЈ за извршавање и најсложенијих задатака.

Основни циљ физичке обуке јесте планско и систематско развијање, одржавање и усавршавање основних психо-физичких способности (снаге, силе, издржљивости, брзине, окретности, гипкости, равнотеже и прецизности); стицање и овладавање високим нивоом борилачких вештина; развијање морално вољних (упорности, одважности, пожртвовања, одлучности, самоиницијативности) и других особина личности неопходних за успешно извршавање најсложенијих офанзивних и дефанзивних противтерористичких задатака у савременим борбеним и неборбеним дејствима (мирнодопским и ратним условима).

Из наведеног циља произилазе следећи задаци физичке обуке:

- развијање и одржавање основних физичких способности на високом нивоу применом свих облика физичке обуке;

- стицање и овладавање одређеним нивоом спортско-техничког образовања (пливање, роњење, оријентиринг, борење, скијање, верање и др), вештина, знања и навика потребних за извршавање специфичних задатака;
- развијање здравствено-хигијенских навика и задовољавање основних потреба за кретањем и играма и
- интегрисање физичке обуке са осталим садржајима обучавања кроз примењене облике физичког вежбања: вежбање у војностручној обуци, вежбање при обављању задатака и вежбање под оптерећењем, ситуационо вежбање.

У физичкој обуци кондиционом вежбању припада значајно место. Његов приоритетан циљ је да се развије, достигне и одржи оптималан ниво физичких (моторичких) способности за извршавање и најтежих задатака.

Уз оптималан ниво физичких способности противтерориста мора да поседује висок ниво психичких и морално-вољних квалитета као што су: емоционална стабилност, зрелост, отпорност на стрес, смелост, упорност, интелектуална способност (брзина адекватног реаговања на проблем и његово лако решавање, логично повезивање појмова, лако и брзо схватање сложених проблема), дисциплина, хладнокрвност, концентрација, самоконтрола и етика.

За успешно одржавање и подизање физичке и радне способности, а кроз то и психички уравнотеженог здравља, неопходан је упоран и систематски рад. Основу за високу физичку и радну способност чини високи функционални капацитет срчано - дисајног система. Кондиционо вежбање побољшава рад срца и крвних судова. Срце постаје јаче и способно да са мањим бројем контракција убацује више крви у крвоток. Показатељ добро тренираног срца је мањи број откуцаја у мировању, који се може спустити и до 30% у односу на нетренирано срце. Крвни судови постају бољи транспортери крви, а повећањем броја активних капилара, крв се лакше допрема у све делове тела. Крв собом доноси кисеоник, неопходан за размену материја и стварање енергије, а односи распадне штетне продукте. Активним вежбањем побољшава њен и рад плућа (респираторног система), као главног снабдевача организма кисеоником. Плућа повећавају запремину, тако да једним удахом могу да обезбеде већу количину кисеоника. Побољшава се састав крви. Повећањем броја црвених крвних зрнаца и процента хемоглобина у њима, побољшава се квалитет мишићног система појачаним тонусом, а ослобађа се вишак масног ткива.

Да би се постигао потребан ефекат у односу на подизање функционалних способности срца и плућа, недељно треба вежбати 5-6, а најмање 3 пута. Мање од три вежбања недељно не даје жељени ефекат. Почетак вежбања не треба изводити форсирано. Боље је да период прилагођавања траје дуже. Осим адаптације срца и плућа, потребно је да се на рад адаптирају мишићи, тетиве (лигаменти) и зглобови. Обавезно пред почетак вежбања треба извршити загревање локомоторног апарата, вежбама обликовања (што је хладније време загревање дуже траје). После завршетка вежбања треба неколико минута употребити за опуштање (релаксирање). Због обилног зно-

БЕЗБЕДНОСТ

јења (нарочито лети) треба после вежбања узимати доста течности и повећати количину соли у исхрани. Одећа за вежбање треба да је лака, адекватна и комотна, а обућа удобна.

Вежбање треба изводити по свим временским (метео) условима како би "челичили" организам.. При томе, прилагођавање тела напорима треба да траје дуже и иде спорије, без претеривања.

Телесна тежина је један од важних показатеља здравља и физичке способности. Она треба да се креће у одређеним границама и да се редовно контролише. Уколико је телесна тежина много већа од идеалне, треба је кроз одређени, редуковани режим исхране и вежбања смањити. То смањивање треба да се врши постепено у току дужег временског периода под надзором лекара.

Физичким вежбањем (моторичким радњама), а самим тим и добрим стањем здравља, доприноси се повећању функционалне радне способности. Добра увежбаност противтерористе обезбеђује могућност обављања моторичких задатака рационалним утрошком енергије, кроз правилан однос активности и одмора.

Одговарајућим континуираним вежбањем доприноси се развијању снаге, силе, издржљивости, брзини извођења покрета и радњи, окретности, гипкости, прецизности и негује дисциплина духа и тела.

Због важности физичких способности њихово мерење (тестирање) постаје веома важан елемент у обучавању противтерориста. Оно подразумева мерење (оцењивање) физичких способности на почетку (иницијално мерење) и на крају обуке (завршно-финално) мерење резултата. Тестирањем се постиже тренутни увид (стање) својих физичких способности (кондиције) и служи као полазна основа за даље вежбање лица која се обучавају како би и даље радили на одржавању и унапређивању доброг здравља и добре кондиционе припремљености.

У оквиру физичке обуке противтерориста треба да овлада и борилачким вештинама. Борилачким техникама противтерориста у разним ситуацијама може ефикасно одбранити себе и друге, односно приморати на послушност и најупорнијег нападача, одвраћајући га од даљег напада.

ВАТРЕНА ОБУКА

Следећи, али не мање важан део обуке ПТЈ односи се на ватрену оспособљеност којој се придаје велика пажња. Захтеви који се постављају пред припаднике ПТЈ у вршењу свакодневних задатака, посебно оних високог ризика, изискују добру обученост у познавању и употреби различитих врсти наоружања, као и спремност да се правовремено и адекватно реагује уколико то ситуација захтева.

Циљ изучавања овог предмета јесте да се појединци и јединице за противтерористичка дејства обуче да правилно рукују и употребљавају лично и колективно стрељачко оружје и противоклопна средства, самостално и у

оквиру јединице. Сходно томе, као основни задаци ватрене обуке постављају се:

- упознавање са борбеним могућностима стрељачког и противоклопног оружја којима јединица за противтерористичка дејства располаже;
- обучавање и увежбавање за правилну, брзу, економичну и ефикасну употребу при дејству на различите циљеве у разним борбеним условима;
- обучавање за правилно чување и одржавање оружја, прибора и алата, инструмената и муниције;
- овладавање прописаним мерама безбедности и сигурности које се морају уважавати при руковању и употреби личног и колективног наоружања, и
- обучавање послужиоца оруђа за ефикасно извршавање задатака у различитим улогама у оквиру послуге, у различитим временским условима и уз примену заштитних средстава.

Процес оспособљавања у ватреној обуци траје непрекидно од доласка у јединицу па до одласка из ње.

Имајући у виду намену и задатке које извршавају могу се издвојити основне специфичности ватрене обуке у ПТЈ:

1. непрекидност у обуци и кондицирању,
2. оспособљеност за гађање из различитих врста оружја и оруђа,
3. захтев за високом прецизношћу,
4. гађање под временским ограничењима,
5. гађање под физичким оптерећењем,
6. гађање са повећаним ризиком,
7. комбинација ТО и ВО,
8. извршење гађања у различитом добу дана,
9. гађање са средствима за нишањење ноћу и
10. гађање на различитим земљишним условима.

Непрекидност у обуци и кондицирању: Сваки припадник ПТЈ оспособљава се за употребу личног наоружања (пиштољ, аутомат, пушка). Лично наоружање се дели на примарно или основно (снајперска пушка, пиштољ) и секундарно или допунско (аутомат, пушка, пушкомитраљез).

Обука се изводи плански, пролазећи кроз разне фазе оспособљавања како појединаца тако и јединице у целини. Врхунац је завршетак курса за одређено наоружање (курс борбеног гађања пиштољем, курс снајпериста, итд). Кроз процес обуке издвајају се они који имају предиспозиције за друге врсте наоружања и друге специјалности.

У току једне седмице сваки припадник обавезно гађа један дан пиштољем, један дан пушком и додатним наоружањем, у току 2-3 месеца изводи се седмично кондиционо гађање и руковање основним наоружањем чиме се постиже стална спремност за извршење задатка.

БЕЗБЕДНОСТ

Оспособљеност за гађање различитим врстама наоружања: С обзиром на специфичности задатка ПТЈ, у обуци се користе разне врсте домаћег и страног наоружања. На тај начин се обезбеђује да сваки појединац буде оспособљен за коришћење различитог наоружања, па и оног на које би на бојишту могао да наиђе.

Захтев са високом прецизношћу: План и програм за гађање даје критеријуме за извршење гађања. Међутим, ти критеријуми током обуке постају све више слаби у поређењу са строгим захтевима који се постављају против терориста, као на пример захтев да се при решавању талачке ситуације не сме промашити.

Због тога су критеријуми за одличне оцене дате програмом (на пример: минимум 61 круг на удаљености 20 м), интерно повишени (од сваког припадника се очекује минимум 75 кругова од испалених 10 метака на удаљености 20 м).

Гађање под временским ограничењима: У току извршења гађања се, такође, намеће обавеза стрелцу да ватрени задатак изврши за много краће време него што је то предвиђено, како би био оспособљен да у сличној ситуацији, али у реалном амбијенту при извршавању постављених задатака, постигне исте резултате у много краћем временском интервалу.

Гађање под физичким оптерећењем: Поред временског ограничења стрелцу се намеће и физичко оптерећење пре извршења гађања (на пример: треба да уради 20 склекова па да гађа једном руком, или да пређе пешадијске препреке па да изврши гађање, да претрчи 1600 м па да изврши гађање).

Гађање са повећаним ризиком: У току извршења гађања стрелац мора да зна да од његове брзине и прецизности, и поред ризика од могућег рањавања и повређивања својих сабораца, зависи како ће се решити неки задатак. Због тога се врши гађање циља (мете) поред кога стоји старешина из ПТЈ. Гађања су појединачна, али се изводе и у тиму, при чему сваки припадник има напуњено оружје и метак у цеви и креће се у колони из које дејствује на циљ. Гађања ове врсте доприносе развијању међусобног поверења, као и сигурност у себе и у своје могућности.

Комбинација тактичке обуке и ватрене обуке: Сечена знања, вештине и навике из ватрене обуке имају свој смисао само ако се могу успешно примењивати при извођењу одређених тактичких радњи и поступака. Због тога се при обради одређених тема из тактичке обуке истовремено врше и бојева гађања. Уз то се припадници ПТЈ излажу и одређеним психо-физичким напорима који их при извршавању задатака у реалним условима стварно и очекују.

Извршење гађања у различитом добу дана: Да би била потпуна, ватрена обука се реализује и дању и ноћу, како би старешине сагледале разлику и били оспособљени за извршење задатка и у условима ограничене видљивости.

Гађање са оптоелектронским средствима за нишањење ноћу: Припадници ПТЈ се у току процеса обуке оспособљавају да користе различита оптоелек-

тронска средства. С обзиром да се задаци врло често изводе у тоталном мраку, те се и та радња увежбава у управо таквим условима.

Гађање на различитим земљишним условима: Обука се тако конципира да се изводи на различитим земљишним условима, јер стрелиште због мера безбедности и сигурности намеће бројна ограничења. При томе се тежи да се обука изводи на равничарском, брдско-планинском, пошумљеном и другом земљишту, на земљишту са различитим комуникацијама и објектима на њему, насељеном месту и слично.

ОБУКА ИЗ ТАКТИКЕ СПЕЦИЈАЛНИХ ДЕЈСТАВА

Веома сложена област која се односи на припрему за извршење наменских задатака ПТЈ назива се још и Тактика специјалних дејстава која представља суштинску разлику у односу на остале јединице које немају противтерористичку намену. Овде су обухваћене различите практичне радње које се увежбавају са циљем стицања посебних војно-стручних знања и вештина за противтерористичку борбу и обезбеђење високих државних и војних руководилаца.

Тактика специјалних јединица је усмерена на оспособљавање припадника и јединица за противтерористичка дејства за борбу против тероризма и ослобађања талаца у разним објектима и ситуацијама. У складу са тим су дефинисани и основни садржаји обучавања, као што су:

- успостављање непосредног додира, привремено онеспособљавање и онемогућавање или ликвидација терориста;
- ослобађање талаца и других лица која су терористи узели као таоце у авионима, зградама (деловима зграда), превозним средствима и другим објектима и
- обезбеђење највиших војних руководилаца и објеката од посебног значаја за одбрану земље.

Обука за сузбијање тероризма

Обука припадника противтерористичких јединица спроводи се сходно намени и задацима јединице. Она је вишедисциплинарна (усклађена примена знања, вештина и навика из више области - Физичке и ватрене обуке, као и обуке из тактике специјалних дејстава) и усмерана на оспособљавање појединаца за успешно обављање функционалних дужности, као и на увежбавање и оспособљавање ПТЈ у целини за ефикасно вођење противтерористичке борбе и заштиту значајних војних руководилаца и објеката од посебне важности. Што је већа обученост припадника противтерористичких јединица, већа је и борбена готовост јединице, а самим тим и њихова спремност за извршавање наменских задатака.

Основни *противтерористички задатак* јесте борба против тероризма у сваком облику и свим условима, временским и теренским. Основне карактеристике противтерористичких задатака су: веома брза промена ситуације, непредвиђене околности које могу знатно отежати извршење задатка, веома

БЕЗБЕДНОСТ

често недовољна количина обавештајних података, фанатичност и све боља обученост и опремљеност терориста, близина других цивилних структура која ограничава начин дејства и употребе технике, талачке ситуације и могућност повређивања талача, сложеност објеката у којима се изводе противтерористичке акције као и стална присутност јавности која може угрозити извршење акције и негативно утицати на извршење задатка. С обзиром на карактеристике противтерористичких задатака сама противтерористичка акција мора бити изненадна, брза и одлучна. Да би се испунили услови изненађења и брзине, односно да би противтерористичка акција била завршена док терористи не буду свесни ни да је почела, потребно је извршити обимне припреме пре почетка саме акције. Ове припреме обухватају:

- прикупљање обавештајних података,
- планирање акције,
- припрема људства и средстава за извршење акције.

Прикупљање обавештајних података је стална активност која траје од почетка планирања акције па све до извршења противтерористичке акције, односно до уклањања претње и ослобађања талача. Прикупљање обавештајних података се врши непрекидним осматрањем и извештавањем о променама ситуације на објекту и унутар објекта напада од стране тимова из састава противтерористичке јединице, најчешће и по правилу су то снајперски тимови са додатним средствима за осматрања (уређаји за ноћно осматрање, термовизија и сл.). Уколико постоје могућности, тим из састава противтерористичке јединице може поставити и уређаје за осматрање унутар самог објекта напада, прилазећи кроз околне објекте пре почетка саме акције.

Обавештајни подаци треба да обезбеде: податке о објекту напада, односно планове објекта и вероватне положаје терориста и талача, податке о терористичкој групи која је извршила напад (број, обученост, наоружање и спремност за извршење претњи) и податке о таоцима (број, старост и психофизичко стање), а подаци од осматрачких и снајперских тимова треба да потврде постојеће податке и допуне са новим (кретање терориста и талача, постојање препрека, експлозивних направа и сл.). Тачност и количина обавештајних података је од велике важности за успех противтерористичке акције, јер се на основу њих врши планирање начина извршења саме акције, односно начина приласка објекту, упада у објекат, онеспособљавања терориста и ослобађања талача.

Планирање акције врши се на основу прикупљених обавештајних података од противтерористичких тимова који врше осматрање објекта напада. Планирање акције мора да обухвати цео ток извршења противтерористичке акције од приласка објекту до ослобађања талача и напуштања реона извршења акције. У току планирања акције потребно је испланирати и предвидети више опција напада и имати спремну другу верзију напада уколико основна не успе да се оствари из било ког разлога, односно потребно је имати више спремних тимова за упад са различитих праваца и начина уласка, да уколико први тим не успе да уђе у објекат, други или трећи тим настави акцију, јер једном започета акција се не сме прекидати, јер другог покушаја највероват-

није неће бити. У току планирања је потребно предвидети и могуће проблеме на које би тим за упад могао наићи и наћи решење за исте пре почетка акције, односно опремити тим са додатним средствима или људством за уклањање препреке (разминирање и уклањање експлозивних направа и сл.). Планирање акције представља основ за успешно извршење акције и без доброг и правилног планирања, сама акција има мале шансе за успех.

Припрема људства и средстава почиње са почетком планирања акције и траје све до почетка извршења напада на објекат. У току припреме потребно је вршити увежбавање тимова за упад на веродостојним макетама или сличним објектима, објекту на који се врши напад. У току припрема тимова потребно је у потпуности упознати људство са објектом напада, терористима, таоцима и планом напада на објекат. Људство из састава противтерористичких тимова мора бити спремно, опремљено и обучено да у потпуности изврши постављени задатак.

Извршење противтерористичке акције представља најтежи део противтерористичких задатака, али уједно и део који најкраће траје. За разлику од припрема противтерористичке акције који могу трајати и до неколико дана, противтерористичка акција може и сме трајати само неколико минута. Основна карактеристика тока извршења противтерористичке акције јесте велика брзина промене ситуације унутар објекта и што акција траје дуже то је промена ситуације унутар објекта већа и све мање предвидива. Људство из састава противтерористичких тимова мора бити у потпуности обучено за извршење противтерористичких задатака и да буде спремно и способно да отклони непредвиђене препреке и да се прилагоди новонасталој ситуацији у току извршења напада. Исход противтерористичке акције показује квалитет и веродостојност обавештајних података, правилност планирања акције и спремност и способност противтерористичке јединице за извршење противтерористичких акција.

Обука за обезбеђење личности

Полазећи од самог појма обезбеђења личности који подразумева предузимање низа радњи, мера и поступака у циљу спречавања и онемогућавања угрожавањаштићених личности, долази се до закључка да је то једна врло сложена и комплексна радња. Полазећи од чињенице да личност којој следује обезбеђење по својој функцији или друштвеној важности, представља објекат чије угрожавање може да узрокује велике негативне последице, намеће се имплицитан закључак да сваки атак на њега представља криминално или терористичко дело.

Због сложености радњи и поступака на обезбеђењу личности, лица која се одређују за извршавање тих задатака морају да буду, пре свега, добро обучена, организована, опремљена и са добром подршком. Добра обученост омогућава успешну припрему за извршење послова обезбеђења личности, као и само извршење задатака. Ова два елемента су узајамно тесно повезана, јер извршење задатка најчешће директно зависи од квалитета припреме. Ако је припрема свеобухватна, правовремена и реализована уз

БЕЗБЕДНОСТ

активно учешће свих релевантних субјеката, то ће и обезбеђење личности да буде ефикасно и безбедно.

Припрема за извршење задатака послова обезбеђења личности обухвата:

- војностручну припрему,
- безбедносну припрему,
- психолошку припрему и
- материјалну припрему.

Војностручна припрема лица која се баве овом пословима подразумева да та лица морају проћи противтерористичку обуку. Кроз реализацију обуке лице мора бити добро физички припремљено, владати у одређеном степену борилачким вештинама, ватрено добро обучени и тактички оспособљени да у различитим ситуацијама адекватно реагују. Лице које није прошло обуку теже ће се уклапати у захтеве обезбеђења, са мањом сигурношћу приступа реализацији задатка.

Безбедносна припрема мора обухватати упознавање лица са могућим угрожавањем лица, места на којима би дошло до испољавања угрожености, структура од чије стране је могуће да буде лице угрожено. Главни носиоци ове активности су лица за контра-обавештајну заштиту која сакупљају релевантне информације и прослеђују их лицу одговорном за обезбеђење (командиру тима). Са друге стране, спроводе мере заштите како би онемогућили отицање информација које би могле бити употребљене за организацију напада. Ово ће помоћи лицу одговорном за обезбеђење да у току израде плана обезбеђења разради варијанте којим би спречио да лице буде угрожено и да уопште дође до евентуалног напада.

Морално-психолошка припрема је врло важна у фази припреме. Лица морају бити делимично упозната са предстојећим задатком како би схватили циљ, задатак и ангажовање. Кроз психолошку припрему лице одговорно за обезбеђење уз помоћ психолога, треба да процени која су лица способна да задатак изврше у потпуности узимајући у обзир специфичности задатка и сходно томе "профил" људства који ће најбоље одговорити постављеним захтевима. Важни аспекти који су обухваћени овом припремом су мотивација, која мора бити на изузетно високом нивоу као и борбени морал. Лице задужено за ову припрему уз асистенцију стручног лица (најчешће психолога) утврђује ниво мотивисаности и борбеног морала и утиче на њихово подизање. На овом месту је важна и улога команданта који посредно учествује у припреми. Све процене се врше дугорочно, али и од задатка до задатка, уколико се ради о специфичнијим захтевима.

Материјална припрема обухвата опремање лица за обезбеђење. Под опремањем подразумевам снабдевање лица потребним наоружањем, прикладним за ове задатке (пиштољ, аутомат), средства принуде, заштитна средства, опремање потребним средствима везе, опремање потребним моторним возилима припремљеним за послове обезбеђења личности. Предузимање свих ових мера условно би могли назвати широм припремом која би се спроводила све док лице не буде спремно да обавља задатке из домена обезбеђења

личности. На ширу припрему се надовезује ужа припрема или непосредна припрема, која се реализује непосредно пред одлазак на задатак односно по добијеном задатку:

Основне специфичности припреме су:

1. врло често је на располагању веома мало времена за детаљнију припрему,
2. немогућност да се детаљно планирају разне варијанте обезбеђења због немогућности да се предвиде све околности и
3. не тако ретко се располаже са мало података о кретањима, трасама којима се пролази, дужини и трајању задатка

Све ово указује да је комплетна борбена обука кроз коју пролазе припадници ПТЈ у ствари та најзначајнија припрема.

Пошто се одреди људство које ће извршавати задатак, приступа се реализацијом обезбеђења личности. Оно има извесне специфичности, а као основне се издвајају:

1. велика физичка и психичка оптерећеност,
2. непрекидност трајања обезбеђења,
3. задатак се извршава на различитим местима и у различито време,
4. задатак се врло често извршава у окружењу великог броја људи (маси) непознатих, непроверених, а често и сумњивих,
5. будност и пажња у сваком тренутку морају бити на максималном нивоу. Одсутност у једном тренутку може да има последице које не могу да се исправе,
6. планови обезбеђења и кретања се често мењају због безбедносних разлога,
7. огромна одговорност у послу - нема право на грешку,
8. врло често се одлуке доносе у тренутку, зависно од ситуације,
9. наилазак на нове и непознате ситуације,
10. људство у обезбеђењу врло често мора да доноси одлуку само без консултације са претпостављеним, због временски ограничених услова деловања,
11. возач моторног возила мора бити обучен за управљање моторним возилом у ескорту и за избегавање разних препрека на путу.

Дакле, обезбеђење личности само по себи је специфична радња. Посматрано са становишта обуке, обичаја и захтева штићене личности та специфичност је још израженија. У данашње време кад готово да не постоје тајне, испланирати и спровести план обезбеђења, а при томе бити сигуран да је он "непроваљен" је врло тешко. Искуство је показало да се због тога најчешће праве дупли планови, од којих се реализује само један са којим је упознат само мали број људи који учествује у обезбеђењу.

Сврха тима за непосредну пратњу је двострука:

БЕЗБЕДНОСТ

а) *примарна* - да заштити штићену личност од повреде и од ситуација које могу угрозити интегритет или слободу његове личности (убиство, смрт у несрећи, претње за убиство, изнуђивање, киднаповање и/или физички напад)

б) *секундарна* - да заштити личност од психичког малтретирања и компромитовања (што је најчешће намерно оштећивање и прљање одеће или nanoшење телесних повреда). При свему томе, ниво заштите се ни у једном тренутку не сме смањити. Често се штићена личност може затећи у ситуацији која је врло сложена. Уколико се жели заштитити од очију јавности, пратилац мора испоштовати жеље штићене личности.

У тиму за непосредну пратњу личности јасно су дефинисане улоге и задаци сваког појединца. Они морају бити врхунски оспособљени и припремљени за успешну реализацију својих обавеза и спремни за адекватно реаговање на сва могућа изненађења.

Основна дужност личног пратиоца је да употребом физичке снаге, ватреног оружја и својим телом заштити живот и тело од непосредног напада појединаца или групе. У том циљу налази се непосредно уз штићену личност, водећи рачуна да својим присуством не омета његов рад. За време боравка у радном кабинету место личног пратиоца је у одређеној просторији објекта у коме је кабинет. У сталној је вези са старешином непосредне пратње, ађутантом и руководиоцем обезбеђења. У свакој ситуацији када напушта радни кабинет, лични пратилац прелази у обезбеђење у покрету. Пре сваког покрета из кабинета лични пратилац мора бити упознат са: временом поласка, правцем кретања и временом доласка, са чиме правовремено упознаје (личним контактом, никако незаштићеним средствима везе), командира обезбеђења и старешину непосредне пратње.

Одговорности личног пратиоца постају сложеније у зависности од величине тима у коме је ангажован. У мањим тимовима, пратиоци често врше различите задатке који се односе на заштиту.

Командир обезбеђења би требало да буде стручњак за заштитно-безбедоносне активности. Одговоран је за планирање, руковођење и опште управљање целог тима. Одржава везе са људима у служби штићеника како би осигурао правовремену и адекватну размену информација у вези распореда, могућих претњи, непланираних кретања и сходно томе распоређује пратиоце и одређује им специфичне задатке. Командир је тај који успоставља однос са штићеном личношћу и одржава га на формално-професионалном нивоу.

Претходница се може организовати у виду појединца или групе у зависности од прикупљених података и безбедоносне процене. Задужени су за најбитнију присмотру места и места приступа која су одређена претходном анализом, посебно на "критичним тачкама". Постављају се увек пре пристизања тима за непосредну пратњу и извештавају о свим условима, могућим претњама и ризицима. Морају водити рачуна да не буду мета праћења од стране потенцијалних нападача. Њихова дужност започиње од тренутка када штићена личност напусти претходно место и упути се ка извесном месту и траје док не напусти ово место. Морају увек бити спремни на непредвиђене промене

у распореду чиме су онемогућени да обаве све своје задатке онако како је планирано, што решавају давањем приоритета оним задацима који су најпотребнији за обезбеђивање места догађаја пре доласка штићене личности и непосредне пратње.

У обуци за обезбеђење личности посебна пажња се посвећује садржајима обуке који се односе на *обезбеђење при кретању пешице, поступке у случају напада на личност са блиског одстојања и дистанце*. Сваки од њих има своје специфичности због чега их треба посебно сагледати.

Обезбеђење при кретању пешице

У току кретања пешице блиско физичко обезбеђење врши непосредна пратња јачине начелно 2-8 пратиоца у зависности од конкретне ситуације.

Непосредна пратња се креће у непосредној близини у одговарајућој заштитној формацији. Сваки припадник непосредне пратње осматра свој сектор у зависности од места у формацији са циљем да правовремено открије и спречи напад. Непосредна пратња је увежбана за реаговање у случају напада из непосредне близине или са дистанце. Сваки припадник непосредне пратње дужан је да самостално предузме све неопходне радње (укључујући употребу ватреног оружја) у циљу заштите уколико су живот и тело директно угрожени.

Поступак у случају напада на личност са блиског одстојања

Уколико се на штићену личност напад изврши са блиског одстојања од највеће је важности брзина реаговања. Ако је напад већ почео, шансе да се он спречи су минималне, па је тежиште на превентивном деловању. То се пре свега огледа кроз правилно заузимање и кретање у заштитној формацији и пажљивом осматрању у циљу откривања опасности у најранијој фази. Сваки члан непосредне пратње може у случају уочене опасности да у оваквој ситуацији да сигнал за опасност.

Лични пратилац реагује на адекватан начин у складу са конкретном ситуацијом. Уколико дужност обавља сам или је нападач нарушио заштитну формацију непосредне пратње, лични пратилац на себе преузима заштиту и неутралисање нападача. Једновремено са склањањем са линије напада лични пратилац употребом физичке снаге или ватреног оружја онеспособљава нападача. У зависности од времена за реаговање и процене ситуације лични пратилац може да штићену личност, у циљу заштите, одгурне са линије напада, заштити својим телом или обори на тло. У свим другим случајевима када се непосредна пратња налази у заштитној формацији једина дужност личног пратиоца јесте да телом заштити, постављајући се између штићене личности и нападача, једновремено доводећи тело штићене личности у најнижи могући положај, одводећи га што брже у најближи заклон или удаљавати га што брже од места угрожавања.

Део непосредне пратње се по сигналу за напад окреће у правцу напада, задржавајући у основи заштину формацију и ватреним оружјем и физичком снагом неутралише нападача. У току обуке непосредне пратње тежиште је на иницијалној реакцији на напад. Чланови непосредне пратње морају да остану у заштитној формацији по отпочињању напада, како би својим телом

БЕЗБЕДНОСТ

штитили штићену личност. Део непосредне пратње који се у тренутку напада налази између штићене личности и нападача преузима на себе неутралисање нападача. Команду над овом групом има старешина непосредне пратње. Други део непосредне пратње који се у тренутку напада нашао у позицији између њега и нападача, преузима на себе заштиту у току евакуације. Овом групом командује лични пратилац. Значај ове групе посебно долази до изражаја у случајевима када је почетни напад био само диверзија.

Поступак у случају напада на личност са дистанце

Посебно опасне ситуације представљају улазак - излазак из објекта или возила и кретање кроз масу. Ни један улазак - излазак из возила или објекта не сме се извести без обезбеђења периметра члановима непосредне пратње. Што подразумева постављања једног или више пратилаца испред штићене личности, чији је задатак да својим телом буде на линији нишањања потенцијалног нападача. Приликом кретања кроз масу припадници непосредне пратње формирају одговарајућу формацију а по потреби и "клин" за пробијање, водећи рачуна да ни у једном моменту не окрећу леђа маси.

Посебне дужности личног пратиоца у току кретања пешице:

- начелно место личног пратиоца је косо лево или косо десно иза штићене личности, (у зависности којом руком користи оружје). У току кретања заузима место у непосредној близини штићене личности тако да се увек налази између потенцијалне опасности и штићене личности,
- осматра околину са циљем да правовремено открије потенцијалну опасност,
- не дозвољава приближавање од стране непознатих лица и лица која за то немају одобрење,
- у случају напада; штити својим телом једновремено склањајући штићену личност са линије напада, у зависности од ситуације штићену личност обара на земљу или одводи у најближи заклон,
- у сваком моменту је спреман да употреби физичку снагу и ватрено оружје у циљу заштите живота и тела,
- при обављању дужности не омета штићену личност у обављању редовних активности
- у случају рањавања или повређивања штићене личности, а чим се за то стекну неопходни услови, указује прву помоћ,
- везу одржава са руководиоцем обезбеђења, старешином непосредне пратње и осталим лицима из састава непосредне пратње личним контактом и преко уређаја везе по таблици сигнала.

Старешина непосредне пратње налази се у саставу непосредне пратње на месту које му омогућује командовање непосредном пратњом. Он одређује личног пратиоца, јачину и врсту заштитне формације, ношење дугог оружја, ношење додатних заштитних средстава за штићену личност (панцир, ташне, заштитне прекривке и др.) бира најбезбеднију трасу на датом правцу

кретања, у зависности од ситуације усмерава на алтернативни правац кретања, а у случају напада директно учествује и командује одбијањем напада на штићену личност и у сталној је вези са личним пратиоцем и групом за извлачење. По одбијању напада предузима неопходне мере за пружање прве помоћи и збрињавање повређених. Везу одржава личним контактом и средствима везе по табlici сигнала и то са личним пратиоцем, члановима непосредне пратње, руководиоцем обезбеђења, органима безбедности и лицима задуженим за протокол.

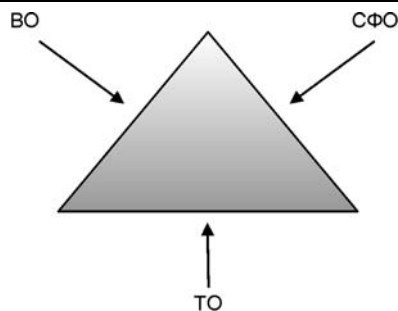
ЗАКЉУЧАК

На основу изнетог може се указати на неопходност постојања и деловања специјалних јединица у обављању задатака из домена противтерористичких дејстава. Искуства наше земље потврђују овај став и указују на потребу сталне модернизације и адекватне специјалистичке обуке антитерористичких јединица као најефикасније снаге у борби против тероризма и превентивног фактора. Када се имају у виду разни облици тероризма и методе терористичког деловања, логично је што су у пракси присутни разни модели организовања специјалних јединица и специјалних противтерористичких јединица (антитерористичких).

Значај обучавања ПТЈ упоредно расте са порастом терористичких претњи и ширењем тероризма. То је сасвим разумљиво, јер што је већа терористичка претња и што је извесније њено наступање мора бити изграђен виши ниво борбене и мобилизацијске готовости ПТЈ, као носилаца противтерористичке борбе. При томе, кључна подручја обуке су: физичка и ватрена обука, као и обука из тактике специјалних дејстава која у себи интегрише све садржаје обуке појединаца и ПТЈ у целини. Наравно да би се обука ефикасно реализовала потребно је обезбедити и одговарајуће предуслове. Наиме, обуком је потребно руководити, потребно ју је материјално обезбедити, безбедносно осигурати и спроводити на моралним начелима. Такође је потребно створити и одговарајуће кадровске претпоставке, без чега нема ни успешне обуке.

У протеклих 20-так година, колико функционишу наше најстарије ПТЈ, нису идентификоване значајније промене намене и задатака, чак су и приоритети остали исти. Међутим, оно што се мења односи се на обим тих задатака, јер се изводе далеко интензивније, односно повећава се број ангажованих припадника ПТЈ и средстава, повећава се време током кога се спроводе активности ПТЈ, као и простор (објекти) на коме се одвијају ангажовања.

Све строжији захтеви у погледу оспособљености ПТЈ намеће потребу перманентног вредновања токова и резултата њиховог обучавања (праћења, проверавања и оцењивања). Досадашња пракса показује да је систем вредновања у неким елементима превазиђен и да га је потребно прилагодити савременим околностима и потребама. Главни недостаци се односе на старомодно утврђивање нивоа физичке, ватрене и тактичке оспособљености, који се посматрају одвојено, независно један од другог, а било би потребно изнаћи мерила која би објединила све елементе, јер само у њиховом пуном јединству је могуће посебно испољавање сваког елемента (области) садржаја обуке и свих заједно (слика 1).

Слика 1. Однос садржаја обуке

ЛИТЕРАТУРА:

1. Гаџиновић, Р. (1996), Како против тероризма, Београд: Тетра ГМ,.
2. Гаџиновић, Р. (1998), Савремени тероризам, Београд: Графомарк.
3. Дамњановић, П. (2000), Теоријске основе војне наставе, Београд: Сектор за ШОНИД
4. De Rover, С. (1998), Служити и штитити (превод), Женева: МКЦК.
5. Daview, В. (1998), The Complete Encyclopedia of the SAS, London: Virgin Publishing,
6. James, А. (1988), Secret Armies, New York: Century Hutchinson.
7. Касагић, Љ. И Пајевић, Д. (2001), Војна психологија, Београд: Управа за ШОНИД.
8. Katz, M.S. (1992), The Elite, the True Story of Israel's Secret Counterterrorist unit, New York: Pocket Books.
9. Kosi, F. (1989), Урад и објект, Љубљана: РСУП Словеније.
10. Лазовић, М., Стојановић, В. И. Црнковић М. (1998), Војно-полицијска тактика, Београд: Полицијска академија.
11. План и програм борбене обуке војника и јединица војне полиције у миру и рату, Београд: ГШ ВЈ, 1995.
12. План и програм борбене обуке противтерористичких јединица војне полиције у миру и рату, Београд: ГШ ВСЦГ, 2003.
13. Plaster, L.J. (1993), The Ultimate Sniper, Colorado: A Paladin press, Boulder.
14. Субошић, Д. (1999), Ратници из сенке, Београд: Таргет.

SPECIFICS OF THE ANTITERRORIST TRAINING

Abstract: The main goal of the antiterrorist training is to make the units ready for combating terrorists and liberating hostages fast and efficiently. Therefore the specific training of these units requires acquiring the wide range of basic and applied skills necessary for carrying out antiterrorist actions and securing important persons and objects. The paper also presents the definition of substantial basic elements of the training as well as the criteria for the evaluation of the development and results of the training.

Key words: antiterrorist actions, securing important persons, physical training, firearms training, special action tactics.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Мр Младен БАЈАГИЋ,
Виша школа унутрашњих послова

УНУТРАШЊА БЕЗБЕДНОСТ И АНАЛИЗА СПОЉНИХ ОБАВЕШТАЈНИХ САЗНАЊА¹

У области заштите унутрашње безбедности обавештајни аналитичари учествују кроз процес анализе обавештајних информација и уступања завршних обавештајних сазнања носиоцима (спољно)политичких одлука. Та сазнања омогућавају носиоцима политичке власти да спрече, одврате, онемогуће, или чак униште терористичке претње. Према Марку Копију, руководиоцу Програма за антитерористичко оспособљавање америчке обавештајне заједнице, "аналитичка делатност антитерористичких служби има за циљ унапређење разумевања терористичких активности (шта оне раде), њихове мотивације за то (зашто то раде) и организованих група (како су организовани за извођење својих активности). Циљ обавештајних служби је да повећају свест корисницима њихових информација о природи претњи, олакшају ометање и уништавање терористичких организација и њихових активности, (и) дају правовремено упозорење и тачно предвиђање".

АНТИТЕРОРИСТИЧКИ ЦЕНТАР СИА

Већина антитерористичких аналитичара на националном нивоу припада Антитерористичком центру (СТС), једном од специјализованих организационих делова СИА. СТС је настао 1986. године, унутар кога припадници разних владиних служби раде заједно на "сакупљању информација, и смањењу способности међународних терористичких група." Унутар СТС је представљено петнаест организација, укључујући СИА, FBI, Тајну службу, Одсек за алкохол, дуван и ватрено оружје, Имиграциону службу, Службу за доделу држављанства, Агенцију за националну безбедност, Државну дипломатску безбедност, Федералнау авијацију, Морнаричку истражну службу за криминал и Министарство за енергију. СТС олакшава комуникацију, сарадњу и координацију унутар извршне власти, првенствено помоћу стварања персоналних односа који повезују сакупљање и анализу информација са инсти-

¹ Наслов оригинала: Marrin, Stephen, "Homeland Security and the Analysis of Foreign Intelligence". - In: *Paper/ Markle Foundation Task Force on National Security in the Information Age*, 15 July 2002.

БЕЗБЕДНОСТ

туцијама које се баве креирањем националне политике. СТС комбинује активности спољних обавештајних служби и домаћих криминалистичких и безбедносних агенција, али је размена информација међу њима тешка. Размена информација је неопходна, јер терористи у планирању и спровођењу својих напада прелазе државне границе. Међутим, док је домаћим безбедносним установама приступ и коришћење одређених информација онемогућено, спољне обавештајне службе немају таквих проблема када врше истрагу о грађанима који нису Американци. Разна овлашћења омогућавају спољним обавештајним службама и службама безбедности да сакупљају разне информације и класификују их на разним нивоима, а резултат тога је размена информација.

СТС је основан у циљу надгледања напора обавештајних служби да размењују информације унутар сопствених структура по вертикалном принципу, пре него што их уступе свим заинтересованим обавештајним установама и носиоцима политичке власти. СТС омогућава да чланови разних агенција заједно раде и користе све могуће изворе информација у разним службама у борби против тероризма. Такође, СТС, користи модерне технологије у ширењу информација и олакшавању добијања информација за извршну власт. Обавештајна заједница користи своје техничке могућности да омогући сарадњу и по другим питањима. У ово је укључен мексички пилот пројекат - "експериментална мрежа која повезује посматраче из Мексика из обавештајних, политичких и не-владињих (академских и пословних) заједница у тајну мрежу" - и Иранлинк. У оквиру рада СТС информације се размењују међу агенцијама уз помоћ неколико телекомуникационих система, који у великој мери смањују период од добијања информације о терористичкој претњи до прослеђивања исте федералним, државним и локалним обавештајним и криминалистичким агенцијама."

Техничку сарадњу могу ометати недостаци у организацији и недостаци везани за особље. Једна студија која се бавила посматрањем сарадње међу обавештајним службама утврдила је да "пословни токови и организована култура најбоље одређују успешност (међуагенцијске) сарадње." Извештај је указао на сметње у сарадњи као што су "културна традиција која је у нескладу са разменом информација; недостатак заједничких циљева за сарадњу унутар заједнице; недостатак поверења у организације, појединце и систем; недостатак обостране користи за учеснике у разменама; и неодговарајући систем награђивања за подстицање сарадње".

СТС је у могућности да превазиђе препреке које стварају организације и појединци, олакшавајући стварање персоналних односа између припадника различитих организација у оквиру службе и органа политичке заједнице. Према извештају СИА, "размена особља између агенција је кључна за размену критичних информација између агенција, а она би ојачала и укупну способност америчке владе у борби против тероризма".

Јачање могућности Обавештајне заједнице (Intelligence Community - IC)

У сарадњи са тринаест агенција обавештајне заједнице СТС јача способности извршне власти Сједињених Држава у области борбе против тероризма. Законом о Националној безбедности из 1947. године створена је СИА, чије је задужење да "координира радом националних обавештајних служби,

повезује, процењује и шири информације које се тичу националне безбедности". То је и радила, али да пре тога није одређена тачна дефиниција "националне безбедности". Ово је изазвало и нејасноће и пропусте по питању одређивања одговорности за прикупљање и ширење информација о спољним претњама. Тренутно питање "ко шта треба да ради" само је једно од последњих питања на која су се званичници Сједињених Држава морали освртати кроз историју рада IC. Директор Централне обавештајне службе (DCI) координира операцијама IC, али никада нема потпуну контролу над њима. Он је "први саветник председника и Савета за националну безбедност (NSC) за питања од националне важности.... (и он је) истовремено и директор CIA, на челу је IC, чији је CIA само један део". DCI координира радом IC преко Руководећег штаба (CMS), који установљава приоритете и припрема Национални програм буџета за спољне обавештајне службе (NFIP), који усваја Конгрес. Међутим, контролу директора CIA ограничавају следећи фактори:

- у буџет Министарства одбране укључени су готово сви финансијски извори NFIP, и министарство му даје значајна права на укупна средства која су доступна NFIP;
- око половине програма службе - они који представљају подршку војним операцијама - су дотирана из извора који су у потпуности ван NFIP;
- DCI има ограничену контролу над свакодневним операцијама других организација, чији су чланови војна лица и који нису у ланцу команде којим управља DCI;

Чланови IC су:

- Централна обавештајна служба (CIA): Под Бушовом администрацијом CIA је имала значајнији приступ Председнику, потпредседнику, кабинету и Савету за националну безбедност. CIA сакупља информације помоћу људских извора (HUMINT), преко службеника који се баве регрутовањем припадника других нација како би прикупљали информације за владу Сједињених Држава. Дирекција за обавештајни рад CIA врши све врсте анализа информација, покривајући читав спектар области из којих информације потичу - из политичке, војне и економске области - како би потпомогла спољну политику и потребе корисника информација о националној безбедности у извршној власти;
- Обавештајна агенција одбране (DIA) даје информације војном руководству. Она сакупља информације помоћу људских извора (HUMINT) - јавно, преко Аташеа за одбрану који се налазе у амбасадама у иностранству, и тајно преко DHS. Аналитичари DIA се специјализују за "утврђивање и процену штете окршаја, ширење оружја, упозорења о надолazeћим кризама, подршку операцијама за одржавање мира, одржавање база података и њихове опреме у војним организацијама у иностранству, и незаобилазну подршку операцијама Уједињених Нација и савезника Сједињених Држава";
- Копнени, морнарички, ваздухопловни и поморско-десантни обавештајни елементи: Ове организације дају информације које су усклађене са појединачним потребама службе. Авијацијски део обавештајне службе 'делује свуда, и на земљи и у ваздуху, уз помоћ програма за истраживање и надгледање, као што је U-2, RC-135, и беспилотних летилица (UAV), како

БЕЗБЕДНОСТ

би задовољио потребе обавештајних служби на националном нивоу". Уз то, Обавештајна агенција морнарице управља океанским системима за надгледање - "то је национални центар за добијање поморских информација из читавог света". Сваки део службе прослеђује информације операторима који усавршавају своје способности за супростављање оружаним силама и способности које доприносе успешности њихове тактике;

- Национални уред за извиђање (НРО) - истражује, развија, добија и управља сателитима за информације читаве националне обавештајне службе;
- Национална агенција за снимање и изреду карата (NIMA): прерађује и тумачи информације које добија од NRO и даје сликовито описане информације (IMINT) и друге "географске податке потребне војним, цивилним и корисницима на националном нивоу";
- Национална агенција за безбедност (NSA): прислушкује и тумачи стране комуникације - активности познате као SIGINT;
- Обавештајне јединице унутар владе, министарства финансија и енергетике: Ове организације дају информације које се тичу њихових области. Они такође обезбеђују и информације за друге, тако што се приближавају њиховим областима; дипломатије и виза у случају Бироа за информације и истрживање у оквиру Стејт департмента; међународним финансијама у случају министарства финансија; изради и ширењу нуклеарног оружја у случају министарства енергетике.
- Федерални биро за истрагу(FBI): Основно задужење FBI, у сарадњи са NFIP, тиче се контраобавештајних делатности. Већина његових функција које се тичу спровођења закона-укључујући и сарадњу са страним агенцијама за спровођење закона - одигравају се ван NFIP.

Обавештајна заједница обезбеђује разне начине обраде информација зависно од потреба разних корисника. Према сајту CIA, анализа може бити дата у облику писаног извештаја, усменог саопштења или на друге начине који задовољавају потребе корисника информација, као што су мапе, табеле, фотографије, или модели. Када је брзина важна, телефонски разговори - преко осигурних линија - такође су успешна средства преношења информација. Писана форма остаје основни преносник обрађених информација, које су, према једној од публикација CIA, сврстане у четири категорије:

1. текуће информације - "односе се на свакодневна дешавања, тежње да се кориснику дају информације о новим догађајима из одређене области, да се одреди њихов значај, да упозоре на скоре последице и да укажу на могуће опасне ситуације у скорој будућности";
2. истражене информације су потпуније од текућих и могу се користити као подршка одређеним операцијама или одлукама, или се могу детаљније односити на нова дешавања. Истражене информације могу дати "сређене географске, демографске, друштвене, војне и политичке податке о другим државама", познате као "основне информације";
3. процењене информације - "тичу се онога што је могуће, или што се може десити... настају као доступне чињенице, а онда прелазе у области непознатог, или чак и недокучивог. Главне улоге процењених информација су да

помогну онима који су задужени за креирање политике, да надоместе чињенице које недостају дајући предлоге алтернативних шема у које се те чињенице могу уклопити и да дају процене обима и изгледа могућих последица". Процењене информације се могу појавити у оквиру служби за обраду текућих информација или истражених информација, али су истакнуте у Националној служби за процене (NIE). NIE је створена од стране читаве обавештајне заједнице, кроз компликоване процесе сарадње којима управљају виши обавештајни експерти, који чине Национални обавештајни савет савет (NIC);

4. упозоравајуће информације су подскуп процењених информација фокусираних на догађаје који могу имати изненадне или штетне ефекте по безбедност или политику Сједињених Држава, као што су "надоласеће кризе" или 'опасности које ће се јавити касније". Антитерористичка обрада информација садржи значајне упозоравајуће компоненте. Оперативни центри раширени по целој обавештајној заједници надгледају размену и обезбеђују руководиоцима обавештајне заједнице 24-часовну будност и упозорења на сва светска дешавања која се тичу Сједињених Држава и помажу да се обезбеди тачност текућих информација за оне који доносе одлуке у Белој кући. Упозоравајуће информације могу бити добивене преко редовних, текућих или истражених информација и бројних "информација обавештајне заједнице које су специјално посвећене упозоравању".

СТС обезбеђује све четири врсте информација, али на аналитичке процедуре снажно утиче и контекст самих институција, у овом случају CIA. СТС је, технички гледано, део обавештајне заједнице који делује под патронатом DCI, али на његове аналитичке процедуре утичу аналитичке процедуре CIA чији су оне део и из које потиче највећи део особља. Студија комитета за домаће информације из 1996. године указала је да СТС "има јасне карактеристике CIA". У највећој мери особље чине чланови CIA, зависе од административне и финансијске подршке CIA, и стално су у надметању са другим програмима CIA око средстава. Ова чињеница је утицала да СТС буде тешко прихваћен' као део Заједнице. У мају 2002. године DCI Џорџ Тенет дао је извештај да СТС има на позајмици 52 одреда из других организација. Овај допринос других организација се изједначава са укупним бројем од 1000 чланова СТС (податак према извештају средстава јавног информисања).

Аналитичке процедуре унутар CIA

Аналитичари СТС се проилагођавају аналитичким и персоналним процедурама CIA. Према тврдњи виших официра обавештајне заједнице, аналитичари свих врста морају проћи 'кроз дугогодишње строго образовање и имати радно искуство' да би били успешни. Квалификације које нови антитерористички аналитичар CIA мора поседовати су магистратура или докторат у области спољне политике, међународних односа или националне безбедности. Такође, они морају поседовати изузетне аналитичке, писане или усмене комуникационе способности; способност сналажења тимском раду (међуљудски односи) и способност да раде у условима када су рокови за извршење неког посла кратки. Ако је могуће, требају да добро говоре стране језике и сазнају, кроз учење, путовање или рад у иностранству.' доста о страним културама. Када се запосле у Центру, аналитичаре охрабрују да

БЕЗБЕДНОСТ

одржавају и шире своје пословне везе кроз образовање, контакте и присуства пословним састанцима.’

Област одговорности и стручна област одређују се према задужењима самог аналитичара. Сваки аналитичар има своју специјалност, која је такође позната као дисциплина или посао, најчешће у области политике, економије, и војних питања. Највећи број аналитичара су груписани у мултидисциплинарне тимове и раде у једној од три регионалне канцеларије: 1/ канцеларија за анализу Русије и Европе, 2/ канцеларија за анализу Блиског истока, Јужне Азије и Африке и 3/ канцеларија за анализу Азије, Пацифика и Јужне Америке. Задужења аналитичара представљају скуп одговорности за одређену географску област и дисциплине, нпр. ‘аналитичар власти Ирака’ или ‘аналитичар политике Русије’. Зависно од важности државе и броја аналитичара, неки тимови се даље деле на мање категорије - нпр. аналитичару политике Русије може бити додељен задатак да процењује само међународну политику Русије само према Азији. Четврта канцеларија - Канцеларија за међународна питања - је организована због ‘питања која превазилазе регионалне и државне границе’ као што су питања избеглица или нелегалне трговине оружјем, и имају карактеристична задужења.

Надгледање информација које пристижу

Радна процедура типичног аналитичара CIA је да стално надгледа информације које пристижу. Одржавање корака са огромном количином посла је стални изазов, и многи аналитичари се могу видети на својим радним местима како читају или пишу, чак и викендом. Велика количина изворног материјала информација које обрађује један аналитичар потиче из многобројних информационих система који су доступни на његовом столу:

- CIRAS - или Заједнички систем за проналажење и чување информација - је електронски кабловски систем који се заснива искључиво на тексту ‘који сакупља све изворе у један софтверски систем.’ Он садржи најшире и обрађене информације из Стејт департмента, аташеа за одбрану, NSA, NGIA, и Дирекције CIA за операције, и има средства за претраживање која омогућавају аналитичару да издвоји информације, да им дефинише приоритет и организује их.’ Међутим, то је систем заснован на тексту и нема могућности Интернета. Документи се не могу повезивати, нити се може приступити необрађеним информацијама и деловима истих. Ипак, CIRAS остаје примарни извор информација, јер има снагу извора података за читаву обавештајну заједницу;
- Интерлинк - описан као Интернет обавештајне заједнице - је за већину аналитичара CIA мултимедијални додатак за CIRAS. Заснован је на истој технологије као и Интернет и може повезивати сличне документе и давати приступ необрађеним информацијама. Извештаји указују да је Интерлинк у већој употреби од 11. Септембра 2001;
- "Програм интернет на десктопу CIA" обезбедио је од 1998. године изузетно брз приступ интернету сваком аналитичару, као и приступ бројним средствима. Аналитичари повезују ова три извора информација одржавајући их у контакту са њиховим додацима у оквиру обавештајне заједнице. Федерална влада добија више информација него што пружа у јавне токове,

а искусни аналитичари развијају своје мреже, које нису јавне, да би утврдили основу недокументованих информација. Многи такође одржавају контакте са академским круговима, мада се ово коси са правилима безбедности. Контакти са медијима, члановима Конгреса, у већини случајева су забрањени, осим када су под надзором представника Агенције.

Неформални контакти између оних који сакупљају информације и аналитичара на радном нивоу олакшава анализу у случајевима када дође до упоравања процеса. Како је неки аналитичар приметио: 'Моје блиске везе са сарадницима из NSA и DIA - и сарадња као последица тога- су стално доводили до бољих колекција информација, бољих производа, мање дуплирања и мање несугласица током сарадње.' Међутим ове неформалне односе је тешко створити и одржавати због сталних промена унутар свих агенција и због тешкоћа у добијању бројева телефона, јер се телефонске листе чувају у тајности из безбедносних разлога. Количина информација која постоји и у формалним и неформалним токовима се не може преувеличати и може објаснити због чега су задужења CIA тако уско дефинисана. Да би осигурала да ће аналитичари добити праве информације, CIA мора да подели своју радну снагу на још мање делове, што више информација пристиже. Према Марку Копију, превише информација је такође проблем за антитерористичке аналитичаре: 'Постоји превише информација. Права преплављеност порукама настаје свакога дана и постоји велики број обрађених информација доступних преко владиних интерних мрежа. Аналитичар може провести читав дан само у читању информација, а у суштини, без ефекта. Али посао једног аналитичара, по дефиницији, захтева напор да се разумеју све терористичке особине и да се да вредна информација.'

Анализирање информација обавештајних служби

Упркос пракси од пола века у овој области, прави когнитивни процеси који су потребни да би се спровела анализа информација још увек нису најјаснији. Историјски гледано, анализа информација је више у прошлости била способност, него професија са установљеним стандардима и квалификацијама. Данас постоји велики број приручника за анализу информација, а за њихово постојање је барем делом заслужан напредак CIA у разумевању и побољшању аналитичког процеса:

- средином деведесетих CIA се усредредила на аналитичке вештине и дала је низове података, који су доступни на сајту CIA, и 'који се усредсређују на неке вештине и методе које користе аналитичари Дирекције за обавештајни рад CIA - DI/CIA'. То су нпр. обраћање пажње на интересе САД приликом израде процена, приступ и поверење у оне који креирају политику, изношење претпоставки, употреба чињеница и извора података и успешна употреба јединствених информација.
- 1999. године, Центар за проучавање информација CIA издао је књигу Ричарда Хера - Психологија анализе информација, за коју је бивши начелник Дирекције за обавештајни рад агенције Даглас Мек Екин рекао да она објашњава да се замке, које аналитичарима постављају човекови умни процеси, не могу избећи, да су оне део нас. Оно што се може учинити је

БЕЗБЕДНОСТ

да се људи обуче како да нађу и препознају те умне препреке и како да развију начине да их надоместе.’

- Маја 2002. године Шерман Кент је у сарадњи са школом која се бави обучавањем аналитичара Дирекције за обавештајни рада одржао је конференцију посвећену разумевању и учењу анализа информација. Међу учесницима конференције били су представници институција националне безбедности, агенција за спровођење закона и представници приватне индустрије који су се сакупили због једне изричите намере - да унапреде разумевање постојања различитих циљева и заједничких приступа у оквиру исте професије, да утврде срж способности- спретност, став и вештине - једног професионалног аналитичара, да проучавају изазове са којима се сусрећу данас, али и са којима ће се сусретати и у будућности, и да нађу начин да превазиђу те изазове.’

Већина писаца који се баве проучавањем аналитичких вештина описују процес анализе информација као научни метод. У складу са тим, већина предлога које они дају за унапређење анализе информација су слични онима који се добијају на предавањима из методологије на факултетима: користите добре податке, будите без предрасуда, проверите своје претпоставке у пракси, итд. Аналитичари теже да имају приступ анализи на два нивоа. Користе интуитивну ’шематизовану анализу’ - која се састоји од утврђивања дешавања која се временом понављају, повећавају или смањују - да би утврдили промене у неким аспектима међународних дешавања, која би могла утицати на националну безбедност. Када се утврде шеме, онда се аналитичари ослањају на ad hoc правила која потичу из одговарајућих теоријских проучавања - нпр. економије, политичких наука или психологије - а све да би одредили значај шеме.

Техничка средства могу помоћи аналитичарима да сагледају податке и утврде шеме, али аналитичари CIA се опиру прихватању нових аналитичких средстава и техника у њиховом раду:

- 2002. године Стенли Федер, бивши аналитичар и методолог CIA, противио се мишљењу да нови аналитички модели дају прецизнија предвиђања од конвенционалних анализа информација, а да се не изгуби на тачности, опет ’упркос предностима (модела) велика већина аналитичара их не користе.’ Федер сматра да се модели не користе јер ’се овај начин систематске анализе не уклапа у организациону културу, која сматра да је аналитичар неко ко пише извештаје, често процењује и сажима доступне информације. Насупрот томе, они који користе моделе и квантитативне технике се сматрају ’методолозима’.
- према мишљењу професора Артура Хулника, који је провео 35 година у обавештајној служби, ’методолози су открили да њихове нове технике нису популарне међу аналитичарима, јер немају времена да прихвате нове системе јер су суочени са кратким роковима.’
- Ричард Херер, бивши начелник Уреда CIA за методе и предвиђање, приметио је да се ’почетни став аналитичара према неконвенционалним предлозима креће од скептицизма до непријатељског става. Исто тако

типична је, међутим била и њихова процена након завршетка пројекта, да је посао био занимљив и вредан рада.'

При том, док само самостална анализа може помоћи аналитичару да дође до предлога из шеме коју открива, неки критичари тврде да им недостаје довољна дубина у додељеним им областима:

- бивши инспектор CIA генерал Фредерик Хиц сматра да се аналитичари у агенцији 'труде да буду као осамнаестомесечна чуда, која играјући се школице скакућу од предмета да предмета, а да ни у једној области не ураде дубљу анализу, анализу која ће трајати', и због тога су неприпремљени да се боре са информацијама које им се појаве на столу.' Он је предложио 'да аналитичари граде каријере на својим функционалним или географским специјалностима, тако да се дневни прилив информација дода на чврсту основу у виду знања'.
- 1996. године Браун комисија је приметила да 'док постоје виши аналитичари у обавештајној заједници, који су широм познати експерти у својим областима, они су пре изузеци него правила.'

CIA је установила неколико програма са намером да побољша процене својих аналитичара, али би квалитет и тачност крајње информације могао бити још више унапређен кроз увођење нових средстава и техника. Међутим, ово захтева разумевање тренутне културе аналитичких процедура унутар DI/CIA, било да се ради са њима или да се мењају.

Давање крајње информације

Дневни задатак аналитичара је да прати информације које пристижу, трага за променама које би биле значајне за оне који су задужени за креирање политике, и стално проверава сталне извештаје или неке друге дуготрајне пројекте. Када се догоди неки неочекивани инцидент, аналитичар треба за само неколико часова да уради истраживање позадине инцидента, да дође до закључка, обраћајући пажњу на утицај инцидента на америчке интересе, и да обликује ту информацију и анализу у језик који ће бити прихватљив за јавност.

Аналитичари CIA користе 'Писани стил DI' који је створен да истакне прецизност и јасноћу, уклањајући карактеристичне фразе и личне карактеристике писца, тако да то постаје један 'заједнички' производ. Аналитичаре такође уче да се усредсреде на 'шта' и 'шта онда', или на чињенице и њихове предлоге, који се тичу америчке политике. Затим, аналитичаре уче да износе закључке са подацима који их подржавају, како би презаузети читалац могао да схвати значај догађаја без много удубљивања у детаље. Крајњи производ је информациони извештај, који је јасан, релевантан, али који је безличан.

Давање текућих информација је најмање аналитично, јер временска ограничења не дозвољавају примену тзв. аналитичких вештина. Сам аналитички процес обухвата 'комбиновање, процену и анализирање свих доступних података - који су често непотпуни и контрадикторни - у логичну целину, смештајући процењене информације у контекст и дајући крајње информације које укључују процене догађаја и расуђивање о утицајима информације на Сједињене Државе.' Кратки рокови захтевају да аналитичари кор-

БЕЗБЕДНОСТ

исте пречице и као резултат тога већина текућих информација се заснива пре на интуицији, него на структурираним и строгим методама. Пошто се делови саставе, онда то подлеже даљој организацији у виду процене другин аналитичара сличног географског знања али гледано са различитог становишта. Ово ограничено знање једног аналитичара се може проширити, грешке се могу исправити, а и друге дисциплине могу имати некакав утицај. Коначно, делови писане информације се подвргавају прегледу, кога врше управници на многим нивоима, после тога се шаљу уредницима дневних издања текућих информација. Процес стварања истражених информација траје дуже, али је такође, обично више интуитиван него по строгим правилима.

Аналитичари CIA израђују и уступају мноштво крајњих информација:

- према веб-сајту CIA, текуће информације укључују: председников дневни извештај (PDB), Извештај више извршне службе (SEIB) и Извештај економске извршне службе (EEIB). PDB се искључиво састоји од информација значајних за председника и доступан је само малом броју званичника. SEIB, претходно, Дневно национално издање информација, је мање осетљиво, али и распрострањеније од PDB, али са сличним акцентом на критичним питањима. EEIB има мултидисциплинарни поглед на питања програма економских званичника укључујући процесе трговине са иностранством, нелегалних финансија и међународних дешавања из области енергетике.' Аналитичари сваке од канцеларија DI, према сајту CIA, пишу извештаје са текућим информацијама, који се даље сакупљају у посебној канцеларији - DI-иној Канцеларији за подршку политици - у дневна издања и даље се достављају највишим креаторима политике Сједињених Држава'.
- истражене информације укључују 'Информационе извештаје' који дају дужу обраду информација и задовољавају потребе креатора политике за 'основним истраживањима и информацијама, одговорима на посебна питања, ситуационим извештајима и књигама брифинга. DI такође даје разврстана издања у серијама и ситуационе извештаје које се односе на специјализоване теме о кључним државама. Регионалне канцеларије дају регионалне извештаје, а заједнички информациони центри издају публикације које се тичу питања значајних за регионалне канцеларије. Нпр. СТС месечно издаје 'Извештај о тероризму' који се односи 'на тренутне трендове у међународним терористичким активностима и методама.' Коначно, с времена на време, DI издаје ограничен број приручника, који дају основне информације, добијене из јавно доступних извора о појединачним државама или питањима', укључујући и 'светску књигу чињеница'.

Ширење крајњих информација

Обавештајни аналитичари дају циљне информације, када су потребе политичких креатора познате, али често аналитичари остану необавештени о политичким иницијативама или алтернативама о којима се разматра у процесу доношења политичких одлука. Ни један званичан механизам или комуникациони ток не даје могућност аналитичарима за увид у процес доношења политике. Уместо тога, обавештајни аналитичар добија своје информације кроз незваничне токове или посебне извештаје политичких

одлучилаца или њиховог особља. Ипак, физичка одвојеност аналитичара и оних који креирају политику онемогућава стварање персоналних односа. Сигурне електронске везе могу помоћи да се одржавају једном започети контакти, али не могу помоћи да се започну. Такође, аналитичари DI су углавном интровертни, и оклевају са започињањем личних контаката. Техника може олакшати комуникационе процесе, али ако је комуникација неопходна онда ће и промене у култури DI и интеракције са корисницима информација бити неопходне. Обавештајна заједница је увела извештајни број структуралних и процедуралних промена. Она већ шаље извештајни број виших аналитичара међу особље које се бави креирањем политике, дајући задатак аналитичарима да помогну око одређених питања као што су мировни преговори и омогућавање 'повезаности' свих институција како би служиле као централне тачке информационе подршке. Неки посматрачи су дали још неке предлоге. Они укључују:

- охрабривање аналитичара да изађу изван својих канцеларија, упознају своје кориснике и да 'продају' свој производ. Да би промовисали нови приступ, обавештајни званичници могу организовати одређени период боравка међу корисницима као неку врсту промоције, или агенције могу понудити додатке аналитичарима који прихвате такве задатке,
- отворити аналитичку канцеларију у центру Вашингтона,
- подела DI на два дела, додајући традиционалној DI 'много мање надструктуре' које чине аналитичари који се разумеју у посебне жеље и потребе оних који доносе одлуке и који су посвећени давању информација које су важне за интересе оних који се баве креирањем политике,
- ширење аналитичких елемената CIA у све структуре извршне власти у циљу да политички креатори добију боље и свестраније обавештајне информације.

Сви ови предлози за собом повлаче велики ризик политизације, или обликовања анализа у политичке сврхе, али већина посматрача верује у то да ће се ближи однос између аналитичара и креатора политике исплатити и да је вредан ризика. Како студија Браун комисије из 1996. примећује, 'већа опасност није у непостајању 'политизованим' већ у постајању небитним за владу.'

Антитерористичка анализа СТС

Аналитичке процедуре СТС су сличне процедурама DI, али оне захтевају већи ниво подршке операционим мисијама. Мисија СТС укључује 'потуни програм антитерористичких операција за сакупљање информација, и смањење способности међународних терористичких група и њихових спонзора', и коришћење 'информација из свих извора како би се дошло до дубљих анализа група и стања који су одговорни за међународни тероризам.' Да би испунили ову двојну мисију, аналитичари СТС дају и стратегијске анализе за оне који креирају националну политику, али и операциону анализу за оне који сакупљају информације, спроводе закон и за војску.

БЕЗБЕДНОСТ

Рад у заједничком центру

Аналитичари СТС раде у окружењу у коме доминира акција. Структурално гледано, СТС је једно заједничко обавештајно тело са седиштем у Дирекцији за операције CIA због значаја HUMINT у откривању терористичких намера. Студија, о особљу задуженом за информације Сталног изабраног комитета из 1996. године говори да СТС треба да буде заједнички извор IC, са значајним делом особља из других делова IC, али до овога није дошло. Уместо тога, према извештају СТС је остао углавном институција CIA, која опонаша сарадњу између DI и DO, 'у коју је унета сарадња унутар заједнице'. Организациона структура СТС даје могућност да две управе CIA блиско сарађују. Према једном бившем аналитичару CIA, "биروقратија и култура су дуго стварале јаз између аналитичара и оперативних службеника унутар агенције". Због својих намера да заштите своје изворе и методе, DO је веома променљив по питању размене информација, чак и са аналитичарима из сопствене организације. Насупрот томе, DI доприноси националној безбедности дајући своје информације свима онима који би их могли користити. Ако је DO укључен у процес уступања информација, тада ће конзервативни принцип "потреба за знањем" бити доминантан и ограничиће могућност аналитичара да објави информацију.

Аналитичари СТС такође сарађују са другим члановима IC, укључујући и FBI. Однос између CIA и FBI је описан као сарадња која је некада функционална, а некад нефункционална, док је за аналитичаре СТС, FBI више корисник информација које се тичу страних или домаћих тема, него партнер у њиховој производњи. DCI Џон Дојч је једном приликом изјавио: 'Ми на FBI гледамо као на важног корисника страних информација...због њихових одговорности у спровођењу закона.' Аналитичари СТС, такође обезбеђују информације за агенте FBI у иностранству, чији је број повећан последњих година због председникове наредбе из 1995. која је FBI дала водећу улогу у истрази и спречавању терористичких аката где год су угрожени Американци или амерички интереси.

Повећање аналитичке експертизе

СТС је напредовао у својој способности да прими и задржи аналитичке процене. Све до касних деведесетих, сви запослени у СТС, укључујући и аналитичаре CIA, су стално ротирани око центра. Заједнички став владе о тим ротацијама је да оне успоравају унапређења, и 1995. године Општа студија CIA о инспекторима, указала је да је DO у мањој мери унапређивао службенике који су додељени СТС, што показује да су према њима постојале предрасуде или да су се лоше показали у СТС. Касних деведесетих СТС је створила посебан систем вредновања и унапређења за своје запослене, тиме омогућавајући себи да привуче службенике већег калибра. Уз то, CIA данас запошљава аналитичаре који се специјализују за антитероризам, што није радила до пре пет година. Као последица тога, аналитичка експертиза СТС треба да се повећа.

Анализа информација обавештајних служби

Уопштено гледано, аналитички процеси и производи СТС су веома слични процесима и производима аналитичара DI. СТС се ослања на информационе

системе CIA и приступ истим изворима података. Иако аналитичари СТС имају већи приступ досијеима DO, Марк Копи предлаже да нови антитерористички аналитичари имају "приступ отвореним изворима информација, јер док једног аналитичара, који је нов у области антитероризма, привлачи да се одмах удуби у класификован материјал, ... информације ван контекста нису корисне у пракси - да би биле корисне морају потећи из отвореног извора информација. На дан једног аналитичара утичу текуће информације, али и последњи задатак. Научници су, међутим, плаћени да раде на дубљој анализи из разних области. Имају времена на претек, што се ретко дешава члановима обавештајне заједнице. Чак, они, као и новинари могу имати директан приступ терористима. Нису ретки разговори са терористима, а и дају увид у мотивацију терориста". Аналитичари који се баве антитероризмом се баве тешким и пажљивим праћењем терориста и утврђивања шема њихових активности. Арапски језик није лако преводити на енглески због великог броја значења његових знакова, и последица тога је да се исто име пише на више начина. Име 'Мухамед' се на енглеском може писати на приближно 300 различитих начина. Аналитичари који трагају за именима терориста, ако су у могућности да га прате од места потицања до његове крајње дестинације, треба да буду свесни да се једно исто име може писати на разне начине, у то треба укључити и неке несвакидашње варијанте. Додатне компликације се могу појавити због честе употребе истог имена, под утицајем Курана, што зависи од државе, или под утицајем племенске групе. Пратити имена у оваквим ситуацијама је могуће, али веома тешко. Спорост у раду антитерористичких аналитичара потиче од тога што они морају обавити многобројне претраге свих могућих варијанти истог имена у бројним базама података, користећи средства за претрагу различитих могућности.

Уступање завршних обавештајних сазнања

Аналитичари СТС користе своје експертизе како би дали информационе производе и за оне који креирају политику на националном нивоу и за оперативце:

- израда стратегијских обавештајних сазнања: "процена могућности и намера кључних терористичких група широм света: њихове организације, инфраструктуре, вођства, подршке и финансијске мреже, куповине оружја, способности и оперативних намера да нападну објекте и људство Сједињених Држава".
- опретаивна обавештајна сазнања - обухватају информације које ће помоћи оперативцима да "утврде рањива места у оквиру терористичких група, ослабе инфраструктуру терористичких група, тако да их онемогуће да изврше своје планове". Ове информације још помажу да блиско сарађују са страним пријатељским безбедносним и обавештајним службама широм света, и да прате највеће светске терористе у иностранству и помогну ФБИ да их изведе пред лице правде". Према Марку Копију, аналитичари "пажљивим радом на детаљној анализи структура терористичких организација могу помоћи оперативцима и страним безбедносним службама у разбијању терористичких мрежа". Копи примећује да се неутралисањем терориста, пре него што спроведу своје планове, избегавају тешкоће око "предвиђања када, где и како ће терористи напасти";

БЕЗБЕДНОСТ

- одбрамбена улога обавештајних сазнања - аналитичари СТС обезбеђују војним корисницима информације које се тичу безбедности војног особља и људства јер су војне јединице Сједињених Држава у иностранству одувек биле омиљене мете терориста. СТС доприноси заштити војних снага Сједињених Држава у иностранству "одређујући начин на који терористичке групе могу деловати у близини војних снага Сједињених Држава у иностранству, гарантовањем да ће војне компоненте којима је информација потребна добити ту информацију у кратком року и у облику у ком је могу искористити и одржавајући директне везе са војним обавештајним јединицама и главном командом";

Аналитичари СТС дају и упозоравајуће информације, које су према Марку Копију, "посао број један антитерористичког аналитичара". Он даље описује три нивоа упозорења:

- тактичко упозорење: које указује да до напада може доћи за неколико часова или дана;
- оперативно упозорење: које указује на претње до којих може доћи за неколико недеља или месеци; и
- стратегијско упозорење: упозорава на претње које се могу десити шест месеци или неколико година.

Према сајту DCI, СТС своју функцију упозорења извршава 'одмах прослеђујући информације које упозоравају на могућност терористичких операција, оне који се могу супроставити претњама". Иако се "стратегијски ниво упозорења у односу на терористичке трендове показао добрим", према Марку Копију, они који креирају политику и вође, пре свега желе тактички ниво упозорења: Ко ће напасти циљ, када, где, како и зашто? ... Корисници желе упозорења на претње на време, што би омогућило да се терористичке операције одврате, спрече и униште". СТС олакшава обезбеђивање тактичког упозорења, омогућавајући слободнији и бржи ток информација између оних који сакупљају информације, аналитичара, оних који креирају политику и оперативаца.

Заштита унутрашње безбедности

Промене су стална појава у послу обраде информација. Технологија се мења, организациона структура се мења, а мењају се и процедуре. Ипак, значај личних контаката за давање крајњих информација је сталан. Да би се дошло до неформалних сазнања оних који прикупљају информације у читавој обавештајној заједници, да би се извукла корист од коментара аналитичких додатака и да би се дошло до анализе која је значајна онима политичким креаторима, персонални односи су суштински. СТС омогућава стварање и одржавање персоналних односа, и унапређује могућности читаве обавештајне заједнице у заштити унутрашње безбедности.

ПРИКАЗИ

Проф. др Владан ЋЕТКОВИЋ

Проф. др Радован Јовић,
проф. др Андреја Савић:
**"БИОТЕРОРИЗАМ" (БИОЛОШКИ РАТ
- БИОЛОШКО ОРУЖЈЕ)¹**

Природа опомиње и прети својим природним силама и оним које је човек створио. Порука је аутора ове значајне књиге. Рекао бих суштина, упозорење и начин рационалног размишљања. Природа прети човеку, али и човек природи. Да ли је човек, друштво, људска заједница свесна освете која прети од сила природе? Није довољно нарочито у сразмери са опасношћу.

Нарушавање "природних" односа - равнотеже између природе и друштва прети човеку и "силама друштва", целокупној заједници. Померена граница употребе природе у човекове сврхе (прилагођавање човековим потребама) постаје алармантно за целокупну људску заједницу, велики проблем за светски научни потенцијал, научнике, теоретичаре из свих научних области. Постављање овог проблема у средиште ангажовања стваралаца, филозофа, теоретичара, је објективно задато из више разлога. Основни је у томе што је улога "сиве материје", свести бити - један од основних момената у креирању човековог односа према природи и високој потенцији - моћи човека над човеком, а све више човека над природом. Позната је мудра изрека из Старог завета која каже: "Природа се побринула да дрвеће не расте до неба". "Дрвеће" је већ достигло те висине и сасвим извесно прети да угрози сопствене корене и нестане. На тај начин целокупна људска заједница, планета на којој живимо завршава у праху и пепелу.

На испиту је "савест човечанства". Људски ум је до неслућених размера створио "силе" - оружје, технику, технологију која је у стању да целокупно човеково стваралаштво обесмисли. Због тога се морамо вратити темељном, критичком научном речи испитивању односа природе и друштва. Враћајући се на проблем биотероризма подсећам да су му науке, природне и друштвене родно место. А да би смо, као друштво и појединци, били у стању да пронађемо најбоље решење у борби против тероризма, посебно биолошког, хемијског, и сл; морамо бити корак испред тог зла и знати што више о њему.

¹ Излагање поводом промоције књиге и разговора - расправа о биотероризму на скупу стручњака за контратероризам и борбу против организованог криминала који је одржан 11. и 12. децембра 2004. године на Дивчибарама.

БЕЗБЕДНОСТ

Нужно је темељно научно проучавање процеса "хуманизације природе" и "натурализације човека".

Владање природом и "слепим силама природе" је постало фасцинирајуће. Човек у великој мери утиче на природу и у извесној мери успева да контролише силе природе. Он их препознаје, прати, а последњих деценија и усмерава. Усмеравање и преусмеравање природних појава - загревање планете, постаје проблем међународне заједнице. Велике силе се, већ неколико година споре око престижа у тој области. На помолу су и други изазови око освајања "небеског простора". По свему судећи, кратко је растојање између употребе и злоупотребе природе. Због тога се поставља питање шта значи постигнути висок степен "хуманизације природе", ако се она користи у нехумане сврхе. Уместо да служи човековим друштвеним и природним потребама, она се користи за његово природно и друштвено уништавање. За све науке - природне, друштвене - је важно да се покрене питање "дехуманизације природе".

Књига истакнутих професора, посленика природних и друштвених наука је повезано и креативно изнела велики број научних чињеница и анализа које говоре о злоупотреби природних агенаса и тела у злочиначке сврхе. Сведоци смо недавног рата, агресије на Србију која је трајала 82 дана наносећи огромне жртве и разарања од стране НАТО и сарадника. Са том агресијом посејане су радиоактивне материје - осиромашени уранијум и други отрови који већ сада, после пет година, производе психосоматске и друге тешке последице по здравље људи. Биолошко оружје и биолошки рат је уствари подмукао начин да се сакрију ужасне последице уништавања живе силе, људи, народа и њихових материјалних добара.

Поред познатих дехуманизирајућих процеса и односа који прате светску цивилизацију све више се јављају потребе и активности из разичитих средина и структура савременог света за контролисаном употребом природе, природних добара и ресурса у хумане и рационалне сврхе. Зна се, рецимо, да је атомско, нуклеарно оружје створено за релативно кратко време и како је писано и говорено за кратку и ограничену употребу. Међутим, сведоци смо, да од његовог настанка до данашњих дана трају договарања и расправе око његове контроле ограничења и злоупотребе.

Наука је дошла до сазнања да се успешно могу предвиђати појаве и процеси у природи и да су постигнути значајни успеси у контроли истих, али да процеси споразумевања и договарања људи, светских актера и субјеката који одлучују о судбини људи и света трају веома дуго, а често и са супротних позиција. Оно што је проблем за једну велику силу, друге силе не оптерећује. Због тога је ограничавање трке у наоружању, или употреба биолошког оружја се различито третира и разуме. Спорови који се воде су дуги и неизвесни, јер "друштвене силе" трасирају правце и путеве изван и мимо стварних природних интереса човека, његове природне и друштвене садржине.

Враћање природе човеку у њеном "ослобођеном" садржају и облику као дела његове суштине је онај други паралелни процес натурализације човека. То данас, на почетку XXI века, а и убудуће ће представљати један од значајних проблема науке а и светске заједнице, са претпоставком да су сви њени

актери посебно тз. "велике силе" сагласни у очувању људског рода, и светске заједнице. Ово посебно због тога што човеку и друштву уопште прете, поред природних сила и друштвене у које без сумње спада и тероризам. Ако се са правом говори и пише о глобалном трероризму, онда је он проблем, без изузетка, свих људи и друштвених заједница овога света. Он је у правом социолошком смислу друштвени однос. Све дефиниције, па и последња коју су усвојиле Уједињене нације имају заједнички именитељ да је то велико зло и опасност за светски мир, људе, државе и светски поредак. Тероризам било које врсте је производ одређених друштвених односа, - различитих у различитим деловима света зато је он и различит у суштинском али и појединим областима у појединим регионима, државама и сл. Задатак је демократских, прогресивних снага света да покажу јединствени приступ у третирању разлике између добра и зла, успостављање и одржавање двоструких стандарда је узрок многих међународних неспоразума који се негативно одражавају на стање односа у појединим државама. Несумљиво зло тероризам не може имати слободан природни и друштвени простор за своје битисање и постојање. Значи друштво - људска заједница морају изградити ону врсту "новог човека" чија ће природна и друштвена садржина бити лишена зла и лоших особина. Делује нестварно, као утопија, али од утопије до стварности су све краћа одстојања.

"Природни човек" се рађа слободан и једнак са свим другим људима. У друштвеним односима се мења његово, место и улога у друштву. Често живот људи и његова егзистенција измичу њиховим интересима, циљевима и контроли. Њихова природа је да живе слободно и граде друштво по мери својих потреба. Човекова измењена и наметнута му природа га доводе у подређен, потчињен положај. Он не располаже својом природом и зато је жртва многих невоља и несрећа као што су ратови, насиље, терор, тероризам и други бројни облици потчињавања и експлоатације. Било би разумно ограничити и контролисати све оне друштвене процесе и односе који угрожавају човекову природу, јер се тако угрожава и његово постојање, егзистенција и наравно целокупна људска заједница.

Познавање и посебно контрола човекове природе се налази у сфери оног размишљања која ће човеку вратити суштину слободног и равноправног члана људске заједнице. Наравно, ово је проблем и тема за посебне научне дисциплине и теоријске расправе.

Оно што спада у контекст ове проблематике тиче се заштите - безбедности човека и друштва од разних облика угрожавања његове егзистенције путем насиља, терора, тероризма. Тероризам као стоглава хидра продире у све поре друштва и угрожава његове виталне интересе. Основни приступ у изучавању и истраживању феномена тероризма предпоставља сазнавање и објашњење његових корена.

Свет је постао осетљив на вандалске, бруталне чинове било где да се догађају, али то још није прерасло у ону врсту отпора и акција која би се томе ефикасно супротставила. А ради се о томе да то "дрвеће", у ствари друштвени коров "не расте до неба". "Слепе силе" природе мање угрожавају човека него "свесне снаге" друштва. Те такозване моћне терористичке организације постају велика опасност за светски мир и поредак. Оне се у

БЕЗБЕДНОСТ

разним облицима и мимикријама појављују истовремено, али и различито у разним деловима света. Било ког човека да питате и анкетирате о томе шта је тероризам и насиље и како се према њему односи у својој средини или у другим деловима света, одговориће вам да је против изражавајући негодовање и незадовољство. Међутим остаћемо ускраћени за одговор како се ефикасно борити против тог зла и како га искоренити. Са свим је извесно да су дубоки корени тероризма. То је потопљени део леденог брега који плута по свим морима и мердијанима са различитим актерима и курсевима. Њему је тешко и са научног становишта одредити координате. Појам тероризма је аморфан сложен и подложен променама. По одређеним дефиницијама то је такав друштвени однос и свест која "прелази преко главе" људи измичући државној и друштвеној акцији и контроли. Међутим, то јесте један од показатеља да је појава, процесе у друштву тешко предвидјати пратити и контролисати. У друштву постоје живи људи са својом вољом хтењима и интересима које су променљиве варијабле.

Савремени теоретичари, социјолози, филозофи, бројни истраживачи су установили да је број терористичких акција много мањи у друштвима са тоталитаристичким режимима и системима него у земљама тзв. "западне демократије". Зато се данас у програмима тих држава на првом месту налази борба против тероризма значи безбедност, а затим економија и екологија. У скоро свим развијенијим земљама и регионима се приводе крају израде пројеката против стратегије националне безбедности која обухвата најважније геополитичке територијалне националне државне културне па и етичке норме и друге социјалне стандарде. За савремена, модерна друштва то постаје значајан услов и претпоставка за изградњу мреже демократских институција са значајном улогом институција заштите и безбедности интегритета друштава и држава.

Значи тероризам на извештан начин мења слику света и представе моћних о себи. Највеће силе света су на удару тероризма и терориста који сеју жртве страх и неверицу у многе вредности савремене цивилизације. Оправдано се поставља питање куда иде свет XXI века и да ли је то пут демократије или нових облика тираније разних садржина и форми. Многи истичу да је на савременом степену укупног светског развоја, модерне технике, технологије, информатике свет постао једно "велико глобално село", али село са новим постмодерним односима који су ван контроле и могућности утицања на правце испољавања и деловања.

Враћајући се на почетне констатације односа природе и друштва, општеприхваћено је схватање да су наша знања о друштву релативно неразвијена и рудиментална у многим областима, а то јесте један од разлога који представља сметњу за успостављање кохерентне и хумане људске заједнице у којој би се обезбедио слободан развитак сваког појединца, као услов за настајак и стварање слободне заједнице. Свет слободног човека је пројекат за будућност и будућа поколења, а његово креирање и остављање у многоме зависи од будућих односа снага у свету, целокупних друштвених односа и свести главних актера светског поретка о неминовности изградње нове слободне људске заједнице, јер живот људи без слободе није достојан савременог човека и света а понижавајући је за светску заједницу.

Проф. др Милан МИЛОШЕВИЋ,
Полицијска академија

Доц. др Ђорђе Ђорђевић
**"ПРЕКРШАЈНО ПРАВО (с основама
привреднопреступног права)"**

Крајем 2004. године објављен је у издању Полицијске академије уџбеник "Прекршајно право (са основама привреднопреступног права)", чији је аутор доц. др Ђорђе Ђорђевић из Београда. Тиме је отклоњен недостатак свеобухватне и актуелне уџбеничке литературе из области прекршајног и привреднопреступног права, која се у нашој стручној јавности осећала годинама. Рецензенти овог вредног дела, написаног на укупно 359 страна, су проф др. Владимир Кривокапић из Београда и проф. др Бора Чејовић из Крагујевца.

"Прекршајно право (са основама привреднопреступног права)" представља основни материјал за припремање испита из истоименог наставног предмета, који студенти Полицијске академије изучавају на завршној години основних студија. Стога је садржина ове књиге у потпуности прилагођена наставном програму Прекршајног права, како на Полицијској академији тако и на другим високошколским установама. Према томе, она је подједнако корисна и студентима других факултета (Правни факултет, Факултет цивилне одбране), односно студентима Више школе унутрашњих послова и других образовних установа који изучавају овај наставни предмет, али и свима другима који се за прекршајно право интересују или се њиме баве у пракси. Најзад, уз целокупну материју, уџбеник обухвата и основе привреднопреступног права - јер су и они обухваћени наставним програмом овог наставног предмета на Полицијској академији.

Материја прекршајног права је у овом уџбенику изложена у више делова, и то кроз: општа питања прекршајног права (стр. 1 - 21), општи део прекршајног права (стр. 25 - 88), посебни део прекршајног права (стр.91 - 202), прекршајни поступак (стр. 205 - 294) и извршење прекршајних санкција (стр.297 - 307). Посебан одељак посвећен основима привреднопреступног права садржи: општи део привреднопреступног права (стр. 309 - 330), посебни део привреднопреступног права (стр. 331 -340) и поступак за привредне преступе (стр. 341 - 352). Књига садржи и богат попис литературе из области прекршајног и привреднопреступног права (стр. 353 - 359).

БЕЗБЕДНОСТ

Први део уџбеника, под насловом "Општа питања прекршајног права", садржи обраду основних проблема административно-казненог права, као што су: појам, предмет и задатак ове гране права, историјски развој прекршајног права, његов однос према другим гранама права, систему прекршајног права и његовом месту у нашем правном систему. У овом делу уџбеника дато је и излагање о изворима, тумачењу и важењу прекршајног права. Излагање је, иначе, подељено у три главе: прекршај, прекршајна одговорност и прекршајне санкције. С тим у вези може се констатовати да су доследно обрађена сва питања која реално спадају у ову област, и дато научно објашњење свих основних појмова и института који спадају у овај део прекршајног права..

Посебан део прекршајног права обрађен је тако што је аутор изложио најважније групе прекршаја систематизујући их према њиховом групном заштитном објекту. Важније прекршаје аутор је детаљније теоријски обрадио, док је остале сажето приказао држећи се прописа којима су ови прекршаји одређени. Опширније су анализирани прекршаји против јавног реда и мира, прекршаји у вези са оружјем и муницијом, саобраћајни прекршаји, прекршаји у вези са окупљањем грађана, прекршаји из закона о спречавању насиља и недолечног понашања на спортским приредбама и прекршаји у вези са личном картом, које су групе прекршаја посебно значајне са становишта деловања припадника полиције, а нешто сумарније порески, царински, девизни и спољнотрговински прекршаји.

Четврти део уџбеника посвећен је прекршајном поступку који је обрађен у целини. Најпре су теоријски дати основни принципи прекршајног процесног права, а затим следи излагање о субјектима прекршајног поступка, о радњама које ти субјекти врше у прекршајном поступку, као и о току тог поступка обухватајући све његове фазе. Део излагања о извршењу прекршајних санкција обухвата обраду прописа који представљају извршно прекршајно право, а који су дати у Закону о прекршајима.

Посебан одељак овог уџбеника, као што је већ указано, односи се на материју привреднопреступног права. Он садржи излагање и теоријску обраду појмова и института ове гране права, обраду најкарактеристичнијих група привредних преступа (саобраћајни привредни преступи, привредни преступи из закона о здравственој исправности животних намирница и предмета опште употребе, привредни преступи у вези са оружјем и муницијом и спољнотрговински привредни преступи), као и процесни део материје привреднопреступног права.

Уџбеник је рађен на бази теорије прекршајног права, а имајући у виду актуелна решења из важећих закона и других прописа који садрже материју прекршаја. Узете су у обзир и све најновије измене у прописима о прекршајима, посебно оне које су настале усвајањем Повеље државне заједнице Србија и Црна Гора и Закона о спровођењу ове повеље. Аутор је приликом израде овог уџбеника имао у виду и најновије измене Закона о прекршајима из јуна месеца 2004. године којима су у великој мери превазиђени проблеми настали у области прекршајног права после усвајања Повеље и Закона о њеном спровођењу.

Материја која је у уџбенику обрађена у целини је солидно обрађена и јасно изложена, уз суптилну и садржајну анализу појмова и института прекршајног и привреднопреступног права. Аутор је протумачио и објаснио појмове и институте прекршајног права и корисницима уџбеника јасно и прегледно изложио теоријске и законске аспекте свих обрађених питања. Начин обраде и излагања у уџбенику је јасан и разумљив и требало би да студентима омогући успешно савладавање наставног градива и темељно упознавање са прекршајним правом, а осталим читаоцима да буде од користи приликом решавања појединих теоријских и практичних проблема из области прекршајног права.

Полазећи од тога, са сигурношћу се може закључити да је недавним објављивањем ове књиге која целовито и квалитетно обрађује обимну и сложену проблематику прекршајног права, наша казненоправна литература добила вредна дело, а читаоци прилику да се коначно упознају са свим питањима из области административно и привредно казног права, са којима се срећу у процесу едукације и свакодневном практичном раду.

Мр Драган ПЕТРОВИЋ,
Институт за политичке студије

Џесика Стерн "ЕКСТРЕМНИ ТЕРОРИСТИ"¹

Џесика Стерн, доктор политичких и магистар хемијских наука, професор на Харварду, била је члан Савета за националну безбедност САД у оквиру којег је водила међуагенцијску групу за спречавање шверца нуклеарног оружја и физилних материјала, одговорна за Русију, Украјину и евроазијски регион. Стерн је иначе ауторка бројних чланака о тероризму и политици нуклеарног и хемијског наоружања. Књига има 280 страна и подељена је на 8 поглавља и додаток: 1. "Тероризам данас" од 1 до 14 стране; 2. "Дефиниције" од 15 до 41 ст.; 3. "Тројански коњи у телу" од 43 до 64 ст; 4. "Прибављање и употреба оружја" од 66 до 92 стране; 5. "Ко су терористи" од 94 до 115 ст; 6. "Опасност од затурених нуклеарних бомби" од 117 до 142 ст; 7. "Држава као терориста" од 144 до 170 ст; 8. "Шта чинити" од 173 до 221 ст; и "Додатак" од 223 до 278 ст.

После престанка хладног рата међународни тероризам је постао права претња миру и безбедности држава, где се губи прецизна нит да ли ту опасност означити као спољну или унутрашњу, а оне се често испреплићу што смо на жалост сведоци у пракси последњих година. Ужа тема књиге су иначе екстремни видови тероризма који би могли користити и оружје за масовно уништење, али и разне друге врсте оружја иначе најчешће забрањене међународним споразумима као што су хемијско, радиолошко и сл. тзв. неконвенционално оружје. У прва два поглавља ауторка нас упознаје са врстама и особеностима различитих типова бактериолошког, вирусног, хемијског и радијацијског оружја које и на који начин терористи евентуално могу употребити. Овај део допуњен извесним најновијим и мање познатим врстама наведеног оружја представља веома користан едукативно информативни прилог за особље ширег профила у војно-полицијској служби, али и за обичне грађане којима ова врста едукације може бити од користи "јер терористи не бирају жртве" и "хипотетички сви се можемо наћи у улози угрожених, сведока и жртава". Нарочито су корисна упутства дата у књизи о превентивном деловању у случају суочавања са оваквим изазовима као и о поступцима покушаја минимизирања негативних ефеката када дође до

¹ Jessica Stern, "The Ultimate Terrorists", Harvard University Press 1999.

активирања и деловања вирусних, бактериолошких, хемијских или радиолошких оружја. У трећем поглављу "Тројански коњи у телу" ауторка објашњава зашто постоји управо толика паника код ширег становништва када се ради о овим врстама оружја и када су њихови реални ефекти далеко мањи у односу на страх од конвенционалних врста оружја. Изостанак прецизне дијагнозе стања нападнутих људи од ове врсте оружја, њихова неуобичајеност и табу употребе међународним конвенцијама, али и необавештеност грађана представљају моћан фактор изненађења у рукама савремених терориста приликом одабира и употребе управо ових врста оружја. О технологији припреме, обраде и употребе ових оружја говори се у четвртом поглављу под насловом "Прибављање и употреба оружја". Стерн указује на честе нестручности у употреби и припремању ових врста оружја од стране терориста при чему је изузетно важно да органи реда, војске, али и одважни и присебни обични грађани правовременом интервенцијом спрече активирање, или бар минимизирају негативне ефекте ових средстава. Такви случајеви из праксе, углавном из искуства служби и грађана у оквиру САД, се детаљно обрађују у овом делу књиге где је акценат како на позитивним примерима реаговања, али има и оних случајева где је управо неправовремена и нестручна реакција изазвала додатни контраефекат. У следећем поглављу "Ко су терористи?" ауторка обрађује просечан профил потенцијалних терориста као и њихов социолошки и психолошки образац, указујући на ризичне групе и појединце као изворе њиховог регрутовања. Иако је спектар њиховог порекла релативно доста широк, за овако екстремне и од човечанства консензуално осуђене облике тероризма ауторка претежно означава фундаменталистичке верске групе и секте, а од појединаца указује на социопате.

У петом и шестом поглављу књиге ауторка обрађује опасност да у руке терориста падне и буде искоришћено нуклеарно оружје. Она овде користи своја искуства из Савета за националну безбедност САД када је средином деведесетих бринула о проблему неширења нуклеарног оружја и фисилних материјала из земаља бивше СССР. У Холивуду је снимљен тада филм Миротворац (The Peacemaker) инспирисан радом ове групе, а Џесику Стерн игра Никол Кидман. Стернова је анализирали страховања која су постојала током деведесетих на Западу, а посебно у САД да би се са простора бившег СССР, а највише из Казахстана и Русије могло на различите начине отуђити и прошверцовати у руке терориста неки од материјала из нуклеарног програма. Можемо констатовати да је сређивање прилика у Русији, приближно од времена доласка председника Путина знатно умањило одређене опасности од шверца и отуђења опасних материја из овог домена. Како ауторка управо владу Садама Хусеина у Ираку означава као наручивача прибављања ове, али и других напред разматраних врста неконвенционалног оружја, можемо констатовати да је са падом тог режима елиминисана ова опасност. При томе наравно остају као потенцијалне опасности и неки други режими у свету који би могли да се одлуче за развијање производње и ширења ових врста оружја. Стерн указује да најразорније и најопасније врсте оружја могу да набаве, направе и саставе за употребу само државе и њихове службе,

БЕЗБЕДНОСТ

тако да терористичке групе које делују самостално, а поготову појединци наилазе у пракси често на непремостиве тешкоће по овом питању. Ипак са техницистичким напретком повећале су се практичне могућности да групе терориста окупљене око стручњака за поједине области (хемичара, биолога, физичара и сл.) могу користећи не баш претерано велика финансијска средства доћи до различитих облика и импровизованих "подврста" веома разорних оружја.

У последњем поглављу под насловом "Шта да се ради" ауторка износи непосредна искуства из обуке и вежби државних служби САД, тзв. "прве борбене линије" за обрачун са екстремним тероризмом у урбаним приликама коју чине - полиција и органи реда уопште, ватрогасци и хитна помоћ, односно медицинске службе уопште. Најмасовније такве вежбе су прави мали "маневри", тако да је "крајем 1996. изведена вежба да би се тестирала способност владе САД да реагује на нуклеарни тероризам. У вежби су учествовали FBI јуришни тимови специјалаца (Special Weapons and Tactics SWAT), тимови за реаговање на узимање талаца (Hostage Response Teams), војне екипе за уклањање бомби (Explosive Ordnance Disposal, EOD) и припадници тима за хитно нуклеарно трагање (Nuclear Emergency Search Team, NEST) при Министарству за енергију.". Вежба је била одржана тако што је једна група специјалаца "глумила у вежби" терористе који су поставили нуклеарну бомбу на једном малом аеродрому поред Њу Орлеанса, а сами терористи су били подељени на неколико група, од којих главна са лидером има таоце и другу тактичку нуклеарну бомбу код себе. Друга велика вежба је одржана уочи самог одржавања Олимпијских игара у Атланти са сличним сценаријом талаца и уцене. Ауторка истиче низ пропуста уочених током ових вежби од стране различитих структура полицијских органа, нарочито њихова некоординисаност акција (ст. 190-191). "Слична је неприпремљеност наше владе да се бори против хемијског или биолошког тероризма. У Њујорку је изведена вежба на станици метроа испод раскрснице Прве авеније и Четрнаесте улице, да се провери спремност за реаговање на хемијски инцидент. Посматрачи који су надзирали извођење ове вежбе закључили су да би неколико десетина полицајаца и ватрогасаца погинуло због недостатака одговарајуће опреме и комуникације. На несрећу Њујорк, барем по тврдњи Федералне агенције за кризне случајеве (Federal Emergency Management Agency, FEMA) није једини наш неспреман град, Инфраструктура медицинских служби је свуда слабо координирана; слаба је координација и прилично нејасан ланац командовања између градских власти, власти савезне државе, и федералних; полицајци и ватрогасци имају једва икакву обуку, или никакву за АБН ситуације; не постоји поуздан систем комуникације за случај ванредног стања. Мало ко од људства би уопште препознао ефекте хемијског тровања. У градовима не постоје залихе медицинских средстава за такве прилике, а болнице не знају шта би радиле са контаминираним пацијентима.." (ст. 192). Како је ова књига у оригиналу на енглеском писана уочи терористичких напада од 11. септембра 2001. у Њујорку и Вашингтону, многе од замерки на неуиграност па и неспремност "прве линије одбране у случају екстремног масовног тероризма" коју чине полиција, ватрогасци, медицинске

службе и поједине службе министарства одбране САД, показале су одређене слабости током ових догађаја. Фактор изненађења је био веома присутан, пошто се и поред свих теоретских разматрања, организовања и увежбавања "прве линије одбране" као и формирање из њихових редова специјализованих служби за овакве случајеве, мало ко очекивао такве масовне и добро организоване екстремне терористичке акције. Скренули би смо пажњу да "При америчком Министарству за енергију постоји Тим за хитно нуклеарно трагање (NEST), који се састоји од 1000 нуклеарно-оружних научника добровољаца. NEST је у приправности да трага за терористичким нуклеарним направама које би се нашле у америчким или другим градовима, и да их онеспособљава; такође, да спречава или ограничава дисперзију радиоактивних материјала. Авиони NEST са опремом и људством, даноноћно чекају у приправности за узлетање, и то један на аеродрому у Лас Вегасу, а други у граду Вашингтону. До сада је више пута влади стизала нуклеарна претња или уцена, од чега је преко тридесет таквих претњи оцењено као уверљиве, али се после акције NEST испоставило да ни оне нису утемељене. "У стварности вероватноћа да се нуклеарно средство пронађе у густо насељеној зони је веома мала, осим ако се напори могу фокусирати врло добрим обавештајним деловањем. Из овог разлога, кооперација између NEST и FBI је од есенцијалног значаја."(ст: 193) У Додатку су између осталог дате табеле потенцијалних врста неконвенционалног оружја које би могли користити терористи за наведене облике екстремног тероризма у области хемијског, биолошког, радијацијског и вирусног деловања, облици и начин деловања као и противмере које се могу предузети за одстрањење или бар умањење ефекта деловања на жртве.

Ову књигу сматрамо као едукативну и корисну за праћење делокруга деловања служби САД против заштите од екстремних врста тероризма са оружјима неконвенционалног типа које углавном делују у урбаној средини. Уз све специфичности урбане средине САД (велики вишемилионски градови) мишљења смо да одређена искуства могу бити интересантна и за наше домаће прилике.

Мр Дарко МАРИНКОВИЋ,
Полицијска академија Београд

Др Љ. Стајић, мр С. Мијалковић
и С. Станаревић
"БЕЗБЕДНОСНА КУЛТУРА"

Не баш тако често пред читаоцима се нађе књига која нуди нове и оригиналне погледе и схватања проблема који су, с једне стране донекле познати научној и стручној јавности, а с друге стране недовољно научно истражени и објашњени. Управо таква књига у издању издавачке куће "Драганић" појавила се у новембру 2004. године, под називом **Безбедносна култура**, аутора др Љубомира Стајића, мр Саше Мијалковића и Светлане Станаревић. Књига је резултат теоријског истраживања феномена безбедносне културе и писана је у форми уџбеника. Наめњена је првенствено студентима и ученицима научно-образовних установа из којих се превасходно регрутују будући припадници субјеката безбедности, али и њиховим активним припадницима, као и широј јавности.

Књига је писана на српском језику, једноставним стручним језиком, лаким и допадљивим стилем. Јасан и прегледан ток излагања од општег ка посебном, који садржи низ релевантних научних и стручних информација, чини је разумљивом за читаоце. Издава је у тиражу од 500 примерака, а обрађена на 211 страна. Поред уводног дела садржи шест поглавља, као и попис коришћене литературе.

У *Уводним разматрањима* дат је општи осврт на безбедносну културу као наставно-научно дисциплину у настанку, предмет и циљ ове дисциплине и њеног проучавања, однос према другим наставно-научним дисциплинама и појмовно одређење безбедносне културе, као појма синтетизованог из појмова култура и безбедност. Представљање и образложење оригиналне дефиниције безбедносне културе овом поглављу даје посебну вредност.

Прво поглавље под називом *Основни аспекти безбедносне културе* указују на сложену природу овог феномена. Наиме, реч је о појави која је заправо резултанта и продукт свести и деловања у оквиру више сфера друштвеног живота. С тим у вези, обрађени су етички, социолошки, политички, економски и научно-образовни аспекти безбедносне културе, који, према мишљењу аутора, нарочито утичу на квалитет и ниво развијености безбедносне културе у друштву.

Друго поглавље носи назив *Принципи безбедносне културе*. У њему аутори указују на неке основне смернице којих се треба придржавати у понашању и поступању субјеката безбедности и грађана у циљу постизања оптималног исхода у реализацији функције безбедности. Тако је посебна пажња посвећена принципима моралности, законитости, доследности, одговорности, непрекидности и правовремености, чије је континуирано поштовање услов неутралисања опасности по (не)заштићене друштвене вредности.

У трећем поглављу обрађени су *Опредељујући фактори безбедносне културе*. Наиме, реч је о субјектима, институцијама и писаним и неписаним обрасцима понашања који имају највећи допринос у креирању, унапређењу и развоју безбедносне културе друштва. Као посебни фактори наводе се породица, образовање, културни обрасци и национални менталитет, право и систем безбедности и међународно-правне норме и стандарди као фактори безбедносне културе.

Четврто поглавље носи назив *Безбедносна култура и друштво*. Овде су приказане специфичности, пожељни обрасци понашања, али и најчешћи негативни примери безбедносне културе у политици, функционисању корпорација, здравству, саобраћају, масовним медијима, области заштите животне средине, технологији и техничким процесима и спорту.

Пето поглавље под називом *Безбедносна култура у систему безбедности* дефинише систем безбедности, његове субјекте и описује специфичности безбедносне културе његових припадника. Пажња је најпре посвећена безбедносној култури припадника конвенционалних субјеката безбедности (полиције, војске, обавештајних служби, царине, инспекција, тужилаштва, судства и органа надлежних за извршење кривичних санкција), који вршећи редовне послове директно реализују функцију безбедности. Потом су представљени елементи безбедносне културе припадника неконвенционалних (скупштине, владе, председника и органа надлежних за иностране послове) и суплементарних субјеката безбедности (локалне заједнице и органа локалне самоуправе, јавних служби, предузећа и других организација, невладиних организација, васпитно-образовног система, цркве и грађана), првенствено с аспекта њихових активности које се тичу реализације функције безбедности, односно доприноса у креирању безбедносне културе.

Последње, шесто поглавље носи назив *Безбедносна култура и професионални кодекси*. У њему је представљена природа везе и међуутицај безбедносне културе и кодекса професионалне етике одређених субјеката безбедности (полиције, војске), односно одређених професија (васпитно-образовних радника, медијских радника, здравствених радника, адвоката).

Имајући у виду актуелност представљене проблематике, као и чињеницу да питање безбедносне културе до сада готово и није проучавано у нашој земљи и непосредном окружењу, аутори су несумњиво дали одређени теоријски и практични допринос научној спознаји ове, како индивидуалне (личне), тако и колективне (друштвене) компоненте сложеног феномена безбедности. Књига је резултат групног научног рада, а систематизација постојећих научних сазнања, као и оних до којих се дошло спроведеним истраживањима,

БЕЗБЕДНОСТ

представља солидну базу за конституисање и развој нове научне дисциплине, која ће се од наредне школске године изучавати на Факултету цивилне одбране Универзитета у Београду, у оквиру научних дисциплина безбедносне оријентације.

Издавањем ове књиге аутори никако не смеју престати са проучавањем проблематике безбедносне културе. С те стране, обавезујемо их да књигу прошире новим садржајима и поглављима, односно да постојеће садржаје оплемене и допуне. Мали број страница је свакако не чини мање вредном, имајући у виду да је реч о пионирском раду. Сигуран сам да ће као таква омогућити стицање најновијих научних сазнања из ове области, али исто тако и подстаћи и побудити нова размишљања, нове визије и моделе о месту и улози безбедносне културе у систему наука сличне оријентације, које за циљ имају безбедније, сигурније и просперитетније друштво.